

**MAĞARADA MAHSUR KALAN 3 YOLCU
KISSASININ TAHLİLİ**

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Rabia MUŞTU

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT**

MAĞARADA MAHSUR KALAN 3 YOLCU KISSASININ TAHLİLİ

Rabia MUŞTU

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Temmuz 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	7
DOĞRULUK BEYANI	8
ÖNSÖZ	9
ÖZ.....	11
ABSTRACT.....	12
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	13
ARCHIVE RECORD INFORMATION	14
KISALTMALAR	15
ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ ve AMACI.....	17
ARAŞTIRMANIN METODU ve KAYNAKLARI.....	18
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	21
KISSALAR HAKKINDA GENEL BİLGİ	21
1.1. Kıssa Kelimesinin Mahiyeti.....	21
1.2. Kur'an-I Kerim'de Kıssa	23
1.2.1. Kur'an Kıssalarının Özellikleri.....	24
1.2.2. Kur'an Kıssalarının Gâyeleri	25
1.3. Hadislerde Kıssa.....	27
1.3.1. Hadislerdeki Kıssaların Konuları	27
1.3.2. Hadislerdeki Kıssaların Çeşitleri	28
1.3.2.1. Tarihî Kıssalar	28
1.3.2.2. Temsîli Kıssalar	29
1.3.2.3. Gaybî Kıssalar	30
1.3.2.4. Hz. Peygamber'in Şahsî ile İlgili Kıssalar	30
1.4. Hadislerdeki Kıssaların Önemi Ve Amacı	31
2. İKİNCİ BÖLÜM	35
2.1. Hadis'in Tayâlisî'nin Müsned'indeki Rivâyeti.....	35
2.1.1. Metni	35
2.1.2. Tercümesi	35
2.1.3. Senedi	36

2.1.4.	Râvileri.....	36
2.1.5.	Sened Şeması	41
2.1.6.	Değerlendirme	41
2.2.	Hadis'in Ahmed B. Hanbel'in Müsned'indeki Rivâyetleri	42
2.2.1.	Birinci Rivâyet.....	42
2.2.1.1.	Tercümesi	42
2.2.1.2.	Senedi.....	43
2.2.1.3.	Râvileri	43
2.2.2.	İkinci Rivâyet	47
2.2.2.1.	Tercümesi	47
2.2.2.2.	Senedi.....	48
2.2.2.3.	Râvileri	48
2.2.3.	Üçüncü Rivâyet	49
2.2.3.1.	Tercümesi	49
2.2.3.2.	Senedi.....	51
2.2.3.3.	Ravileri	51
2.2.4.	Sened Şeması	54
2.2.5.	Değerlendirme	54
2.3.	Hadis'in Buhârî'nin Sahîh'indeki Rivâyetleri.....	55
2.3.1.	Birinci Rivâyet.....	55
2.3.1.1.	Tercümesi	55
2.3.1.2.	Senedi.....	57
2.3.1.3.	Râvileri	57
2.3.2.	İkinci Rivâyet	60
2.3.2.1.	Tercümesi	60
2.3.2.2.	Senedi.....	62
2.3.2.3.	Râvileri	62
2.3.3.	Üçüncü Rivâyet	64
2.3.3.1.	Tercümesi	64
2.3.3.2.	Senedi.....	66
2.3.3.3.	Râvileri	66
2.3.4.	Dördüncü Rivâyet	67
2.3.4.1.	Tercümesi	67

2.3.4.2.	Senedi.....	69
2.3.4.3.	Râvileri	69
2.3.5.	Beşinci Rivâyet	70
2.3.5.1.	Tercümesi	70
2.3.5.2.	Senedi.....	72
2.3.5.3.	Râvileri	72
2.3.6.	Sened Şeması	74
2.3.7.	Değerlendirme.....	75
2.4.	Hadis'in Müslim'in El-Câmiu's-Sahîh'indeki Rivâyeti	75
2.4.1.	Tercümesi	75
2.4.2.	Senedi	77
2.4.3.	Râvileri.....	77
2.4.4.	Sened Şeması	80
2.4.5.	Değerlendirme	80
2.5.	Hadis'in Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Rivâyeti.....	81
2.5.1.	Tercümesi	81
2.5.2.	Senedi	81
2.5.3.	Râvileri.....	82
2.5.4.	Sened Şeması	84
2.5.5.	Değerlendirme	84
2.6.	Hadis'in Bezzâr'ın Müsned'indeki Rivâyeti.....	85
2.6.1.	Tercümesi	85
2.6.2.	Senedi	86
2.6.3.	Râvileri.....	86
2.6.4.	Sened Şeması	89
2.6.5.	Değerlendirme	89
2.7.	Hadis'in İbn Hibbân'ın Sahîh'indeki Rivâyetleri.....	90
2.7.1.	Birinci Rivâyet.....	90
2.7.1.1.	Tercümesi	90
2.7.1.2.	Senedi.....	91
2.7.1.3.	Râvileri	91
2.7.2.	İkinci Rivayet	93
2.7.2.1.	Tercümesi	93

2.7.2.2.	Senedi.....	94
2.7.2.3.	Râvileri	94
2.7.3.	Sened Şeması	96
2.7.4.	Değerlendirme	96
2.8.	Hadis'in Et-Taberânî'nin Ed-Duâ'sındaki Rivâyetleri	97
2.8.1.	Birinci Rivâyet.....	97
2.8.1.1.	Tercümesi	97
2.8.1.2.	Senedi.....	99
2.8.1.3.	Râvileri	99
2.8.2.	İkinci rivâyet	100
2.8.2.1.	Tercümesi	100
2.8.2.2.	Senedi.....	101
2.8.2.3.	Râvileri	101
2.8.3.	Üçüncü Rivâyet	102
2.8.3.1.	Tercümesi	102
2.8.3.2.	Senedi.....	103
2.8.3.3.	Râvileri	104
2.8.4.	Dördüncü Rivayet.....	107
2.8.4.1.	Tercümesi	107
2.8.4.2.	Senedi.....	109
2.8.4.3.	Râvileri	109
2.8.5.	Beşinci Rivâyet	112
2.8.5.1.	Tercümesi	112
2.8.5.2.	Senedi.....	114
2.8.5.3.	Râvileri	114
2.8.6.	Altıncı Rivâyet.....	116
2.8.6.1.	Tercümesi	116
2.8.6.2.	Senedi.....	117
2.8.6.3.	Râvileri	117
2.8.7.	Yedinci Rivayet	118
2.8.7.1.	Tercümesi	118
2.8.7.2.	Senedi.....	118
2.8.7.3.	Ravileri	118

2.8.8.	Sened Şeması	122
2.8.9.	Değerlendirme	123
2.9.	Hadis'in Et-Taberânî'nin El-Mu'cemu'l-Evsât'ındaki Rivâyetleri	124
2.9.1.	Birinci Rivâyet.....	124
2.9.1.1.	Tercümesi	124
2.9.1.2.	Senedi.....	125
2.9.1.3.	Râvileri	125
2.9.2.	İkinci Rivayet	126
2.9.2.1.	Tercümesi	126
2.9.2.2.	Senedi.....	128
2.9.2.3.	Râvileri	128
2.9.3.	Sened Şeması	130
2.9.4.	Değerlendirme	131
2.10.	Hadis'in Et-Taberânî'nin El-Mu'cemü'l-Kebîr'indeki Rivâyeti.....	131
2.10.1.	Tercümesi.....	131
2.10.2.	Senedi	133
2.10.3.	Râvileri.....	133
2.10.4.	Sened Şeması.....	134
2.10.5.	Değerlendirme	134
2.11.	Hadis'in Beyhakî'nin Es-Sünenü'l-Kübrâ'sındaki Rivayeti	135
2.11.1.	Tercümesi.....	135
2.11.2.	Senedi	136
2.11.3.	Râvileri.....	137
2.11.4.	Sened Şeması.....	139
2.11.5.	Değerlendirme	140
3.	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	143
	HADİSİN SENED-METİN TENKİD VE ANALİZİ.....	143
3.1.	Hadisin Sened Tenkîd Ve Analizi	143
3.2.	Hadisin Metin Tahlil Ve Tenkîdî.....	144
3.2.1.	Ebeveyn.....	148
3.2.2.	Kadın.....	149
3.2.3.	Ücretli İşçi.....	151
3.2.4.	Teveşül.....	153

3.2.5. Ana Babaya İyilik Bağlamında Çocuklara Eziyet Meselesi.....	158
3.2.6. Fuzûlînin Tasarrufu Meselesi Bağlamında İşverenin Kiralık İşçisinin Bıraktığı Ücreti Üzerindeki Tasarrufu.....	160
3.2.7. Değerlendirme.....	162
SONUÇ	165
KAYNAKÇA.....	169
ÖZGEÇMİŞ	175

TEZ ONAY SAYFASI

Rabia MUŞTU tarafından hazırlanan “MAĞARADA MAHSUR KALAN 3 YOLCU KISSASININ TAHLİLİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 03/06/2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Halim GÜL (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hikmetullah ERTAŞ (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığı eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Rabia MUŞTU

İmza :

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) hadisleri, Kur'an'ın daha iyi anlaşılması ve onun örneğliğinin daha sonraki nesillere aktarılması açısından çok büyük bir öneme sahiptir. İslam'ın anlaşılması ve yaşanması bağlamında Kur'an'ın ardından ikinci sırada kabul edilen Sünnet, İslamî deliller ihtivâ eden vazgeçilemez bir müracaat kaynağıdır. Zîra kendisinde hiçbir şüpheye mahal olmayan Kur'an'ın tefsiri mahiyetindeki Sünneti, Kur'an'dan ayrı düşünmek ve değerlendirmek mümkün değildir.

Allah'a ve ahiret gününe inanıp O'nu çok zikrederek gündeminde tutan müminler için Rasûlü'nü en güzel örnek sunan Yüce Allah (c.c.) kendisine yakınlaşma yolunun Resûl'üne itaatte olduğunu bildirmiştir. Kurtuluşun, dünya ve ahiret saadetinin ancak Hız. Peygamber'in (s.a.s.) söz ve eylemlerinin anlaşılıp uygulanmasından geçtiğinin bilincinde olan sahâbeler, onun söz, fiil ve takrirlerinin muhafazası, sonraki nesillere aktarımı hususunda büyük bir hassasiyet ve gayret göstermişlerdir. Bu aktarımın yazılı alandaki çabası da Hadis alanındaki eserlerin oluşmasına vesile olmuştur.

Hız. Peygamber'den (s.a.s.) günümüze kadar ulaşmış olan bu nebevî miras, cihan şümül bir mahiyette her zaman ve mekânda, her insanın muhtaç olduğu evrensel bir hazinedir. Toplumların ahlâkî açıdan topyekûn bir buhran geçirdiği günümüzde de gönüllere şifa, yaralara merhem olacak, vicdanları sarsarak Allah'a yakınlaşma çabalarına katkı sunacak eğitim yöntemlerine başvurmak elzemdir. Bu noktada şahsî eğitim-öğretim ve vazife hayatımdaki tecrübeler vesilesiyle çok önemli bir yere sahip olduğuna kanaat getirdiğim kıssa üslubunun en güzel ve etkileyici örneklerinden olan "Mağara Hadisi" nebevî kıssasının tahliliyle bu alana katkı sunmak gayesi güdülmüştür. Dolayısıyla İslam'ın en büyük erdemler olarak teşvik ettiği anne-baba ile kul hakkına riayet, zinadan sakınmak gibi amelleri ihtivâ eden söz konusu kıssa, sened ve metin yönüyle ele alınmıştır.

Çalışmamız; giriş, üç bölüm ve sonuçtan müteşekkildir. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynaklar hususunda malûmatlara yer verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde; kıssa kavramı hakkında genel bilgiler verilmiş, Kur'an ve Hadislerde rivâyet edilen kıssaların genel özellikleri, önemi, gâyeleri, ihtivâ ettikleri konuları, türleri ve eğitim-öğretim açısından değerleri hususunda sistematik bir şekilde bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde; incelediğimiz “Mağara Hadisi” diye bilinen “Mağarada mahsur kalan 3 yolcu” nebevî kıssasının rivâyet edilen bütün tarikleri tespit edilerek ayrı ayrı tetkik edilmiştir. Tespit edilen rivayetler; Kütüb-i Sitte evveli, Kütüb-i Sitte dönemi ve ondan sonrası olmak üzere bir tanzime tabi tutularak incelenmiştir. Söz konusu hadisin tespit edilen tüm tarikleri nakledilerek senedleri, metinleri, tercümeleri verildikten sonra bütün râviler kısaca tanıtılmıştır. Her hadisin senedinde adı geçen râvilerin adalet ve zabt açısından durumları ricâl kitaplarından araştırılarak ayrıntılı ele alınmış, senedler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ardından her kaynağın rivâyetlerinde geçen râvi zinciri kendi bölümünde ayrı ayrı isnad şemaları halinde gösterilmiştir. Nihayetinde de her bir kaynağın tanıtımının sonunda, tahrir ve tahkik kısmında yer alan râvi bilgileri ve şerhlerden faydalanılarak hadisin sened tenkîd ve analizi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise; genel bir sened değerlendirmesinin ardından metin analizine yer verilmiştir. Metin analizi yapılırken ağırlıklı olarak üzerinde durulan husus, rivâyetler arası metin farklılıkları ve bu farklılıkların mânâ üzerindeki etkisi olmuştur. Ayrıca hadisin muhtevâsındaki dinî prensip ve konular ayet ve hadisler ışığında değerlendirilerek izahı yapılmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise kıssa üslubunun toplumların eğitimindeki önemi, hadisten çıkarılan ahlâkî dersler ve dinî hükümler maddeler halinde sıralanmak suretiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinde, incelenmesinde ve tezin son şeklini almasında yardımını ve desteğini eksik etmeyen kıymetli hocam Yakup Koçyiğit Bey'e teşekkürlerimi arz ederim.

ÖZ

Tefsir, hadis ve tarih kaynakları aracılığıyla günümüze kadar ulaşan peygamber kıssaları; sahih, zayıf ve bir kısmı israiliyyât olup mevzû hadisler olarak değerlendirilmektedir. Hadislerde geçen kıssalar, dinî değerler ve ahlâkî öğretiler açısından pek çok mesaj ve ibretler ihtiva etmektedir. Biz de bu çalışmamızda bilhassa Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dilinden aktarılmış olan bir kıssa bütün yönleriyle değerlendirmeye çalışılmıştır. Çalışma, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, metodu, kaynakları hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde, Kıssa kavramı ve türevlerinin mahiyeti, Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde rivâyet edilen kıssaların genel özellikleri, amacı, ihtivâ ettikleri konuları ve eğitim-öğretim açısından önemleri hususunda malûmatlara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, "Mağarada mahsur kalan üç yolcu" nebevî kıssasının hadis kaynaklarında yer alan bütün tarikleri tespit edilmiştir. Ulaşabildiğimiz bütün kaynaklardaki rivâyetler kaynakların dönemleri açısından kronolojik bir usul izlenerek tetkik edilmiştir. Kütüb-i Sitte dönemi öncesi, Kütüb-i Sitte evveli ve sonrası şeklinde üç dönem halinde bir sıralama takip edilerek incelemeye tabi tutulmuştur. Söz konusu hadisin tespit edilen tüm tarikleri nakledilip senedleri, metinleri ve tercümeleri verildikten sonra bütün râviler kısaca tanıtılmıştır. Kaynak tanıtımlarının sonlarında hadisin tahrir ve tahkik kısmında yer alan râvi tanıtımları ve şerhlerden faydalanılarak hadisin senedinin tenkîdi ve analizi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde kısaca genel sened değerlendirmesinin ardından metin analizine yer verilmiştir. Metin analizi yapılırken ağırlıklı olarak rivâyetler arasındaki metin farklılıkları ile bu farklılıkların mânâya etkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca hadisin ihtivâ ettiği dinî prensipler, ayet ve hadisler ışığında değerlendirilerek izah edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise hadisten çıkarılan ahlâkî dersler ve hükümler maddeler halinde sıralanıp genel bir değerlendirme yapılarak tez özetlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mağara, Hadis, Kıssa, Sünnet, Tahlil, Hz. Muhammed.

ABSTRACT

The stories of prophets that have reached today through tafsir, hadith and historical sources; They are sound, weak and some of them are Israeli and are considered false hadiths. The stories that are the subject of hadiths contain many messages and lessons in terms of religious values and moral teachings. In this study, especially Hz. We tried to evaluate all aspects of a story that was transmitted from the language of the Prophet. The study consists of three parts and the conclusion.

In the introduction part, information about the subject, purpose, importance, method and sources of the research has been given.

In the first chapter, the concept of the story and the nature of its derivatives, the general characteristics of the stories narrated in the Quran and Hadith, their purpose, the subjects they contain and their importance for education are given.

In the second chapter, all the sects in the hadith sources of the prophetic story "The three travelers stranded in the cave" are determined. The narrations in all the sources we could reach were examined by following a chronological method. It was examined by following a ranking of three periods: before the Kutub-i Sitte period, the Kutub-i Sitte period and after. All narrators were briefly introduced after all of the tariks that were identified in the hadith in question were transferred and their statutes, texts and translations were given. At the end of the source introductions, the analysis and criticism of the hadith was made by using the narrators and commentaries in the tahri and verification parts of the hadith.

In the third part, briefly, the text analysis was included after the general deed evaluation. While analyzing the text, mainly the text differences between the narrations and the effect of these differences on the meaning are emphasized. In addition, the religious principles contained in the hadith are evaluated and explained in the light of verses and hadiths.

In the conclusion part, the moral lessons and provisions derived from the hadith were listed in items and a general evaluation was made and the thesis was summarized.

Keywords: Cave, Hadith, Parable, Circumcision, Assay, Hz. Mohammed.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Mağarada Mahsur Kalan 3 Yolcu Kıssasının Tahlili
Tezin Yazarı	Rabia MUŞTU
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	Temmuz 2021
Tezin Alanı	Hadis
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	175
Anahtar Kelimeler	Mağara, Hadis, Kıssa, Sünnet, Tahlil, Hz. Muhammed

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Analysis of the Story of 3 Travelers Stuck in the Cave
Author of the Thesis	Rabia MUŞTU
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Yakup KOÇYİĞİT
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	July 2021
Field of the Thesis	Hadith
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	175
Keywords	Cave, Hadith, Parable, Circumcision, Assay, Hz. Mohammed

KISALTMALAR

a.s.	:	Aleyhi's-Selam
AÜİFD.	:	Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi
b.:		Bin, İbn
bk.:		Bakınız
bsk.:		Baskı
c.:		Cilt
Çev.:		Çeviren
DİA.:		Diyanet İslam Ansiklopedisi
dn.:		Dipnot
h.:		Hicrî
H.z.:		Hazreti
İFD.:		İlahiyat Fakültesi Dergisi
İlam.:		İlahiyat Araştırmaları Merkezi
md.:		Madde
MÜİF.:		Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.:		Neşreden
ö.:		Ölüm Tarihi
r.a.:		Radıyallahu anh/ anhâ / anhüm
s.:		Sayfa
(s.a.s.):		Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SÜİFD.:		Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
sy.:		Sayı

şrh.:	şerh Eden(ler)
TDV.:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.:	Tahkik eden(ler)
trc.:	Tercüme Eden(ler)
ts.:	Tarihsiz
v.:	Vefat Tarihi
vb.:	Ve benzeri
vs.:	Ve sâir
y.y.:	Yer yok, Yayın yok

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ ve AMACI

İlahi kitaplarda ve tebliğ, tebyin, talim için gönderilen elçilerin öğretilerinde yer alan kıssalar; geçmişte yaşanan hâdiseleri bir tarih dersi niteliğinde, ihtivâ ettiği dinî ve ahlâkî mesajlarla birlikte vahyin hitap ettiği topluma sistematik bir bütünlük içinde sunmuştur.

Kur'an ve sünnet aracılığıyla Müslümanlara tebliğ edilen kıssaların aktarımındaki hedef; gönderilmiş olan tüm peygamberlerin aynı dini tebliğ ettiğini, bu nedenle hepsinin tevhid ve ahiret inancı, iyiliği emir, kötülüğü yasaklama gibi ortak gâyeler ihtivâ ettiğini ortaya koymak, muhtelif konularda ders vermek, ilmi gelişmelere uyum sağlamak, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Müminleri imtihan ve musibetler karşısında sabra teşvik etmektir.¹

Hadislerle günümüze ulaşan kıssalar; gerek muhatapları için barındırdığı öğüt ve mesajlar nedeniyle manevî olarak, gerek Hz. Peygamber'den (s.a.s.) aktarılan haberler olması hasebiyle rivâyet yönünden büyük değer taşımaktadır. İslam öncesi Araplarda yaygın olan kıssa kültürü Risâlet'ten sonra da Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen kıssalarla varlığını sürdürmüştür. Bu bakımdan Müslümanlar, nakledilen bu rivâyetler vesilesiyle zengin bir mirasa sahiptir. Tüm bu rivâyet zenginliğinin içinde en sahih bilgiye ulaşmak açısından hadis metinleri üzerine yapılan çalışmalar; İslam'ın temel kaynakları olan hadis metinlerinin muhafazası ve İslami ilimler geleneğine katkısı bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda hem Kuran kıssaları hem de hadislerle nakledilen kıssalar her bir ilim dalı tarafından ihtivâ ettikleri konular ve kaynaklık değerleri bakımından ele alınıp incelenmiş ve incelenmeye devam etmektedir.

Bu çalışmamızda pek çok ahlâkî erdemi muhteviyâtında barındıran ve pek çok mesaj veren “Mağarada mahsur kalan üç yolcu” nebevî kıssası incelenmeye çalışılmıştır. “Mağara hadisi” şeklinde de bilinen, tahlili yapılacak olan kıssamızın daha önce belirtildiği gibi üç bölüm halinde hadis kaynakları gözden geçirilip söz konusu kıssanın rivâyet edilen tarikleri tespit edilecektir. Tespit edilen rivâyetlerin Hadis Usûlü açısından incelenmesi, tetkiki ve bu inceleme neticesinde makbul olduğu belirlenen yani sahih, hasen ve belli nitelikteki zayıf hadislerin rivâyetleri değerlendirilecektir. Tespiti yapılan

¹ İdris Şengül, “Kıssa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 15/501.

rivâyetlerin sened ve metin tenkîdi yapılacaktır. Ayrıca tarikleri tespit edilip incelenecek olan bu rivâyetlerin ihtivâ ettiği ahlâkî ilkeler ve İslâmî ilimlere delil teşkil etme durumları kavramlar üzerinden değerlendirilecektir.

ARAŞTIRMANIN METODU ve KAYNAKLARI

Çalışmamızın ilk kısmında kıssa kelimesinin temel sözlüklerdeki anlam alanı ile Kur'an ve hadislerde kullanılan anlamları, tarihçesi ve eğitim-öğretimdeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Kıssa kavramının türevleri ve çeşitleri hakkında verilen bilgilerle benzerlik ve farklılıklar netleştirilmeye gayret edilmiştir.

Hadisin rivâyet edildiği tüm kaynaklar taranmış, sened-metin mukayesesi yapılmış, tespit edilen tariklerin rivâyetlerinin ricâli, senedi, kaynağı ve sıhhat değeri hususunda malûmatlar verilerek gerekli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Tahric ve tahkik kısmında ulaşıldığı kadarıyla on bir kaynakta yer aldığı tespit edilen rivâyetler tek tek incelenmiştir. İlki Tayâlisî'nin *el-Müsned*'i, sonuncusu da Beyhâkî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ* isimli eseri olmak üzere kaynaklardaki rivâyetler takdim edilmiştir. Tespit edilen rivâyetlerin aktarımında; ilk kaynakta zikredilen metin esas alınmış, diğer kaynaklardaki metinlerin ise sadece sened bilgilerine yer verilmiştir.

Musanniflerinin vefat tarihleri esas alınarak sıralamaya tâbi tutulan rivâyetler; geçtiği kaynaklar açısından da sıralanarak birinci rivâyet, ikinci rivâyet şeklinde zikredilmiştir. Bütün bu rivâyetlerin metin ve tercümeleleri ayrı ayrı verilmiş, musannifin hadisi hangi tariklerden aldığına işaret eden ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kadar uzanan isnad şemaları verilmiştir. Şemalar hazırlanırken en üstte Hz. Peygamber (s.a.s.), an altta musannif olmak üzere bir düzenleme yapılmıştır.

Râvileri hakkında sadece geçtikleri ilk yerde malûmat verilmiş, diğer tariklerde aynı râvinin geçtiği yerlerde dipnot eklenerek râvinin tanıtıldığı yere atıfta bulunulmuştur. Daha sonraki bölümde ise sened-metin tenkîdi ve analizi olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Senedlerin tenkidini ve analizini yaparken; rivâyetlerin geçtiği bütün kaynaklar başlıklar halinde sıralanarak bu rivâyetler tahric ve tahlil kısmında verilen bilgiler ışığında değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Ayrıca musannif, hadisi birden fazla tarikle nakletmiş ise bu rivâyetlerin bütüncül bir şekilde hangi yollardan geldiğini gösterebilmek adına genel bir isnad şeması oluşturulmak suretiyle bilgi

verilmiştir. Râvilerin vefat tarihleri ilgili kaynaklardan tespit edilerek sunulmuştur. Vefat tarihleri tespit edilemeyen râviler ise (?) işaretiyle belirtilmiştir.

Metin tenkîd ve analizi kısmında; bütün rivâyetlerin metinleri mukayese edilmiştir. Bu kısımda özellikle rivâyetler arasındaki metin farklılıkları ve bu farklılıkların mânâya etkisi üzerinde durulmuştur. Daha sonra hadiste vurgulanan ahlâkî erdemler ve dinî hükümleri oluşturan temel kavramlar ihtivâ ettikleri mânâ açısından analiz edilmiştir.

Araştırmamızda yararlandığımız kaynakların başında söz konusu hadisin yer aldığı Kütüb-i Tis'a musennefâtı yer almaktadır. Bunlar; Ahmed b. Hanbel 'in *el-Müsned*, Buhârî'nin *es-Sahih*, Müslim'in *es-Sahih* ve Ebû Dâvûd'un *es-Sünen* adlı eserleridir. Rivâyetleri tespit ettiğimiz kaynaklar için yapılan şerhlerden, kıssanın nasıl anlaşılıp değerlendirildiğini, sened ve metin hakkında âlimlerin bildirdiği görüş ve kanaatleri sunmak açısından yararlanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle Sahihayn olmak üzere Kütüb-i Tis'a üzerine yapılan çalışmalar başvurduğumuz kaynaklardır. Bunlar; Buhârî'nin şerhlerinden İbn Hacer'in *Fethû'l-bâri*, Aynî'nin *'Umdetü'l-Kâri*; Müslim'in şerhlerinden Nevevî'nin *el-Minhâc* adlı eserleridir. Râvilerin tanıtımında İbn Sa'd'ın *Tabakâtü'l-kübrâ*, İbn Ebî Hâtim'in *el-Cerh ve't-ta'dil*, İclî'nin *Ma'rifetü's-sikât*, Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ* ve İbn Hâcer'in *Tehzîbü't-tehzîb, el-İsâbe* adlı ricâl kaynaklarıdır. İbn Hacer'in *el-İsâbe* eserinden de Sahabî râviler için yararlanılmıştır. Ayrıca kendileri hakkında madde yazılmış râviler için Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinden de istifade edilmiştir. Hadisin kaynaklarına ulaşma ve râvi tanıtımları hususunda el-Mektebetü's-şâmîle programından da faydalanılmıştır.

Kavram tahlilinde Râğîb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât*, İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab*, Fîrûzâbâdî'nin *Kamûsu'l-muhît*, el-Cevherî'nin *es-Sihâh* ve ez-Zebîdî'nin *Tâcu'l-Arûs* eserleri gibi temel sözlüklere başvurulmuştur.

Kıssa kavramını inceleme aşamasında konu ile ilgili yazılan Arapça kaynaklara ek olarak ülkemizde yazılmış eserlerden de istifade edilmiştir. Bunlardan bazıları; İdris Şengül'ün *Kur'an Kıssaları Üzerine*, M. Said Şimşek'in *Kur'an Kıssalarına Giriş* adlı eserleridir.

Hadislerde geçen kıssalarla alakalı pek çok tez çalışması yapılmıştır. Hasan Cirit, *Hadiste Vaaz, Kıssacılık ve Kussâs* adlı doktora tezi², Mehmet Akif Coşkun, *Hz. Peygamber'den Nakledilen Kıssalar ve Hadis Usûlü Açısından Değerlendirilmesi* adlı doktora tezi³, Macit Yılmaz, *İslam Ahlâk Eğitiminde Kur'an Kıssaları* adlı yüksek lisans tezi⁴ istifade etmiş olduğumuz tezlerden bazılarıdır.

² Hasan Cirit, Halkın İslam Anlayışının Kaynakları *Vaaz ve Kıssacılık*, (İstanbul: amlıca Yayınları, 2002).

³ Mehmet Akif Coşkun, *Hz. Peygamber'den Nakledilen Kıssalar ve Hadis Usulü Açısından Değerlendirilmesi*, (Adana: ukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

⁴ Macit Yılmaz, *İslam Ahlak Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

1. BİRİNCİ BÖLÜM

KISSALAR HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. Kıssa Kelimesinin Mahiyeti

Kıssa, (قصص) harflerinden türetilmiş bir isim olup sülâsi mücerret fiil kökü (قص) olan Arapça bir kelimedir. Bu fiilden türetilen kelimelerin mânâları sözlükte; birinin veya bir şeyin izini takip etmek, izlemek, peşi sıra gitmek,⁵ birine bir şeyi anlatıp bildirmek, açıklamak,⁶ bir olay, iş ya da durum,⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca kırmak, kesmek, budamak,⁸ göğüs kemiği, her şeyin öne çıkan tarafı, perçem⁹ anlamlarında da kullanılmaktadır.

Kıssayı aynen olduğu şekliyle anlatan kimseye “kâs”, yaralayan veya öldüren şahsa işlediği fiiliyle takip ederek karşılık vermeye de kısâs denmiştir.¹⁰

Kıssa kelimesinin ıstılahî mânâsı; yalan ihtimali ve hayalî durumların karışması imkânı olmayacak tarzda tarihe karışmış, unutulmuş ve sadece bazı izleriyle insanlığın hafızasında varlığını koruyabilmiş olayların muhataplara yeniden canlı bir şekilde anlatılıp beyan edilmesidir.¹¹ Peygamberlerin kıssalarında aklını kullanabilenler için ibretler olduğu, Kur'an'ın önceki kitapları tasdik edip inanan kimseler için rahmet ve rehber olduğu ve geçmişlerin haberlerine dair anlattığı hiçbir şeyin uydurma olamayacağını ifade eden ayet¹² de kıssaların gerçekliğine işaret etmektedir.

Bir kişi veya bir şeyin adım adım takip edilerek hâdiselerin hikâye edilip anlatılabilir nitelikte olması; önemli, ilginç ve gerçekçi olması özelliklerini ön plana çıkarır. Edebî bir tür olarak hikâye başlığı kapsamında değerlendirilmesine rağmen

⁵, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1429/2008), 864; Ebû'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1996), 1-15/7, 74; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 627; Halid b. Abdullah el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, nşr. Muhammed 'Avd, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), I-XV, 8/211; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1994), 707.

⁶ Cevherî, *Sihâh*, 864; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/74; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 627; Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Abdurrezzak ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiru'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, 18/98.

⁷ Cevherî, *Sihâh*, 864; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/74; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 627.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/73; Cevherî, *Sihâh*, 864; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 18/98.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/74-75; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 707.

¹⁰ Cevherî, *Sihâh*, 865.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/74-75.

¹² Yûsuf 12/111.

gerçekçiliği ve anlatılan olayların adım adım takip edilip peşi sıra gidilebilmesi özelliği nedeniyle hikâyeden farklı değerlendirilmektedir.¹³ Kur'an'da geçen kıssaların hikâyeye kelimesiyle ifade edilmemesi de bu farktan kaynaklanmaktadır. Zîra Kur'an'da anlatılan kıssalar; ibret verici, tarihî doğruluk ve gerçeklik özelliği taşıyan hâdiselerdir.¹⁴ Bu nedenle Kur'an-ı Kerimde anlatılan ve Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından anlatılan gerçek hâdiselere kıssa adı verilmektedir.

Verilen bu ıstılâhi bilgiler doğrultusunda kıssa hakkında ulaşılabilecek temel unsurlar şunlardır:

Geçmişin haberlerini ve önceki ümmetlerin başından geçenleri aktarması yönüyle şimdiki ve gelecek zaman için kullanılması uygun düşmemektedir. Bir izin takip edilmesi mânâsını da ihtivâ etmesi, dolayısıyla olmayan bir izin takibinin imkânsızlığı da bu görüşü destekler niteliktedir.

Gerçekçi, yaşanmış ve önemli olması yönüyle peşine takılıp takip etmeye değer bir özellikte olduğu, değersiz, yalan, yanlış bir haber olmadığı anlaşılmaktadır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın da bir haber ya da olayın kıssa olarak isimlendirilmesinin ancak izlenmeye ve yazılmaya değer bir özellik taşıması gerektiği görüşü¹⁵ de bu ifadeyi destekler mahiyettedir.

Geçmiş zamanda vuku bulmuş, gerçeklik ve önemine itibar edilen dikkat çeken bir kesit ya da parçayı kendine has bir üslup kullanarak anlatmak, bildirmek ve haber vermek mânâsında bir terim anlamına karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Bu kıssanın görünen, öne çıkan bir kesit, dikkat çeken, bir parça manaları da kronolojik olarak her türlü hâdiseyi değil insanlık için gerekli, ibret verici kesitleri aktarma vasfını göstermektedir.¹⁶

¹³ Şengül, "Kıssa", *DİA*, 25/498.

¹⁴ Şengül, "Kıssa", *DİA*, 25/499.

¹⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Matbaai Ebüzziya, 1936) 4/2846.

¹⁶ Mehmet Akif Coşkun, *Hz. Peygamber'den Nakledilen Kıssalar ve Hadis Usulü Açısından Değerlendirilmesi*, (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 38-39.

1.2. Kur'an-I Kerim'de Kıssa

Kur'an'da (قصص) fiili ve bu fiil kökünden türemiş kelimelerin 30 yerde farklı hallerde bulunduğu görülmektedir. Kur'an'da kıssa kelimesi de çoğulu olan kısas kelimesi de yoktur. Sadece isim olarak kasas kelimesi dört ayette geçmektedir.¹⁷

Kıssanın fiil kökünden türeyen kelimeler Kur'an'da mazi, muzâri, emir fiil kalıpları, isim ve mastar hallerinde kullanılmaktadır. Bu kelime türevlerinin kullanıldığı yerlerden bazıları şunlardır:

“Başından geçenleri anlattı,¹⁸ sana onların bazılarını anlatmadık,¹⁹ şimdi sen bu kıssayı anlat,²⁰ daha önce sana kıssalarını anlattığımız ve kendilerinden hiç bahsetmediğimiz,²¹ önceden sana bildirdiklerimiz,²² sana anlatıyoruz, naklediyoruz,²³ en güzel kıssayı anlatıyoruz,²⁴ anlatacağız,²⁵ bu kıssayı anlat,²⁶ onun izini takip et,²⁷ hemen izleri üzerine geri döndüler,²⁸ onların kıssalarında ibretler vardır,²⁹ hakkı anlatır,³⁰ bunlar gerçek haberlerdir,³¹ başından geçenleri, olup bitenleri,³² misilleme yapmak, kısas, karşılık, denk,³³ mânâlarında kullanılmış olduğu görülmektedir. Ayetlerdeki ifadeler doğrultusunda kıssa kavramı için temel maddeleri şu şekilde sunmak mümkündür:

- Başından geçen gerçek haber, olay ve durumları anlatmak, aktarmak, bildirip nakletmek,
- Bir kimsenin ya da bir şeyin izini takip etmek, peşi sıra gitmek,
- Gerçek olay, hakikat, iş, durum,

¹⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1408/1988), “kss”, 693-694.

¹⁸ el-Kasas 28/25.

¹⁹ el-Gafir, 40/78.

²⁰ el-A'raf 7/176.

²¹ en- Nisâ 4/164; el-Hûd 11/100.

²² en-Nahl 16/118.

²³ el-A'raf 7/101; el-Hûd 11/120.

²⁴ el-Yûsuf 12/3.

²⁵ el-A'raf 7/7.

²⁶ el-A'raf 7/176.

²⁷ el-Kasas 28/11.

²⁸ el-Kehf 18/64.

²⁹ el-Yusuf 12/111.

³⁰ el-En'am 6/57; en-Neml 27/76.

³¹ Âl-i İmrân 3/62.

³² el-Kasas 28/25.

³³ el-Bakara 2/178, 194; el-Mâide 5/45.

- Misilleme yapmak, kısas, karşılık ve denk.

Edebî bir tür olan kıssalar; Kur'an ilimlerinin alt dallarından biri olarak kabul edilmektedir. Kur'an'daki kıssalar oran itibariyle müfessirlerin bir kısmına göre Kur'an-ı Kerimin üçte birine karşılık geldiği ifade edilirken bir diğer kısmına göre ise üçte ikisini teşkil etmektedir.³⁴ Bu kıssaların büyük kısmını peygamberler ve gönderildikleri ümmetler arasında geçen hâdiselerin konu edildiği kıssalar oluşturmaktadır.

Ayrıca Kuran'da Hz. Musa'nın küçüklüğünden itibaren yaşadığı hayatı, Firavun ile mücadelesi, hak yoldakilerin üstün gelişi, Hak inkârcılarının ve tâğutların elem içinde zelil oluşlarını konu alan 28. sure de "el-Kasas" ismiyle yer almaktadır.

Kur'an kıssaları mahiyetleri itibariyle Kur'an'ın indirilişi sırasında ortaya çıkan hâdiseler, tarihî ve gaybî kıssalar olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Kur'an nüzûlü sırasında meydana gelen olaylar, İsrâ, Miraç, hicret, Bedir, Ahzab, Uhud, Hendek, Huneyn ve Tebük gazveleri, Hudeybiye anlaşmasıdır. Tarihî kıssalar, Âdem (a.s.) ve iki oğlu, Nuh, Hud, Salih, Lût, İbrahim, İsmail, İshak, Yâkub, Yusuf, Şuayb, Musa, Dâvûd, Süleyman, Eyyüb, Yûnus, Zekeriyâ, Yahyâ ve İsa gibi Peygamberlerin kıssalarıdır. Bu kıssalar, Peygamberlerin dini tebliğ yolunda verdikleri mücadeleleri ve kavimlerinin maruz kaldığı azabı konu almaktadır. Gaybî kıssalar ise Adem'in (a.s.) yaratılışı, kıyamette müşahede edilecek sahneler, cennet cehennem tasviri ve cennet cehennem ehlinin haberleri kısas formunda anlatılmıştır.³⁵

1.2.1. Kur'an Kıssalarının Özellikleri

Kur'an kıssaları, muhteviyâtına vehm ya da hayal ürünü herhangi bir şeyin karışmadığı, geçmişte vuku bulmamış hiçbir olayın asla dâhil edilmediği tarihî haberler ve olaylardır.³⁶

Kur'an'da zikredilen olayların kahramanları ya gıpta edilip rol model olmaya değer gördüğü ya da kötülükte zirve yapmış, inkâr ve küfrün temsilcisi niteliğinde şahsiyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıssa kahramanlarının faziletli şahsiyetler olması kıssaya ayrı bir değer kazandırırken, menfi davranışları ve kötü şahsiyetleri ihtivâ

³⁴ Prof. Dr. Suat Yıldırım, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar", (Ankara: A.Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi 1979), sy: III, s. 37.

³⁵ Şengül, "Kıssa", *DİA*, 27/499.

³⁶ Abdülkerim Hatîb, *el-Kasâsu'l-Kur'ânî fi Mantûkîhî ve Mefhûmîhî*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1975) 49.

etmesi de kötünün ve kötülüğün âkıbetini gözler önüne sermesi yönüyle muazzam bir ders niteliğindedir. Kıssalarda incelenen olaylar bir devirde yaşanmış bitmiş nitelikte olmaktan ziyade her devirde yaşanabilecek, herkesi ilgilendiren, herkesin kendinden bir şeyler bulup hayatına uyarlayabileceği olaylardır.³⁷

Kur'an, kıssa üslubunu kullanarak geçmişte yaşanmış hâdiseleri canlı bir şekilde gözler önüne sermek suretiyle adeta göz önünde yaşanan bir sahne haline getirir.³⁸

Kur'an kıssalarında fazla ayrıntıya girilmeden, anlatılan olay ön planda tutularak, dikkatlerin verilmek istenen mesaja yoğunlaştırıldığı nitelikte bir üslup kullanıldığı görülmektedir.

1.2.2. Kur'an Kıssalarının Gâyeleri

Kur'an kıssaları temel olarak hedef ve gâyeleri bakımından Kur'an'ın gâyesiyle bire bir örtüşmektedir.³⁹ Kur'an'da önemli bir konuma sahip olan kıssaların zikredilme amacı; Kur'an'ın indiriliş maksatlarına vurgu yaparak bu maksatların gerçekleşmesine hizmet etmektir.⁴⁰ Bu bağlamda Kur'an'ın en önemli gâyesi muhataplarını tevhid inancına ulaştırmak, vahiy ve Risâlet'i ispat etmektir.⁴¹ Zîra Medyen, Semûd, Ad, Nuh kavimlerine gönderilen Peygamberlerin kıssalarının anlatıldığı ayetlerde verilen ortak mesaj tek ilah ve tek din olgusu olarak görülmektedir. Her birinde zikredilen ortak ifade; Peygamberlerin kavimlerine hitaben Allah'a kulluk etmeleri ve Ondan başka ilah olmadığına inanmaları yönünde yaptıkları çağrıdır.⁴²

Kur'an'da anlatılan kıssalarda asıl gâye tarihî malûmat vermek olmadığından yer ve zaman teferruâtına girilmez. Geçmiş milletlerin tarihinden birtakım özellikleri bildirmek, diğer peygamberlerin başından geçen Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaşadığına benzer hâdiseleri hatırlatarak hakkın bâtıla daima üstün geldiğini, bâtılın ve bâtılın

³⁷ Âdem Akıncı, *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*, s.60-61.

³⁸ Muhammed Kutub, *İslam Düşüncesinde Sanat*, Terc. Akif Nuri, (İstanbul: Fikir Yayınları, 1979), 320.

³⁹ Muhammed Şedîd, *Menhecü'l-Kıssa fi'l-Kur'ân*, (Suudi Arabistan: Şirketü Mektebât-ı Ukaz, 1984), 35.

⁴⁰ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 5.

⁴¹ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, Çev. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2011), 176.

⁴² el-A'raf 7/59, 73, 85.

safında yer alanların zâil olmaya mahkûm olduğunu göstererek Hz. Peygamber (s.a.s.) ve müminlere teselli vermek, azimlerini güçlendirmek Kur'an kıssalarının asıl gâyesidir.

Kur'an kıssalarının imanı ve tevekkülü artırıcı bu yönünden Hz. Peygamber (s.a.s.) çokça istifade etmiştir. Ashâbına verdiği vaaz ve sohbetlerinde geçmiş kavimlerin kıssalarını anlatarak onları eğitmeye gayret göstermiş ve amacına da ulaşmıştır. Zîra aktardığı kıssalar muhataplarının gönlünde son derece olumlu izler olarak yer etmiş ve onları takva yönünden takviye etmiştir.⁴³

Peygamberlerin davet vasıtalarının ve hepsinin kavimlerinin akıbetlerinin benzer nitelikte olduğunu açıklamak da kıssaların gâyeleri arasındadır.⁴⁴ Nuh ve Hud Peygamberlerin kavimlerini irşat yolunda mücadeleleri ve kavimlerinin onlara karşı alaycı tutumları ve azap isteklerini konu alan ayetler⁴⁵ de bu amaca örnek mahiyetindedir.

Peygamberlerin ve müminlerin musibet ve sıkıntılara karşı teselli edip dayanma gücünü artırmak, Allah'ın seçkin kullarına lütfettiği nimetleri hatırlatmak, insanları şeytanın aldatmasından sakındırmak, geçmiş kavimlerin uğradıkları felaketleri anlatarak onların yolundan gidenlerin aynı akıbete maruz kalacaklarının haberini vermek de kıssaların gâyelerindedir.⁴⁶ Zîra Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitâben; anlatılan kıssaların gayb haberlerinden olduğu, vahiy gelmeden önce ne Peygamberin ne de kavminin bunlardan haberdar olduğu, sabretmeleri karşılığında iyi âkıbetin kendilerine lütfedileceği meâlindeki ayet⁴⁷ de kıssaların teselli edici yönüne işaret etmektedir. Ayrıca Allah-u Teâlâ önceki Peygamberlerin haberlerinden kalbini sağlamlaştıracak her şeyi kendisine anlattığını Hz. Peygamber'e (s.a.s.) haber vermektedir.⁴⁸

Ahiret tasavvurunu örneklerle ortaya koymak suretiyle öldükten sonra dirilme ahirete iman gibi mücerred konular, müşahhas olaylar ve kıssalar aracılığıyla anlatarak zihne yaklaştırıp kalıcı hale getirmek de bu gâyeler arasında zikredilebilir.⁴⁹

⁴³ Macit Yılmaz, *İslam Ahlak Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 31.

⁴⁴ Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, 183; Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 305-306.

⁴⁵ Hud, 11/38, 50, 54, 60.

⁴⁶ Şengül, "Kıssa", *DİA*, 449.

⁴⁷ Hud 11/49.

⁴⁸ Hud, 11/120.

⁴⁹ Bk. el-Bakara 2/259; el-Kehf 18/21; Yasin 36/20-28.

İnsanları ebedi düşmanı olan kovulmuş şeytanın hilelerine karşı uyarmak da kıssaların gâyelerindedir.⁵⁰ Zîra Kur'an'da pek çok yerde tekrar edilen Âdem (a.s.) kıssası, insanoğlu ile şeytanın mücadelesinin başlama zamanını gözler önüne sermesi, şeytanın kibirli tavır sergilemesi nedeniyle yerilip kovuluşu⁵¹ gibi konuları mahiyetinde barındırması yönüyle pek çok mesaj vermektedir.

1.3. Hadislerde Kıssa

1.3.1. Hadislerdeki Kıssaların Konuları

Hadislerde zikredilen kıssaların inanç, ibadet, ahlâk gibi pek çok konuyu ihtivâ ettiğini söylemek mümkündür. Zîra Hz. Peygamberin (s.a.s.) anlattığı kıssalarda Allah'ın varlığı ve birliği,⁵² kudreti, af ve mağfireti,⁵³ Allah'ın izni ve dilemesi dışında hiçbir şeyin olamayacağı,⁵⁴ sadece Allah'a tevekkül etmenin gerekliliği,⁵⁵ gibi doğrudan Allah inancı ve bu inancın insan hayatı üzerindeki etki ve önemi konu edinilerek vurgulanmaktadır. Yine hadislerde geçen kıssalarda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Peygamberlerin sonuncusu oluşu, Peygamberlerin tevhid mücadelesi,⁵⁶ meleklerin varlığı⁵⁷ gibi inanç konularının da bulunduğu dikkat çekmektedir.⁵⁸

Ahlâka dair konuları ihtivâ etmesi yönüyle de Allah'ı tazim,⁵⁹ günahlardan tövbe,⁶⁰ iyiliği emredip kötülükten sakındırmak,⁶¹ iffet,⁶² borçluya kolaylık sağlamak,⁶³ bütün canlılara karşı merhametli olmak,⁶⁴ intiharın haram kılınmış olması,⁶⁵ Allah adına

⁵⁰ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 309.

⁵¹ el-A'raf 7/12-18.

⁵² Muhammed b. İsa b. Sevrâ et-Tirmîzî, *Sünenü't-Tirmîzî*, (Riyad: Dâru'l-Meârif, 1417) "Emsâl", 3.

⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Muhammed Zühreyy b. Nasr, (Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001), "Enbiyâ" 10; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.) "Zühd", 10; "Tevbe", 46.

⁵⁴ Müslim, "Eymân", 24.

⁵⁵ Buhârî, "Kefale", 1; Müslim, "Fedâil", 13.

⁵⁶ Buhârî, "İcâre", 8, 11; Tirmîzî, "Menâkıb", 1.

⁵⁷ Müslim, "İman", 257, 259.

⁵⁸ Hasan Cirit, *Halkın İslam Anlayışının Kaynakları Vaaz ve Kıssacılık*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2002), 57.

⁵⁹ Buhârî, "Enbiya", 53; "Hars", 13; Müslim, "Zikr", 100.

⁶⁰ Buhârî, "Enbiya", 54; Müslim, "Tevbe", 46; İbn Mâce, "Diyât", 2.

⁶¹ Buhârî, "Şehâdet", 30; Tirmîzî, "Fiten", 12.

⁶² Tirmîzî, "Sıfatu'l-Kıyâme", 48; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Adil Mürşid, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2001), 2/23.

⁶³ Buhârî, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Musakât", 31.

⁶⁴ Buhârî, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Selam", 155; Ahmed b. Hanbel, 2/507.

⁶⁵ Buhârî, "Enbiyâ", 50.

yemin etmenin sorumluluğu gibi İslâmî değerlere ve güzel ahlâka teşvik eden konuların eğitici ve öğretici bir şekilde zikredildiği görülmektedir.⁶⁶

Kur'an'ın tefsiri mahiyetindeki hadislerde zikredilen kıssalar, Kur'an'da geçen kıssalar ile konuları ve özellikleri bakımından ortak bir hedefe hizmet etmektedir.

1.3.2. Hadislerdeki Kıssaların Çeşitleri

Hadislerde geçen kıssaları; tarihî, temsilî, gaybî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şahsı ile ilgili meydana gelen hâdiseler olmak üzere dört kısımda incelemek mümkündür.⁶⁷

1.3.2.1. Tarihî Kıssalar

İlmî bir üslupla tarihî bilgi ve teferruatlı malûmatlar aktarmaktan ziyade konuları geçmişte meydana gelmiş tarihî olaylardan alınmış olan bu kıssaların gâyesi Müslümanların İslami terbiyesi, eğitimi, iyiye ve doğruya teşvik edilmesidir.

Tarihî kıssaların iki tarzda nakledildiği görülmektedir.

Birincisi: Şahısların ön plana çıkarıldığı kıssalardır ki Peygamber kıssaları bu türdendir. Bu kıssalarda, okuyan ve dinleyen kitlelere ibret mahiyetinde Peygamberlerin başından geçen hâdiselere yer verilir.

İkincisi ise: Şahısların değil olayların ön planda tutulduğu kıssalardır. Şahıslar, adam, kadın gibi tabirlerle zikredilerek ibret verici hâdiselere vurgu yapılır.

Tarihî kıssaların bazıları Kur'an'da zikredilen kıssaların tekrarı veya izahı mahiyetinde karşımıza çıkmaktadır. Mesela Kur'an'da Hz. İbrahim'in Mekke'ye gelerek Kabe'yi inşa edişi⁶⁸ üzerine kısaca değinilirken hadislerde bu konuya ayrıntılarıyla yer verilmektedir.⁶⁹ Hadislerde geçen bazı tarihî kıssaların ise Kur'an'da zikredilmeyip yalnızca Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından anlatıldığı görülmektedir. Mağaradaki üç yolcu kıssası,⁷⁰ Ashabu'l-Uhdud kıssası,⁷¹ İsrail oğullarından kel, kör ve alaca tenli üç kişinin kıssası,⁷² kedisini hapsedip eziyet ettiği için azaba duçar olan kadın

⁶⁶ Cirit, *Halkın İslam Anlayışının Kaynakları Vaaz ve Kıssacılık*, 57-58.

⁶⁷ Muhammed b. Hasen Zîr, *el-Kasâs fi'l-Hadisi'n-Nebevî*, (Riyad: 1985), 278.

⁶⁸ el-Bakara 2/126-127.

⁶⁹ Buhârî, "Enbiyâ", 9.

⁷⁰ Buhârî, "Enbiyâ", 53; "Hars", 13; Müslim, "Zikr", 100; Ahmed b. Hanbel, 2/385, 434.

⁷¹ Müslim, "Zühd", 73; Ahmed b. Hanbel, 6/17, 18.

⁷² Buhârî, "Enbiyâ", 51; Müslim, "Zühd", 10.

kıssası,⁷³ susuzluktan can çekişen köpeğe su verip affa mazhar olan kadın kıssası⁷⁴ gibi hâdiselerin aktarıldığı kıssalar bu türe örnektir.

1.3.2.2. Temsilî Kıssalar

Hız. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen kıssaların bazıları ise temsilîdir. Bunlar bir hakikati anlatmak, onu kitlelerin zihnine ve vicdanına yerleştirmek için müracaat edilen dolaylı bir anlatım tarzıdır.⁷⁵ Dolayısıyla Hız. Peygamber (s.a.s.), ashâbına ve Müslümanlara bazı mevzûları ve hakikatleri daha açıklayıcı anlatmak, muhataplarının zihinlerinde daha kalıcı hale getirmek gâyesiyle kıssa üslubunu beyan ve açıklama metodu olarak kullanmıştır. Böylece okuyan ve dinleyenlerin kıssada temsil edilen konu ve fikirleri kavrayıp içselleştirebilmeleri kolaylaşmıştır.

Allah'ın, kulunun tövbesinden hoşnut olacağı konusunda muhataplarına tövbenin önemini kavramaları, bilincine ve şuuruna varmaları için çaba sarf etmiştir. Bu hususta gayesine ulaşmak, daha iyi anlaşılacak için bu esas kıssa ile açıklama yoluna gitmiştir. Allah'ın kulunun tövbesinden ne derece hoşnut olacağını, çölün ortasında bütün yiyecek ve içeceği devesiyle birlikte kaybolan, açlık ve susuzluktan ölmek üzere ümitsiz bir halde beklerken devesini bulmasıyla sevincinin şiddetinden “Ey Allah'ım sen benim kulum ben de senin Rabbinim” diyecek kadar ne dediğini bilmez hale gelen adamın yaşadığı sevinç ve mutluluğa benzeterek anlatmaya çalışması,⁷⁶ temsilî kıssanın en güzel örneklerindedir.

Temsilî kıssaların tarihî bir gerçekliği olduğuna dair kesin bir delil bulunmadığı gibi gerçekliğe engel teşkil edecek bir hâli de yoktur. Kur'an'ın da beyan ve açıklama gâyesiyle metot olarak kullandığı⁷⁷ temsil üslubunda olduğu gibi hadislerde kullanılan “bunun misali şuna benzer” gibi lafızlar kıssanın temsil kabilinden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum böyle bir kıssanın, vurgulanmak istenen fikrin daha iyi anlaşılması amacıyla inşa edildiğini göstermektedir.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) son peygamber oluşunun misalini, diğer peygamberlerle kendisinin durumunu, mükemmel ve güzel bir ev yapıp bir köşesinde

⁷³ Buhârî, “Bedü'l-halk”, 16; Müslim, “Selam”, 151.

⁷⁴ Buhârî, “Enbiyâ”, 54; Müslim, “Selam”, 155; Ahmed b. Hanbel, 2/456.

⁷⁵ Zîr, *el-Kasâs fi'l-Hadisi'n-Nebevî*, 194.

⁷⁶ Müslim, “Tevbe”, 1, 7, 8; Tirmîzi, “Sıfatu'l-Kıyâme”, 49.

⁷⁷ el-Bakara 2/17, 171, 261, 265.

bir kerpiç kadar yeri boş bırakan bir adamın dilinden anlatmaktadır. Evi hayran hayran dolaşan halkın adama bu eksikliğin doldurulup doldurulmayacağını sorması üzerine, işte oradaki eksik kerpicing kendisi olduğunu dile getirmesi de temsilî kıssa örneklerinden biridir.⁷⁸

1.3.2.3. Gaybî Kıssalar

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerde zikrettiği gaybî kıssaları da geçmişte yaşanan olaylar ve istikbalde yaşanacak büyük hâdiseler olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Geçmiş peygamberler, kavimler veya ismi belirtilmeyen şahıs ve olaylarla ilgili anlatılan tarihî kıssalar, aynı zamanda gaybî kıssalar kapsamına da girmektedir. Bu kıssaların muhtevalarını Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ne kendisi inşa etmiş ne de bir başkasından almıştır. Yüce Allah'ın (c.c.) bu haberler için Resûl'üne hitâben, bunların kendisine vahiy ile bildirdiği gaybî haberler olduğunu, daha önce bunları ne kendisinin ne de kavminin bildiğini buyurduğu ayet⁷⁹ de bunu teyit etmektedir.

Fiten ve melâhim hadisleri diye de adlandırılan geleceğe dair bilgiler veren kıssalarda; kıyamet, yeniden dirilme, ahiret alemi, mahşer sahneleri, cennet-cehennem tasvirleri, Deccâl, Ye'cüc -Me'cüc, Hz. İsa'nın nüzülü gibi konulara yer verilmektedir.⁸⁰

Bu kıssa türünde öldükten sonra dirilme, öldükten sonra başa gelecek işler, karşılaşılabilecek haller, ahiret alemi gibi konular bu üslup vasıtasıyla önceden haber verilerek insanların akıllarını kullanıp ibret almaları temin edilmeye çalışılmaktadır.

1.3.2.4. Hz. Peygamber'in Şahsî ile İlgili Kıssalar

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bizzat yaşayıp tecrübe ettiği olayları anlatan kıssa türüdür. Hz. Peygamber (s.a.s.) başından geçen şahsına dair önemli tecrübeleri kıssa formunda ashabına anlatarak Risâlet makamına olan imanı kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir.

Bu türden kıssaların bir kısmı peygamberlik öncesi vuku bulan hâdiseleri konu almaktadır. Göğsün yarılması kıssası⁸¹ ki, bir adamın Hz. Peygamber'e (s.a.s.)

⁷⁸ Zîr, *el-Kasâs fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, 276-280.

⁷⁹ Hûd 11/49.

⁸⁰ Zîr, *el-Kasâs fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, 333.

⁸¹ Buhârî, "Enbiyâ", 5; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman et-Temimî ed-Dârimî, es-Sünen, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), *Mukaddime* 3, I/ 16-17; İbn Hanbel, *Müsned*, 4/189.

Peygamber olacağıının ilk işaretinin ne olduğu sorusu üzerine anlatmış olduğu çocukken başından geçmiş olan bir hâdisedir.

Bazıları ise peygamberlik sonrası meydana gelen hâdiselerdir. Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Uhud gününden daha zor daha şiddetli bir gün yaşayıp yaşamadığını sorması üzerine anlattığı gökten gelen ses kıssası,⁸² İsrâ ve Mîraç hâdiseleri,⁸³ Hz. Cebrâil'in Hz. Peygamber'e iman, İslâm, ihsan, kıyâmet alâmetleri hakkında sorular sorup cevap aldığı Cibrîl hadisi⁸⁴ bu kıssa türünün önemli örneklerindedir.

1.4. Hadislerdeki Kıssaların Önemi Ve Amacı

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) geçmiş ve geleceğe dair olup vahye istinaden anlattığı kıssalarda da daha iyi anlaşılacak amacıyla temsili örneklerle inşa ettiği kıssalarda da nebevî kıssaların tüm çeşitlerinin hedeflediği ve gerçekleştirmeye çalışıldığı önemli ve faydalı gâyeler vardır.⁸⁵

Nebevî kıssalar, dinî hakikatleri anlatma aracı olduğu gibi aynı zamanda bir eğitim aracıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hakikati zihinlerde kalıcı hale getirmek, daha iyi anlaşılır kılmak için kıssa yöntemini kullandığı gibi bir kıssayı değişik meclislerde defalarca anlatmak suretiyle sahâbenin eğitim ve öğretiminde bu yöneme verdiği önemi de göstermiştir.⁸⁶

Nebevî kıssaları amaçlarına göre iki gruba ayırmak mümkündür:

a) **Dinî hakikatleri anlatarak İslâm'a daveti hedefleyen kıssalar:**

Nebevî kıssaların öncelikli gözettiği amaç, insanları İslâm dinine davet etmek, İslâm'ın temel prensip ve esaslarına sınıksız sarılmalarını sağlayarak dünya ve ahiret saadetine ulaştırmaktır. Zîra Hz. Peygamber (s.a.s.), insanları Allah'a ve onun dini olan İslâm'a davet için gönderilmiştir.

⁸² Müslim, "Cihad", 111, 2/ 1420-1421.

⁸³ Buhârî, "Enbiyâ", 5; "Salât", 1; "Menâkıb", 42; Müslim, "İman", 259; Nesâî, "Salât", 5; Ahmed b. Hanbel, 3/148.

⁸⁴ Buhârî, "İman", 37; Müslim, "İman", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15.

⁸⁵ Zîr, *el-Kasâs fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, 341.

⁸⁶ Zîr, *el-Kasâs fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, 55.

Yüce Allah'ın Peygamberleri vasıtasıyla kullarına bildirmek istediği yüksek hakikatler mevcuttur. Bazen insanlara hakikatleri teorik olarak sunmak, mânâları yalın bir şekilde vermek akli yorup anlamayı güçleştirebilmektedir. İşte bu noktada kıssalar vasıtasıyla fikirler müşahhas bir vaziyete getirilerek muhatapların zihninde anlaşılır ve kalıcı bir hâl alması sağlanır.

Dinî hakikatlerin ve İslam esaslarının daha iyi anlaşılması yolunda bu kıssalar, dini davet ve irşad alanında kullanılan en etkili unsurlardır. Muhtevâsındaki mânâlar bizzat yaşanmış hâdiseler olması hasebiyle Allah'ın bildirdiği yüksek hakikatleri canlı ve ikaz edici unsurlar olarak gözler önüne serip hayalin ötesine ulaşarak şuurlara yerleştirmektedir.⁸⁷

Kur'an ve hadislerde geçen kıssalar çoğunlukla Peygamberleri ve onların hak davetlerini konu almıştır. İnananlara ve inanmayanlara, bunların arasında geçen mücadelenin durumu ve âkıbeti özellikle anlatılmıştır ki inananlar aynı hatalara düşmeden Allah'ın rızasına ulaşmanın yolunu daha kolay bulabilsinler.⁸⁸ Dolayısıyla hak ve batıl mücadelesini örneklerle anlatan bu kıssalar, her çağda bu mücadelenin nasıl yapılması gerektiği, tebliğ ve irşat yöntemleri konusunda inananlar için yol göstericidir.

Bazı kıssalarda İslam'ın Allah katında makbul ve sahih bir din oluşu, İslâm'ı ve onun emirlerini kabul edenlerin elde edecekleri mükâfatlar⁸⁹, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Allah tarafından gönderilen bir elçi oluşu ve nübüvveti, Allah katındaki kıymeti, şefaet etmesi gibi konulara dikkat çekilmiştir.⁹⁰ Ayrıca kıssalarda Allah'tan korkma,⁹¹ Allah'ı zikretme, namaza ve cihada teşvik,⁹² zekâtın önemi⁹³ gibi konular işlenerek zihinlerde İslâm'ın temel esaslarının inşası tesis edilmeye çalışılmıştır.

b) Gâyesi Eğitim ve Öğretim Olan Kıssalar

İnsanoğlu fitrat olarak anlama ve kavrama bakımından teorik bilgileri dinlemekten ziyâde müşahhas fikirlerle mânâ bulmaya meyillidir. İnsanın bu özelliğini

⁸⁷ Akıncı, *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*, s. 50-51.

⁸⁸ Ebû Hamid Muhammed Gazâli, *Nazârat fi'l-Kur'an*, (Kâhire: yy., 1962), 114.

⁸⁹ Buhârî, "İcâre", 8, 3/49-50.

⁹⁰ Buhârî, "Tefsir", 17, 5/ 226-227.

⁹¹ İbn Hanbel, 1/ 251, 299.

⁹² İbn Mâce, "*Mukaddime*", 13, 1/ 68.

⁹³ İbn Hanbel, 1/ 377.

göz önünde tutan Yüce Allah (c.c.), Kur'an ve Peygamberleri vasıtasıyla en güzel kıssaları âdeta canlı bir şekilde izliyormuşçasına gözler önüne serer. Böylece insanlık tarihinin ibret alınacak ince noktaları bir sinema şeridi misali sunulurak insanlara hayatlarını tanzim etme yolları gösterilir.⁹⁴ Zîra insan fitrat itibarıyla kıssa anlatmayı ve dinlemeyi seven bir varlıktır.⁹⁵

Kıssa yöntemi en zor konuları dâhi kolayca anlatabilme imkânı sağlaması, öğretime renk katması yönüyle eğitim-öğretimde en etkili anlatım biçimlerinden birisidir.

Kıssalar teorik bilgilerin pratiğe dökülmesini ve canlı bir formda hayat buluşunu gözler önüne sermesi yönüyle de eğitim-öğretime canlılık katar. Kıssaların bu etkileyici özelliğinden istifade eden Hz. Peygamber (s.a.s.) de dinleyenlerin bilgisini ve kültürünü artırıp yeni şeyler öğretmek onları daha iyi eğitmeyi hedeflemiştir.

Kıssalarda bazen kötü amel işleyenlerin âkıbetine yer verilerek Allah'ın azap ve gazabından sakındırma⁹⁶; bazen de iyi amel işleyenlerin akıbetine matuf olarak Allah'ın rahmeti ve affediciliği hususlarına işaret edecek biçimde bir yol izlenmiştir.

Böylece inananların Allah'ın azabından sakındırılarak merhamet ve affına sığınması; haşyet ve ümit duyguları içinde iyi hasletleri pekiştirip kötü amellerden uzaklaşması amaçlanmaktadır.

İnsanlara örneklik teşkil edebilecek en seçkin varlıklar Peygamberler olması dolayısıyla Kur'an kıssalarında şahıslar onlardan seçilmiştir. İyilik yolunu tercih etmek isteyenler için şüphesiz en iyi model Peygamberlerdir.⁹⁷ Bu kıssalar örnek şahsiyetlere özendirilmenin yanında şer saflarındaki model şahsiyetleri de tasvir etmek suretiyle kötülük ve inkâr yoluna gidenlerin maruz kalacağı hüsrân ve pişmanlığı zihinlere yaklaştırarak inananları eğitmeye çalışmaktadır.

İnsan hafızasında daha kalıcı yer edinen kıssalar, zihinde canlılığını uzun süre sürdürebilmesi yönüyle inananları rahatsız edip bunaltan sıkıntıları dağıtmak, kederleri

⁹⁴ Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1976), 72.

⁹⁵ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber*, (Konya: Selam Yayınları, 1988), 233.

⁹⁶ Tirmîzî, "Kıyâme", 26, 4/ 639-640.

⁹⁷ M. Saîd Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1983), 153.

hafifletmek gibi konularda da istifadesi yüksektir. Muhataplarının hayatlarında üzgün zamanlarda inşirah, kararsız kalınan zamanlarda yol gösterici bir rol oynar.

Kur'an'ın, geçmiş milletlerin ve peygamberlerin başından geçenleri ve verdikleri zorlu mücadeleleri anlatarak Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ona inananların sıkıntılarını hafifletip azimlerini artırdığı gibi İslâm'ın ilk yıllarında Müslümanların türlü eziyet ve işkencelere maruz kaldığı zamanlarda Hz. Peygamber (s.a.s.) de geçmiş kavimlerin dinleri uğruna katlandıkları cefâları ve mükâfatları anlattığı kıssalar vesilesiyle ashabının üzüntüsünü ve kederini hafifletmeye çalışmıştır.⁹⁸

Kısacası Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde bizlere nakledilen tüm kıssalar çok kapsamlı eğitim metotlarını barındıran büyük bir hazinedir. Muhataplarını ibretler ve öğütlerle Hak yola davet, çok yönlü ve kalıcı eğitim-öğretim hususunda en etkin unsurlardandır.

⁹⁸ Zîr, *el-Kasâs fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, 347, 366.

2. İKİNCİ BÖLÜM

“MAĞARADA MAHSUR KALAN ÜÇ KİŞİ” NEBEVÎ KISSASININ TAHRÎCİ

2.1. Hadis'in Tayâlisî'nin Müsned'indeki Rivâyeti⁹⁹

2.1.1. Metni

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عِمْرَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَعَنْ أَبِي عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَرْتَادُونَ لِأَهْلِيهِمْ، فَأَصَابَتْهُمْ السَّمَاءُ فَلَجَبُوا إِلَى جَبَلٍ، فَوَقَعَ عَلَيْهِمْ حَجْرٌ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: قَدْ عَفَا الْأَنْزُ، تَرَوْنَ قَدْ وَقَعَ الْحَجْرُ وَلَا يَعْلَمُ بِمَكَانِكُمْ إِلَّا اللَّهُ، فَادْعُوا اللَّهَ بِأَوْثِقِ أَعْمَالِكُمْ، فَقَالَ أَحَدُهُمْ...

2.1.2. Tercümesi

(Tayâlisî dedi ki) Bana Ebû Davud rivâyet etti. Ebû Davud da dedi ki: “Bana İmrân, Katâde’den, o da Saîd b. Ebû’l-Hasen’den, o da Ebû Hüreyre’den ve (Tayâlisî dedi ki) bana Ebû Avâne, Katâde’den, o da Enes’ten, o da Nebi (aleyhi’s-selam)’den şöyle dediğini nakletmiştir:

“Sizden önceki kavimlerde üç kişi ailelerinin geçimini sağlamak amacıyla yola koyuldular. Yağmur yağmaya başlayınca bir dağa sığındılar. Sığındıkları yerin üstüne bir kaya düştü. Bunun üzerine birbirlerine dediler ki:

-Bizden hiçbir iz kalmadı. Kayanın nasıl düştüğünü gördünüz. Allah’tan başka yerinizi hiç kimse bilemez. Gelin en güvendiğiniz amellerinizle Allah’a dua edin.

Onlardan biri dedi ki:

⁹⁹ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عِمْرَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَعَنْ أَبِي عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَرْتَادُونَ لِأَهْلِيهِمْ، فَأَصَابَتْهُمْ السَّمَاءُ فَلَجَبُوا إِلَى جَبَلٍ، فَوَقَعَ عَلَيْهِمْ حَجْرٌ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: قَدْ عَفَا الْأَنْزُ، تَرَوْنَ قَدْ وَقَعَ الْحَجْرُ وَلَا يَعْلَمُ بِمَكَانِكُمْ إِلَّا اللَّهُ، فَادْعُوا اللَّهَ بِأَوْثِقِ أَعْمَالِكُمْ، فَقَالَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ، إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ، فَكُنْتُ أَحْلُبُ لَهُمَا فِي إِنَائِهِمَا، فَإِذَا أَتَيْتُهُمَا وَهُمَا نَائِمَانِ فَمَتُّ فَائِمًا حَتَّى يَسْتَيْقِظَا مَتَّى اسْتَيْقِظَا، وَكَرِهْتُ أَنْ يَدُورَ وَسْنُهُمَا فِي رُءُوسِهِمَا، فَإِذَا اسْتَيْقِظَا شَرِبَا، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ وَخَشْيَةِ عَذَابِكَ، فَفَرِّجْ عَنَّا " قَالَ: " فَرَأَى ثَلَاثَ الْحَجْرِ، قَالَ: وَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ، إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّمَا كَانَتْ أَمْرًا تُعْجِبُنِي، فَأَبْتِ أَنْ تُمَكِّنَنِي مِنْ نَفْسِي حَتَّى جَعَلْتُ لَهَا جِعْلًا، فَلَمَّا أَحَدْنَاهَا وَفَرَّتْ لَهَا نَفْسُهَا وَجَعَلَهَا، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ خَشْيَةَ عَذَابِكَ وَرَجَاءَ رَحْمَتِكَ، فَفَرِّجْ عَنَّا، قَالَ: فَرَأَى ثَلَاثَ الْآخَرِ، وَقَالَ الثَّلَاثُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ إِنِّي اسْتَأْجَرْتُ أُجِيرًا يَعْمَلُ لِي يَوْمًا، فَعَمِلَ، فَلَمَّا كَانَ اللَّيْلُ أُعْطِنِيهِ أُجْرَهُ فَتَسَخَّطَهُ وَلَمْ يَأْخُذْ فَأَخَذْتُ أُجْرَهُ، وَوَقَرْتُ عَلَيْهِ حَتَّى صَارَ مِنْ كُلِّ الْمَالِ، ثُمَّ أَتَانِي يَطْلُبُ أُجْرَهُ، فَقُلْتُ: خُذْ هَذَا كُلَّهُ لَكَ، وَلَوْ شِئْتُ لَمْ أُعْطِهِ إِلَّا أُجْرَهُ، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ وَخَشْيَةِ عَذَابِكَ، فَفَرِّجْ عَنَّا " قَالَ: «فَرَأَى الثَّلَاثَ الْآخَرَ، وَخَرَجُوا يَتِمَّاسُونَ»

Ebû Davud Süleyman b. Davud el-Cârud et-Tayâlisî, *Müsned*, nşr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Mısır: Dâru'l-Hicr, 1999), 3/504 (no: 2126).

-Allah'ım, sen bilirsin ki; benim annem babam vardı. Onlar için kaplarına süt sağardım. Bazen geldiğimde onları uyuyor halde bulunca onlar uyanıncaya kadar ayakta beklerdim. Uykularından uyandırmayı hoş görmezdim. Uyandıklarında sütlerini içerlerdi. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi buradan kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri hareket etti. Ve diğeri dedi ki:

-Allah'ım! Sen bilirsin ki; beğendiğim bir kadın vardı. Bana kendini teslim etmek istemedi. Ta ki ben ona para verene kadar. O teslim olduğu zaman hem kendisini azat ettim hem de parayı ona verdim. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi buradan kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri daha hareket etti. Üçüncüsü dedi ki:

-Allah'ım! Sen bilirsin ki; benim günlük bir iş için kiraladığım işçim vardı. İşini yaptı ve gece olunca ücretini verdim. Fakat verdiğim ücreti beğenmedi ve almadı. Ben o ücreti saklayıp büyük bir mal olana kadar büyüttüm. Gelip ücretini isteyince bunların hepsini alabilirsin dedim. İsteseydim sadece ücretini verirdim. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi buradan kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri daha hareket etti ve yürüyerek çıktılar.”

2.1.3. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Ebû Hüreyre (v. 58/678)> Sa'îd b. Ebû'l-Hasen (v. 100)> Katâde (v. 117/735)> 'İmrân b. el-Kattân (v. 160/777)> Tayâlisî (v. 204/819).

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Enes b. Mâlik (v. 93/712)> Katâde (v. 117/735)> Ebû Avâne (v. 316/929)> Tayâlisî (v. 204/819).

2.1.4. Râvileri

1) Ebû Hüreyre: (v. 58/678)

Ebû Hüreyre Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî. Ebû Hüreyre, binin üzerinde hadis rivâyet etmiş olması sebebiyle “Müksirûn” diye tanınan yedi sahabînin ilkidir.

Başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere Aişe, Ebû Bekir, Ömer, Ubey b. Ka'b, Üsâme b. Zeyd gibi sahâbîlerden ve Ka'b el-Ahbâr gibi tabîlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Câbir b. Abdullah gibi müksirundan olan kişiler ve tabîinden Hasan-ı Basrî, Abdurrahman b. Hürmüz, Şa'bî, Mücahid, Hemmâm b. Münebbih, İbn Sîrîn gibi sayısı sekiz yüze varan alim hadis rivâyet etmiştir. Onu sahâbe arasında en fazla hadis bilen ve en iyi ezberleyen Sahâbî olma mertebesine yükselten sebepler; Hz. Peygamber hakkında her şeyi öğrenme çabası, onun yanından ayrılmaması ve hadisleri ezberleme konusundaki şiddetli iştiyâkıdır.¹⁰⁰

2) Sa'îd b. Ebû'l-Hasen: (v. 100)

Sa'îd b. Ebû'l-Hasen Yesâr el-Basrî. Tabîinin sikalarından Hasan-ı Basrî'nin kardeşidir.

Ebû Hüreyre, Ebû Bekr es-Sakafî, Abdullah b. Abbas gibi alimlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Katâde, Süleyman et-Teymî, Hâlid el-Hazzâ, Avf el-Arabî, Ali b. Ali er-Rıfâî gibi birçok kimse rivayette bulunmuştur.

Nesâî ve diğer hadis münekkitlerince sika olarak değerlendirmiştir.¹⁰¹

3) Katâde: (v. 117/735)

Ebû'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî b. Aziz b. Amr b. Rebâa b. Amr b. Hâris.

Enes b. Mâlik, Saîd b. Müseyyeb, Hasan el-Basrî, İbn Sîrîn, İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebî Rebâh, Şa'bî, Ebû'l-Âliye er-Riyâhî ve birçok kimseden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Hemmâm b. Yahyâ, Saîd b. Ebû Arûbe, Eyyüb Es-Sahtiyânî, Ma'mer b. Râşid, Evzâi, Hammâd b. Seleme, Şu 'be b. Haccac, Ebû Hanife ve birçok âlim kendisinden rivayette bulunmuştur.

¹⁰⁰ Bk. Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Naim, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), II/578-632; Ahmet b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Halil Me'mun Şeyhâ, (Beyrut: Darû'l-Mârifet, 1431/2010), 3/254; V/425; 7/425-445; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, (Beyrut: Dâru'r-Risâle'l-Âlemiyye, 2014), 12/262-267.

¹⁰¹ Bk. Ebû Abdîllah Muhammed b. Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 7/178; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Ebû'l-Eşbâl Sağır, Ahmed Şağif el-Pakistânî, (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1423), 1/125.

Müdeellis olmasıyla bilinen Katâde, hadis otoritelerince sika ve hafız kabul edilmiş, semasını belirttiği takdirde hüccet olduğu konusunda ittifak edilmiştir. Yahyâ b. Maîn Katâde'nin sikâ olduğunu belirtmiş, İbn Sîrîn de insanların en hafızı olduğunu söylemiştir. Saîd b. Müseyyeb de Irak'tan kendisine Katâde'den daha hâfız birinin gelmediğini dile getirmiştir. Katâde'nin kendisinin söylediği şu sözler hafızasının sağlamlığına delil mâhiyetindedir: "Hadis meclisinde hadisin tekrarı hadisin nurunu götürür. Ben hiç kimseye hadisi bana tekrar oku demedim."¹⁰²

4) İmrân: (v. 160/777)

İmrân b. Dâvûd el-Basrî Ebû'l Avvâm el-Kattân.

Hasen, Muhammed b. Sîrîn, Bekr b. Abdillâh, Katâde gibi birçok kimseden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Âsım, Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Amr b. Asım gibi kimseler rivayette bulunmuştur.

Ahmed b. Hanbel, İmrân için hadiste sâlihlerden olduğunu söylemiştir. İbn Adî, onun rivayet ettiği hadislerin yazılabileceğini ifade etmiştir. Nesâî ve Ebû Davud ise onun için zayıf bir râvi demişlerdir.¹⁰³

5) Tayâlisî: (v. 204/819)

Ebu Dâvûd Süleyman b. Davud b. El-Cârûd et-Tayâlisî. Basralı Müsned sahibi olan bir hadis hafızıdır.

Tayâlisî'nin Müsned'i, Müsned türünün ilk örneği olarak kabul edilmiş bir eserdir. Sahâbî râvi isimlerine göre tasnifi yapılan bu eseri Tayâlisî'nin imlâ meclislerinde dinlemiş olan öğrencisi Yûnus b. Habîb tasnif etmiştir. Ebû Mes'ud er-Râzî'nin Müsned'i hocası Yûnus b. Habîb adına tasnif ettiği de söylenmektedir. Aşere-i Mübeşşereden rivayet edilen hadislerle başlayan eserin nüshalarının ilk kısımlarında onların müellife aidiyetine işaret eden senedler bulunmaktadır.

Süfyân es-Sevrî, İsrâîl b. Yunus es-Sebîi, Fülejh b. Süleyman el-Huzâî gibi alimlerden, tabînden Eymen b. Nâbil'e ilaveten Cerîr b. Hâzım Ebu Avâne el-Vasîf,

¹⁰² Bk. Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l Arâbî, 1952), 5/133; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 5/269; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/540; Ayrıca daha geniş bilgi için bk. *DİA*, 25/22.

¹⁰³ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 4/280.

Ebân b. Yezid, İbn Ebu Zi'b, İbrahim b. Sa'd, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Hemmâm b. Yahyâ ve Zâide b. Kudâme gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Ebu Bekir İbn Ebu Şeybe, İbn Sa'd, Yûnus b. Habîb ve birçok öğrencisi kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Tayâlisî, kendisinden yedi bin hadis dinlemiş olduğu hocası Şu'be b. Haccac'ın derslerinin ardından o dersteki hadisleri orada bulunan öğrencilere ezberden imlâ ettirmesi onun hem hafızasının gücünün hem de hocası Şu'be'nin müzakerecisi konumunda kabul edildiğinin açık göstergesidir. Tayâlisî rivayetlerinde yazılı metinlere dayanmamasına rağmen Ahmed b. Hanbel'e göre; rivayetleri yazılı metinlerden olduğu için hatayı az yapan bazı râvilerle nispetle hadisleri daha iyi hıfzedip muhafaza etmiş olan bir muhaddistir.¹⁰⁴

1) Enes b. Mâlik: (v. 93/712)

Ebû Hamza Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî b. Zamzam b. Zeyd Ebû Hamza el-Medenî. Hz. Peygamber'in hizmetkârı olarak tanınmıştır.

Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Fatıma, Muaz b. Cebel, Üseyd b. Hudayr, Ebû Zer, Ebû Talha gibi birçok kimseden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Hasan-ı Basri, İbn Sîrîn, Ebû Kılâbe el-Cermî, Mekhûl b. Ebû Müslim, Sabit el-Bünânî, Muhammed b. Sîrîn, Ömer b. Abdülaziz, İbn Şihâb ez-Zührî, Yahya b. Said el-Ensârî, Said b. Cübeyr ve Katâde b. Diâme gibi birçok kimse rivayette bulunmuştur.

Tekrarlarıyla birlikte rivayet etmiş olduğu 2286'yı bulan rivayetleriyle en çok hadis rivayet eden yedi sahabî (Müksirûn) arasında üçüncü sırada yer almıştır. Çok hadis bilmesine rağmen hadis rivayet etme konusundaki titizliği sebebiyle hata yapma korkusuyla bütün bildiklerini rivayet etmediği gibi aynen aktaramamış olabileceği düşüncesiyle "Veya Rasûlullah böyle bir şey dedi" manasında "Ev kemâ Kâle Rasûlullah" diye bir ilavede bulunurdu.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicret ettiği zamanlarda henüz on yaşlarında olan Enes, annesi veya üvey babası tarafından Hz. Peygamber'in (s.a.s.)

¹⁰⁴ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4/112; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 7/95; 9/378-384; 9/382; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 40/188-189; 32/103.

hizmetine verilmiştir. Vefatına kadar on yıl boyunca Onun terbiyesinde yetişip büyüyen Enes, Hudeybiye Anlaşması, Hayber seferi, Mekke'nin fethi, Huneyn Gazvesi, Taif muhasarası ve yaşının küçük olması nedeniyle mücahid olarak olmasa da Bedir Gazvesinde Hz. Peygamberin yanında katılmıştır. Yüz yıldan fazla yaşaması nedeniyle muammerundan sayılan Enes (r.a), Basra'da vefat eden Sahâbîlerin sonuncusu olarak hicri 93 yılında 103 yaşında vefat etmiştir.¹⁰⁵

2) Katâde:¹⁰⁶

3) Ebû Avâne: (v. 316/929)

Ebû Avâne Yâkub b. İshâk b. İbrahim el-İsferâyînî.

Müslim b. Haccâc, Ahmed b. Ezher, Ömer b. Şebbe, Muhammed b. Yahya ez-Zühî, Ebû Zür'a er-Râzî ve Ebû Hatîm er-Râzî gibi alimlerden hadis öğrenip rivayette bulunmuştur. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Ebû Ali en-Nîsâbûrî, İbn Adî, Taberânî, Ebû Bekir el-İsmâîlî, Gıtrîfî gibi birçok tanınmış muhaddisler bulunmaktadır.

Ebû Avâne'nin, kendi isnadları aracılığıyla Sahîh-i Müslim'de yer alan rivayetleri desteklediği bir eser olarak hazırladığı, Sahih-i Müslim üzerine müstahreci bulunmaktadır. Bu eserinde yer yer yaptığı açıklamalarla rivayetlerde yapılan yanlışlıkları göstermeye gayret etmiştir. Ebû Abdillâh el-Hâfız, Ebû Avâne'nin hadis alimlerinin en sağlamlarından olduğunu ifade etmiştir. Ebu Avâne, Hicri 316 senesi Zilhicce ayında İsferâyîn'de vefat etmiştir.¹⁰⁷

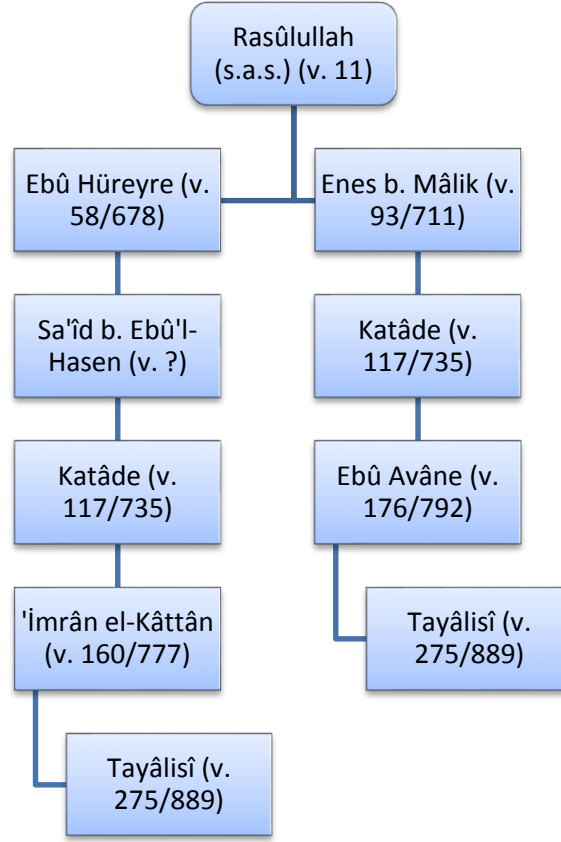
¹⁰⁵ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil.*, II/286; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 3/395; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/238; *el-İsâbe*, 1/207; Ahmed, *Müsned*, 3/205, 235, 250; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 11/234.

¹⁰⁶ Râvi hakkında 36. sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁰⁷ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 14/417; Ayrıca bk. *DİA*, 10/101.

4) Tayâlisî:¹⁰⁸

2.1.5. Sened Şeması

2.1.6. Değerlendirme

Çalışma konusu rivâyet, Tayâlisî'nin Müsned'inde, bir tarikten Enes b. Mâlik, Katâde, Ebû 'Avâne'den oluşan sika râvilerin rivâyeti olarak yer almaktadır.

Ebû Hüreyre kanalıyla gelen Sa'îd b. Ebû'l-Hasen tarikinin râvileri güvenilir olmakla birlikte 'İmrân b. Kattân'da bulunan vehm sebebiyle rivayetlerinin hasen olduğu kabul edilmiştir. İbn Hibbân'da da zikredilen bu rivâyetin sıhhati hususunda İbn Hâcer, hadisin Ebû Hüreyre'den hasen bir isnadla geldiğini ifade etmiştir.¹⁰⁹ 'İmrân b. Kattân'ın sadûk ve vehm sahibi bir râvi olduğunu söyleyen muhakkik el-Arnâvût diğer râvilerin güvenilir olduğunu, hadisin isnadının ise hasen olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Râvi hakkında 37. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁰⁹ Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Riyad: Dâru's-Selam, 2000), 6/625.

¹¹⁰ Bk. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî, *Sahîh*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 3/252.

Hadisin Enes b. Mâlik tarikinden sahih, Ebû Hüreyre tarikinden hasen olması nedeniyle sened açısından reddini gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Tespit edilen iki tarikin râvilerinin de İmrân b. el-Kattân haricinde güvenilir olması dolayısıyla hadisin isnadının sağlam olduğuna dair değerlendirmede bulunmayı mümkün kılmaktadır.

2.2. Hadis'in Ahmed B. Hanbel'in Müsned'indeki Rivâyetleri

2.2.1. Birinci Rivâyet¹¹¹

2.2.1.1. Tercümesi

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Bana Mervan b. Muaviye rivâyet etti. Mervan b. Muaviye de dedi ki: “Bana Ömer b. Hamza, Sâlim b. Abdullah’tan, o da İbn Ömer’den, o da Nebi (aleyhi’s-selam)’den şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

“Sizden bir farak (ölçek) piriñ sahibi misali olmaya güç yetiren onun gibi olsun.”

Sahabeler:

-Bir farak piriñ sahibi kimdir ya Rasûlallah? Dediler.

Peygamberimiz dedi ki:

“Üç kişi çıktılar. Gökyüzü bulutla doldu. Bu yüzden bir mağaraya sığındılar. Dağın tepesinden bir kaya gelip mağaranın kapısını tamamen kapattı. Kayayı hareket ettirmeye çalıştılar fakat yapamadılar. Birbirlerine dediler ki:

111 حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا عَمْرُ بْنُ حَمْرَةَ الْعُمَرِيُّ، حَدَّثَنَا سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ مِثْلَ صَاحِبِ فَرْقِ الْأُرْزِ، فَلْيَكُنْ مِثْلَهُ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا صَاحِبُ فَرْقِ الْأُرْزِ؟ قَالَ: " خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فَعَيِمَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ، فَدَخَلُوا غَارًا، فَجَاءَتْ صَخْرَةٌ مِنْ أَعْلَى الْجَبَلِ حَتَّى طَبَقَتْ الْبَابَ عَلَيْهِمْ، فَعَالَجُواهَا، فَلَمْ يَسْتَطِيعُواهَا، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: لَقَدْ وَقَعْنَا فِي أَمْرٍ عَظِيمٍ، فَلْيَدْعُ كُلُّ رَجُلٍ بِأَحْسَنِ مَا عَمِلَ لَعَلَّ اللَّهَ تَعَالَى أَنْ يُنْجِيَنَا مِنْ هَذَا، فَقَالَ أَحَدُهُم: اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي ابْنَانِ شَبِيحَانِ كَبِيرَانِ، وَكُنْتُ أَحْلُبُ جِلَابَهُمَا، فَأَجِيبُهُمَا، وَقَدْ نَامَا، فَكُنْتُ أَبِيتُ قَائِمًا، وَجِلَابُهُمَا عَلَيَّ بِيَدِي أَكْرَهُ أَنْ أَبْدَأَ بِأَحَدٍ قَبْلَهُمَا، أَوْ أَنْ أَوْقِظَهُمَا مِنْ نَوْمِهِمَا، وَصَبَّيْتِي بِنِصَاعُونَ حَوْلِي، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُهُ مِنْ خَشْيَتِكَ فَأَفْرُجْ عَنَّا، قَالَ: فَتَحَرَّكَتِ الصَّخْرَةُ. قَالَ: وَقَالَ الثَّانِي: اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي ابْنَةٌ عَمٌّ لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ مِمَّا خَلَقْتَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْهَا، فَسُمِّتُهَا نَفْسَهَا، فَقَالَتْ: لَا وَاللَّهِ دُونَ مِائَةِ دِينَارٍ، فَجَمَعْتُهَا، وَدَفَعْتُهَا إِلَيْهَا حَتَّى إِذَا أَنَا جَلَسْتُ مِنْهَا مَجْلِسَ الرَّجُلِ، فَقَالَتْ: اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَقْصُرِ الْخَاتِمَ إِلَّا بِحَقِّهِ، فَقُمْتُ عَنْهَا، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ إِنَّمَا فَعَلْتُهُ مِنْ خَشْيَتِكَ فَأَفْرُجْ عَنَّا، قَالَ: فَزَالَتْ الصَّخْرَةُ حَتَّى بَدَتْ السَّمَاءُ. وَقَالَ الثَّلَاثُ: اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنِّي كُنْتُ اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا يَفْرُقُ مِنَ الْأُرْزِ، فَلَمَّا أَمْسَى عَرَضَتْ عَلَيْهِ حَقَّةٌ، فَأَبَى أَنْ يَأْخُذَهَا، وَذَهَبَ وَتَرَكَبِي، فَتَحَرَّجْتُ مِنْهُ وَتَمَرَّتْ لَهُ، وَأَصْلَحَتْهُ حَتَّى اسْتَرْبَتْ مِنْهُ بَقْرًا وَرَاعِيهَا، فَلَقَيْتَنِي بَعْدَ حِينٍ، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَأَعْطِنِي أَجْرِي وَلَا تَطْلُبْنِي، فَقُلْتُ: انْطَلِقْ إِلَى ذَلِكَ الْبَقَرِ وَرَاعِيهَا، فَخُذْهَا، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَسْخَرْ بِي، فَقُلْتُ: إِنِّي لَسْتُ أَسْخَرُ بِكَ، فَانْطَلِقْ فَاسْتَأْذِنْ ذَلِكَ، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُهُ اتِّبَاعًا مَرْضَاتِكَ خَشْيَةً مِنْكَ، فَأَفْرُجْ عَنَّا اللَّهُ وَلَا تَسْخَرْ بِي، فَخَرَّجَتْ الصَّخْرَةَ، فَخَرَجُوا يَمْشُونَ "

Ahmed, *Müsned*, 10/180 (no:5973).

- Büyük bir felakete (imtihana) düştünüz. Her kişi yaptığı en güzel amelle Allah'a dua etsin. Umulur ki Allah bizi bundan kurtarır. Onlardan birisi şöyle dedi:

- Allah'ım, sen bilirsin ki benim ihtiyar anne-babam vardı. Onlar için süt sağıp yanlarına gelirdim. Bazen onları uyur halde bulurdum. O gece sağdığım süt elimde olduğu halde ayakta kalırdım. O sütü onlardan önce kimseye içirmek istemezdim. Onları uyandırmayı da hoş görmezdim. Çocuklarım da etrafımda açlıktan ağlıyorlardı. Eğer bunu senden korktuğum için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya biraz hareket etti. İkinci adam dedi ki:

-Benim amcamın öyle bir kızı vardı ki kendisi dünyada en sevdiğim şeydi. Onunla kendini bana teslim etmesi için pazarlık yaptım. Ancak yüz dinar getirirsen olur dedi. Onu topladım ve verdim. Onunla oturduğum zaman kız bana: Allah'tan kork! Onun koymuş olduğu mührünü nikah hakkı haricinde açmaya kalkma. dedi. Ben bu söz üzerine kalktım. Eğer bunu senden korktuğum için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Kaya hareket etti ve gökyüzü biraz görünmeye başladı. Ve Üçüncü kişi dedi ki:

-Allah'ım, sen biliyorsun ki bir farak pirinç karşılığı işçi kiralamıştım. Akşam işi bittiği zaman ücretini vermek istedim. Fakat almak istemedi. Beni bırakıp gitti. Ondan çekindim ve o ücreti çoğalttım. O mala o kadar iyi baktım ki çoğaldı ve çobanıyla beraber inekler aldım. Bir müddet sonra o adam beni gördü ve dedi ki: Allah'tan kork bana ücretimi ver zulmetme. O gördüğün inekleri çobanıyla birlikte al dedim. Allah'tan kork benimle dalga geçme dedi. Dalga geçmiyorum dedim. Hepsini aldı götürdü. Eğer bunu senden korktuğum için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya yuvarlandı ve yürüyerek çıkıp gittiler.”

2.2.1.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11) > Abdullah b. Ömer (v. 73/692) > Salim b. Abdullah (v. 106/724) > Ömer b. Hamza (v. ?) > Mervân b. Muaviye (v. 193/808) > Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)

2.2.1.3. Râvileri

1) **Abdullah b. Ömer: (v. 73/693)**

Ebû Abdîrrahman Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî. Sahâbedendir. Küçük yaşta İslâmla müşerref olan İbn Ömer babasıyla beraber Medine'ye hicret etti. Yaşının çok küçük olduğu gerekçesiyle Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından Uhud savaşına katılmasına izin verilmedi. Beyatü'r-rıdvan, Hendek savaşı, Hayber fethi, Mekke fethi ve Huneyn gazvesine katıldı.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zevcesi Hafsa'nın anne baba bir kardeşi olması hasebiyle bu yakınlığından dolayı birçok sahâbînin görmeye ve duymaya imkân bulamadığı hadislerin Müslümanlara nakledilmesine katkıda bulunarak yardım etti. Rivayet etmiş olduğu 2630 hadis ile Ebu Hüreyre'den sonra Muksirûn'un yani en fazla hadis rivâyet etmiş olan yedi sahâbî arasında ikinci sırayı aldı. Rivâyet ettiği bu hadisleri başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere, babası Ömer b. el-Hattâb, ablası Hafsa bt. Ömer, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman b. Afvân, Hz. Ali b. Ebu Tâlib, Hz. Aişe, Zeyd b. Sabit (r.a), Bilal (r.a), Abdullah b. Mes'ud (r.a) gibi sahâbenin ileri gelen şahsiyetlerinden dinleyerek öğrenmiştir. Kendisinden de Abdullah b. Abbas, Cabir b. Abdullah gibi sahâbîlerle Enes b. Sîrîn, Hasan el-Basrî, oğulları Bilal, Hamza, Zeyd, Salim, Abdullah, Ubeydullah ile Nâfi, Said b. Müseyyeb, Mücahid ve Tâvus gibi birçok kimse hadis rivâyet etmiştir.

Abdullah b. Ömer'den azatlı kölesi Nâfi'nin, ondan da İmam Malik'in rivâyet etmiş olduğu hadis senedleri; Buhârî'ye göre "Altın zincir" olarak tabir edilen en sahih isnaddir.

En fazla fetva veren yedi sahâbîden biri olan İbn Ömer'in Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayat tarzını harfiyen uygulaması ve onun buyruklarını tatbik edip aynı şekilde yerine getirme konusunda sahâbe arasındaki müstesna yeri bütün kaynakların ittifakla belirttiği bir husustur. İbn Ömer'in faziletli şahsiyetini babası Ömer'e benzeten Ebu Seleme b. Abdurrahman, Hz. Ömer'in yaşadığı dönemde benzerlerinin olduğunu fakat İbn Ömer'in zamanında onun gibisinin olmadığını dile getirerek müstesna kişiliğine vurguda bulunmuştur. Bu nedenledir ki kardeşlerinin arasında babası Ömer b. el-Hattâb'a en fazla benzeyenin İbn Ömer olduğu rivâyet edilmiştir. Hicri 73 senesinde seksen beş yaşlarında iken Mekke'de vefat etti.¹¹²

¹¹² Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/107; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 3/134; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/213; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/202; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 1/126.

2) Sâlim b. Abdullah: (v. 106/724)

Ebû Ömer Sâlim b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî el-Medenî tâbîndendir. Sahâbî Abdillâh b. Ömer'in oğludur.

Babasından, Ebu Eyyüb el-Ensari, Ebû Hüreyre, amcası Zeyd b. Hattâb, Ebu Lübâbe, Saîd b. Müseyyeb ve birçok sahâbe ve tabînden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de oğlu Ebû Bekir, İbn Şihâb ez-Zührî, babasının azatlısı Nâfi, Salih b. Keysân, Rebîa b. Ebû Abdurrahman, Amr b. Dînâr, Kesir b. Zeyd, Fudayl b. Gazvân ve birçok kişi hadis rivâyet etmiştir.

Zührî, Sâlim b. Abdillâh, Abdillâh b. Ömer silsilesi; Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye gibi alimlere göre en sahih senedir. Abdillâh b. Mübarek, Salim'i Medine'nin yedi fakihinin yedincisi olarak zikretmiştir. İbn Müseyyeb Hz. Ömer'in çocukları arasında en çok babasına benzeyenin Abdillâh, Abdillâh b. Ömer'in çocukları arasında en çok babasına benzeyenin de Sâlim olduğunu söylemiştir. İbn Sa'd ise Salim'in hadis rivayetinin çok, kendisinin de sika olduğunu söylemiştir.¹¹³

3) Ömer b. Hamza: (v.?)

Ömer b. Hamza b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî.

Husayn b. Mus'ab, Salim b. Abdillâh, Abbas b. Abdurrahman, Muhammed b. Ka'b gibi kimselerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Ahmed b. Beşir el-Kûfi, Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Abdillâh b. Akil es-Sakafî, Mervân b. Muâviye gibi birçok kişi rivayette bulunmuştur.

Ahmed b. Hanbel, onun hadisleri için münker olduğu yönünde görüş beyan etmiştir. Nesâî ve İbn Hâcer ise onun zayıf bir râvi olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁴

4) Mervân b. Muaviye: (v. 193/808)

Ebû Abdillâh Mervân b. Muâviye b. el-Hâris, b. Osman.

Hilal b. Amir, Süleyman et-Teymî, Avf b. el-Arabi, Hasan b. Amr, Yahyâ b. Saîd gibi kimselerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Saîd b. Mansur, Zekeriya b.

¹¹³ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 184; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, 4/457; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/255; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 36/47,48.

¹¹⁴ Bk. İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3, 82;

Adî, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, İbn Nümeyr, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe gibi birçok kimse hadis rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, onun hadis hafızı olduğunu söylemiştir. Dârimi sika olduğu yönünde görüş beyan ederken, Ali b. el-Medîni ise mâruf rivâyetlerinde sikâ, meçhul rivâyetlerinde ise zayıf olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁵

5) Ahmed b. Hanbel: (v. 241/855)

Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî el-Mervezî. Meşhur bir muhaddis ve fakih olan Ahmed b. Hanbel aynı zamanda Hanbelî mezhebinin imamıdır.

İlim tahsiline Bağdat'ta başlayan Ahmed b. Hanbel, tahsilini tamamlamak için Basra, Kûfe, Vâsıt, Mekke, Medine, Dimaşk, Halep, Cezire gibi ilim merkezlerine seyahatler yapmıştır. Abbasî halifeleri Me'mun ve Mut'asım dönemlerinde Kur'an'ın mahluk olduğu görüşünü kabul etmediği gerekçesiyle uzun yıllar hapsedilip işkence görmüştür.

Hüşeym b. Beşîr, Süfyân b. Uyeyne, Yahya b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî, Vekî b. Cerrah, İmam Şâfiî, Abdurrezzak b. Hemmâm hocalarından sadece birkaçıdır. Kendisinden Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmîzi, Nesâî, Yahya b. Maîn, Ali b. Medîni, Ebu Zür'a, Ebu Hâtim er-Râzî, iki oğlu, Salih ile Abdullah ve birçok kimse hadis rivâyet etmiştir.

Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel, üçüncü tabakaya mensup olan hadis münekkitleri arasında en titizleri olarak kabul edilmiştir. İbn Sa'd, Ebû'l-Hasan el-İclî, Ebu Hâtim, Nesâî ve İbn Hibbân gibi birçok önde gelen hadis münekkidi onun hadis sahasında otorite ve sika bir râvi olduğu konusunda ittifak etmişler, hadisin fikhının yanı sıra tefsirini de çok iyi bilen bir hafız olduğunu söylemişlerdir. Güçlü hafızasıyla bilinen Ebu Zür'â Ahmed b. Hanbel'in hafızasının kendisinin hafızasına nispetle daha sağlam olduğu konusunda farklı örnekler sunarak itirafta bulunmuştur. İmam Şâfiî de gördüğü en akıllı iki adamdan birinin Ahmed b. Hanbel diğeri ise Süleyman b. Dâvûd olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'in 700'den fazla sahâbîden nakledilen 700000 hadis arasından seçerek düzenlediği 30000'e yakın hadise oğlu Abdullah ve talebesi Ebu

¹¹⁵ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 9, 51.

Bekir el-Katî'nin hadis ilavesiyle meydana gelen Müsned adlı eseri en hacimli olan iki hadis külliyatından birisidir.¹¹⁶

2.2.2. İkinci Rivâyet

2.2.2.1. Tercümesi

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Bana Yahya b. Hammâd rivâyet etti. Yahyâ b. Hammâd da dedi ki: Bana Ebû Avâne Katâde'den, o da Enes'ten, o da Nebî'den (aleyhi's-selam) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Eski zamanlarda insanlardan üç kişi ailelerinin geçimini sağlamak için yola çıktılar. Yağmura yakalanınca bir mağaraya girdiler. Mağaranın kapısını tamamen kapatan bir kaya oraya yuvarlandı. Kaya kapıyı öyle kapattı ki dışarıyı görebilecekleri küçük bir boşluk dahi kalmadı. Birbirlerine dediler ki:

- Bizden hiçbir iz kalmadı. (İzler kayboldu.) Görüyorsunuz kaya nasıl düştü. Allah'tan başka yerinizi hiç kimse bilemez. Gelin en güvendiğiniz amellerinizle Allah'a dua edin.

Onlardan bir adam dedi ki:

-Allah'ım, bilirsin ki; benim annem babam vardı. Onlar için kaplarına süt sağı getirirdim. Bazen geldiğimde onları uyuyor halde bulunca onlar uyanıncaya kadar ayakta başlarında beklerdim. Uykularından uyandırmak istemezdim. Uyanacakları vakte kadar başlarında beklerdim. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri hareket etti. Ve diğeri dedi ki:

-Allah'ım bilirsin ki ben yapacağı iş karşılığı bir işçi kiralamıştım. Ben sinirli iken gelip ücretini isteyince onu azarladım. Bunun üzerine ücretini bıraktı gitti. Onun ücretini topladım ve çoğalttım. Çoğalttığım tüm malları ona verdim. İsteseydim sadece ilk ücretini verirdim. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

¹¹⁶ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil.*, 1, 292; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 11/177; İbn Hâcer, *Tehzibü't-Tehzib*, 1/62; Ayrıca daha geniş bilgi için bk. *D'Â*, 2/75.

Bunun üzerine kayanın üçte biri hareket etti. Ve üçüncüsü dedi ki:

-Allah'ım, bilirsin ki beğendiğim bir kadın vardı. Ona para ayarladım. Kadın geldiğinde istediğimi kabul ettiği zaman hem kendisini hem de verdiğim parayı bıraktım. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya hareket etti ve hızlıca yürüyerek çıktılar.”¹¹⁷

2.2.2.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Enes b. Malik (v. 93/712)> Katâde (v. 117/735)> Ebu Avâne (v. 316/929)> Yahya b. Hammâd (v. 215/830)> Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)

2.2.2.3. Râvileri

1) Enes b. Mâlik (r.a):¹¹⁸(v. 93/712)

2) Katâde:¹¹⁹ (v. 117/735)

3) Ebu Avâne:¹²⁰ (v. 316/929)

4) Yahyâ b. Hammâd: (v. 215/830)

Ebû Muhammed Yahyâ b. Hammâd b. Ebî Ziyâd el-Basrî eş-Şeybânî.

Ebû Avâne, Şu'be, Cerîr b. Hâzım, Hammâd b. Seleme, Hemmâm b. Yahyâ, Cüveyriye b. Esmâ, Leys b. Sa'd gibi kimselerden hadis rivâyetinde bulunmuştur.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ ، عَنْ قَتَادَةَ ، عَنْ أَنَسٍ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " أَنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ فِيمَا سَلَفَتْ مِنْ النَّاسِ انْطَلَقُوا يَرْتَادُونَ لِأَهْلِهِمْ ، فَأَخَذَتْهُمُ السَّمَاءُ ، فَدَخَلُوا غَارًا ، فَسَقَطَ عَلَيْهِمْ حَجَرٌ مُتَجَابٍ حَتَّى مَا يَرَوْنَ مِنْهُ حُصَاةً ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ : قَدْ وَقَعَ الْحَجَرُ ، وَعَفَا الْأَنْزُ ، وَلَا يَعْلَمُ بِمَكَانِكُمْ إِلَّا اللَّهُ ، فَادْعُوا اللَّهَ بِأَوْثِقِ أَعْمَالِكُمْ " . قَالَ : " فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ : اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنَّهُ قَدْ كَانَ لِي وَالِدَانِ ، فَكُنْتُ أَحْلِبُ لَهُمَا فِي إِنَانِهِمَا ، فَاتِيَهُمَا ، فَإِذَا وَجَدْتُهُمَا رَاقِدَيْنِ قُمْتُ عَلَى رُغُوسِهِمَا ؛ كَرَاهِيَةَ أَنْ أَرُدَّ سِنْتَهُمَا فِي رُغُوسِهِمَا حَتَّى يَسْتَنْقِظَا مِنِّي اسْتِنْقِظًا ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ وَمَخَافَةَ عَذَابِكَ ، فَفَرِّجْ عَنَّا ، فَزَالَ ثَلَاثُ الْحَجَرِ . وَقَالَ الْآخَرُ : اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أُجِيرًا عَلَى عَمَلٍ يَعْمَلُهُ ، فَآتَانِي يَطْلُبُ أَجْرَهُ وَأَنَا غَضْبَانٌ ، فَزَبَرْتَهُ ، فَأَنْطَلَقَ فَتَرَكَ أَجْرَهُ ذَلِكَ ، فَجَمَعْتُهُ ، وَتَمَرَّتْهُ حَتَّى كَانَ مِنْهُ كُلُّ الْمَالِ ، فَآتَانِي يَطْلُبُ أَجْرَهُ ، فَدَفَعْتُ إِلَيْهِ ذَلِكَ كُلَّهُ ، وَلَوْ شِئْتُ لَمْ أُعْطِهِ إِلَّا أَجْرَهُ الْأَوَّلَ ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ وَمَخَافَةَ عَذَابِكَ ، فَفَرِّجْ عَنَّا ، قَالَ : فَزَالَ ثَلَاثًا الْحَجَرِ . وَقَالَ الثَّلَاثُ : اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنَّهُ أَعْجَبْتَهُ امْرَأَةً ، فَجَعَلْتُ لَهَا جُعْلًا ، فَلَمَّا قَدَّرَ عَلَيْهَا ، وَقَرَّ لَهَا نَفْسُهَا ، وَسَلَّمَ لَهَا جُعْلُهَا ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ وَمَخَافَةَ عَذَابِكَ ، فَفَرِّجْ عَنَّا ، فَزَالَ الْحَجَرُ ، وَخَرَجُوا مَعَانِيْقَ يَتَمَاشُونَ .

Ahmed, *Müsned*, 19/438 (no: 12454).

¹¹⁸ Râvi hakkında 38. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹¹⁹ Râvi hakkında 36. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹²⁰ Râvi hakkında 39. Sayfada bilgi verilmiştir.

Kendisinden de Buhârî, İshak b. Râhûye, Bindâr, Muhammed b. el-Müsennâ, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, oğlu Hammâd b. Yahyâ b. Hammâd gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Ebû Hâtim, İbn Sa'd ve diğer hadis münekkitlerince sikâ olarak değerlendirilmiştir.¹²¹

5) Ahmed b. Hanbel:¹²² (v. 241/855)

2.2.3. Üçüncü Rivâyet

2.2.3.1. Tercümesi

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Bana İsmail b. Abdulkerim b. Ma'kîl b. Münebbih rivayet etti. O da dedi ki: Bana Abdussamed b. Ma'kîl, Vehb'de, o da Numân b. Beşir'den, o da Rasûlullah (s.a.s)'den şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. Mağara ashabını hatırlatarak dedi ki:

“Üç kişi bir mağaranın içindeydi. Dağdan bir kaya mağaranın kapısının üzerine düştü. Kapıyı tamamen kapattı. Onlardan biri dedi ki:

-Hanginiz iyi bir amel yapmışsa hatırlamaya çalışın. Umulur ki Allah bize merhametiyle muamele eder.

Onlardan bir adam dedi ki:

-Ben bir kere iyi bir amel yapmıştım. Benim ücretli işçilerim vardı. İşçiler bana geldi. Her birine belli bir ücret tahsis ettim. Bir adam gündüz günün ortasında bana bir adam geldi. Diğer işçilerle aynı şartla onu da kiralamdım. Onlardan her bir işçinin bütün gün yaptığı işi o gündüzün geri kalanında çalıştı. Adam o kadar çalıştı ki ücretini diğer arkadaşlarından eksik vermek istemedim. İşçilerden biri dedi ki: O yarım gün çalıştığı halde bana verdiğin gibi mi vereceksin? Ey Allah'ın kulu ben sana zulmetmedim. O benim malım ve onda dilediğim gibi hüküm veririm. O da kızıp ücretini almadan gitti. Onun ücretini evin bir köşesinde bıraktım. Sonra yanımızdan bir inek sürüsü geçti. Ondandır yavru bir inek aldım. Sonra günler geçti. Bir müddet sonra o adam yaşlı ve zayıf

¹²¹ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X/128; Ebû'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, nşr. Beşşâr Avvâd Maruf, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 31/268.

¹²² Râvi hakkında 45. Sayfada bilgi verilmiştir.

bir halde yanıma geldiğinde tanıyamadım. Sende benim hakkım var diye hatırlatınca onu tanıdım. Ben zaten seni arıyordum. Bu senin hakkın diyerek çoğalan tüm malımı ona sundum. Ey Allah'ın kulu! Bana sadaka vermeyeceksen dalga geçme benimle, bana hakkımı ver, dedi. Vallahi dalga geçmiyorum onlar senin hakkın benim malım değil diyerek hepsini ona verdim. Allah'ım şayet bunu senin rızana ulaşmak için yaptıysam bizi kurtar.

Çok karanlıktı ama kaya hareket edince biraz dışarıyı görmeye başladılar. Diğeri dedi ki:

-Ben bir makam sahibiyken faziletimle bilinirken bir keresinde iyilik yapmıştım. İnsanlara zor kıtlık günleri geldi. Bir kadın benden iyilik istemeye geldi. Kendini bana teslim etmedikçe vermem dedim. Beni reddedip gitti ve tekrar dönüp geldiğinde Allah'ı hatırlattığı halde kabul etmedim. Önce kendini teslim etmedikçe olmaz dedim. Beni reddedip yine gitti. Kadın bu durumu kocasına anlattı. Kocasını kadına kendini teslim edip çocuklarını doyurmasını söyledi. Bana tekrar dönüp Allah'ı hatırlattığı halde kabul etmedim. Önce kendini bana teslim etmedikçe olmaz dedim. Böyle gördüğü zaman kendini bana teslim etti. Üstünü çıkartıp başlayacağımda titredi. Neyin var dediğimde Allah'tan korkarım dedi. Sen zor günlerinde korktuğun halde ben ferah günlerimde korkmadım diyerek onu bıraktım. Onun üstünü çıkarttığım için istediği parayı ona verdim. Allah'ım şayet bunu senin rızana ulaşmak için yaptıysam bizi kurtar.

Kaya biraz daha aralandı ve dışarıyı onlara gözüktü. Diğeri dedi ki:

- Ben bir kere iyi bir amel yapmıştım. Allah'ım sen bilirsin ki benim ihtiyar annem babam vardı. Koyunlarım da vardı ve annemi babamı yedirip içiriyordum. Koyunlarımın yanına döndüğümde yağmur yağınca akşama kadar orada mahsur kaldım. Sağdığım sütün kabını alıp anne babamın yanına geldiğimde baktım ki uyuyorlar. Onları uyandırmayı hoş görmedim. Koyunlarımı da bırakmadım. Orada sağdığım sütün kabı elimde orada sabaha kadar bekledim. Sabah uyandıklarında onlara sütü içirdim. Allah'ım şayet bunu senin rızana ulaşmak için yaptıysam bizi kurtar.

Numân dedi ki: Sanki Peygamberimizden duyduğum son cümlede O dedi ki: “Dağ tak dedi. Allah onları kurtardı böylece çıktılar.”¹²³

2.2.3.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Numan b. Beşir (v. 64/684)> Vehb b. Münebbih (v. 114/732)> Abdussamed b. Ma’kîl (v. 183/799)> İsmail b. Abdülkerim (v.?)> Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)

2.2.3.3. Ravileri

1) Numân b. Beşir: (v. 64/684)

Ebu Abdillah Numân b. Beşir b. Sa’d el-Hazrecî. Kendisi ensar arasında hicretin ardından doğmuş olan ilk çocuk sahâbîdir.

Dayısı Abdullah b. Revâha, Hz. Ömer, Hz. Aişe gibi birçok sahabeden hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden de Şa’bî, Simâk b. Harb, Ebu Kılâbe el-Cermî, Ebu İshak es-Sebî, Urve b. Zübeyr, İbn Âmir gibi tâbîinden alimler rivâyette bulunmuşlardır.

Alimlerin çoğunluğuna göre yaşının küçüklüğü sebebiyle bizzat Hz. Peygamber’den (s.a.s.) dinlediği hadis sayısının çok az olması dolayısıyla hadisleri

123 حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ مَعْقِلِ بْنِ مَنبِهِ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الصَّمَدِ بَعْنِي ابْنِ مَعْقِلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ وَهْبًا، يَقُولُ: حَدَّثَنِي النَّعْمَانُ بْنُ بَشِيرٍ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَذْكُرُ الرَّقِيمَ فَقَالَ: " إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ كَانُوا فِي كَهْفٍ، فَوَقَعَ الْجَبَلُ عَلَى بَابِ الْكَهْفِ، فَأَوْصَدَ عَلَيْهِمْ، قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ: تَذَاكُرُوا أَيُّكُمْ عَمِلَ حَسَنَةً، لَعَلَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بِرَحْمَتِهِ يَرْحَمُنَا، فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ: قَدْ عَمَلْتُ حَسَنَةً مَرَّةً: كَانَ لِي أَجْرَاءُ يَعْطَلُونَ، فَجَاءَنِي عَمَّالٌ لِي، اسْتَأْجَرْتُ كُلَّ رَجُلٍ مِنْهُمْ بِأَجْرٍ مَعْلُومٍ، فَجَاءَنِي رَجُلٌ ذَاتَ يَوْمٍ وَسَطَ النَّهَارِ، فَاسْتَأْجَرْتُهُ بِشَرْطِ أَصْحَابِيهِ، فَعَمِلَ فِي بَقِيَّةِ نَهَارِهِ، كَمَا عَمِلَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فِي نَهَارِهِ كُلِّهِ، فَرَأَيْتُ عَلَيَّ فِي الدَّمَامِ أَنْ لَا أَنْفَصَهُ مِمَّا اسْتَأْجَرْتُ بِهِ أَصْحَابِيهِ، لِمَا جَهَدَ فِي عَمَلِهِ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ: أَنْعِطِي هَذَا مِثْلَ مَا أُعْطَيْتَنِي وَلَمْ يَعْملْ إِلَّا نِصْفَ نَهَارٍ؟ فَقُلْتُ: يَا عَبْدَ اللَّهِ، لَمْ أَبْحَسْكَ شَيْئًا مِنْ شَرْطِكَ، وَإِنَّمَا هُوَ مَالِي أَحْكَمُ فِيهِ مَا شِئْتُ، قَالَ: فَغَضِبَ، وَذَهَبَ، وَتَرَكَ أَجْرَهُ، قَالَ: فَوَضَعْتُ حَقَّهُ فِي جَانِبِ مِنَ الْبَيْتِ مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ مَرَّتْ بِي بَعْدَ ذَلِكَ بَقْرٌ، فَاسْتَرَيْتُ بِهَا فَصِيلَةً مِنَ الْبَقْرِ، فَبَلَغَتْ مَا شَاءَ اللَّهُ، فَمَرَّ بِي بَعْدَ حِينٍ شَيْخًا ضَعِيفًا لَا أَعْرِفُهُ، فَقَالَ: إِنَّ لِي عِنْدَكَ حَقًّا فَذَكِّرْنِيهِ حَتَّى عَرَفْتُهُ، فَقُلْتُ: إِيَّاكَ أَيْغِي، هَذَا حَقُّكَ، فَعَرَضْتُهَا عَلَيْهِ جَمِيعًا، فَقَالَ: يَا عَبْدَ اللَّهِ، لَا تَسْخَرْ بِي إِنْ لَمْ تَصَدَّقْ عَلَيَّ، فَأَعْطِنِي حَقِّي، قَالَ: وَاللَّهِ مَا أَسْخَرُ بِكَ: إِنِّي لِحَقِّكَ مَا لِي مِنْهَا شَيْءٌ. فَدَفَعْتُهَا إِلَيْهِ جَمِيعًا. اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذَلِكَ لَوَجْهِكَ، فَأَفْرُجْ عَنَّا. قَالَ: فَانصَدَعَ الْجَبَلُ حَتَّى رَأَوْا مِنْهُ، وَأَبْصَرُوا. قَالَ الْآخَرُ: قَدْ عَمَلْتُ حَسَنَةً مَرَّةً كَانَ لِي فَضْلٌ، فَأَصَابَتِ النَّاسَ شِدَّةً، فَجَاءَنِي امْرَأَةٌ تَطْلُبُ مِنِّي مَعْرُوفًا، قَالَ: فَقُلْتُ: وَاللَّهِ مَا هُوَ دُونَ نَفْسِكَ، فَأَبَيْتُ عَلَيَّ، فَذَهَبَتْ، ثُمَّ رَجَعْتُ، فَذَكَّرْتَنِي بِاللَّهِ، فَأَبَيْتُ عَلَيْهَا وَقُلْتُ: لَا وَاللَّهِ مَا هُوَ دُونَ نَفْسِكَ، فَأَبَيْتُ عَلَيَّ، وَذَهَبَتْ، فَذَكَّرْتُ لِرُؤُوسِهَا، فَقَالَ لَهَا: أَعْطِيهِ نَفْسِكَ، وَأَعْنِي عِيَالِكَ، فَرَجَعْتُ إِلَيَّ، فَتَأَشَّدْتَنِي بِاللَّهِ، فَأَبَيْتُ عَلَيْهَا، وَقُلْتُ: وَاللَّهِ مَا هُوَ دُونَ نَفْسِكَ، فَلَمَّا رَأَتْ ذَلِكَ أَسْلَمَتْ إِلَيَّ نَفْسَهَا، فَلَمَّا تَكشَّفَتْهَا، وَهَمَمْتُ بِهَا، ارْتَبَعْتُ مِنْ تَحْتِهَا، فَقُلْتُ لَهَا: مَا شَأْنُكَ؟ قَالَتْ: أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ، قُلْتُ: لَهَا خَفْتِيهِ فِي الشَّدَّةِ، وَلَمْ أَخْفَهُ فِي الرَّجَاءِ. فَتَرَكَتُهَا وَأَعْطَيْتُهَا مَا بَحِقَ عَلَيَّ بِمَا تَكشَّفَتْهَا. اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذَلِكَ لَوَجْهِكَ، فَأَفْرُجْ عَنَّا. قَالَ: فَانصَدَعَ حَتَّى عَرَفُوا وَتَبَيَّنَ لَهُمْ. قَالَ الْآخَرُ: عَمَلْتُ حَسَنَةً مَرَّةً، كَانَ لِي أَبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ، وَكَانَتْ لِي غَنَمٌ، فَكُنْتُ أَطْعِمُ أَبَوَيَّ وَأَسْقِيهِمَا، ثُمَّ رَجَعْتُ السَّعْمِي، قَالَ: فَأَصَابَنِي يَوْمًا عَيْتٌ حَبْسَنِي، فَلَمْ أَبْرَحْ حَتَّى أَمْسَيْتُ، فَاتَّيْتُ أَهْلِي وَأَخَذْتُ مِخْلَبِي، فَحَلَبْتُ وَغَنَمِي قَائِمَةً، فَضَبَيْتُ إِلَى أَبِي، فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ تَامَا، فَسَقَى عَلَيَّ أَنْ أَوْقِظَهُمَا وَشَقَّ عَلَيَّ أَنْ أَتَرَكَ غَنَمِي، فَمَا بَرَحْتُ جَالِسًا، وَمِخْلَبِي عَلَى يَدِي حَتَّى أَبْقِظَهُمَا الصَّبْحَ، فَسَقَيْتُهُمَا. اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذَلِكَ لَوَجْهِكَ، فَأَفْرُجْ عَنَّا " قَالَ النَّعْمَانُ: لَكَائِي أَسْمَعُ هَذِهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، " قَالَ الْجَبَلُ: طَاقِي، فَفَرَجَ اللَّهُ عَنْهُمْ، فَخَرَجُوا

Ahmed, *Müsned*, 30/366 (no: 18417)

rivâyet ederken “Helal bellidir, haram da bellidir” hadisi haricinde semâa işaret eden lafızları kullanmak yerine “Allah Rasûlü buyurdu ki” tabirini kullanmıştır.¹²⁴

2) Vehb b. Münebbih: (v. 114/732)

Ebu Abdillâh Vehb b. Münebbih b. Kâmil es-San’âni. Hadis alanında yazılmış ilk yazılı metinlerden olan es-Sahîfetü’s-Sahîha’nın sahibi Hemmâm b. Münebbih’in kardeşidir.

Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, Ebû Saîd el-Hudrî ve Numan b. Beşir gibi birçok sahâbîden ve Tâvus b. Keysân, kardeşi Hemmâm b. Münebbih, Amr b. Dînâr, Amr b. Şuayb gibi birçok tabiinden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de oğulları Abdurrahman ile Abdullah, yeğenleri Abdussamed ile Akîl b. Ma’kîl, Dâvûd b. Kays es-San’âni, Rebâa b. Ebî Abdurrahman ve birçok kimse rivâyette bulunmuştur.¹²⁵

Ebû’l-Hasan el-İclî, Ebû Zûr’a er-Râzî, Nesâî ve İbn Hibbân Vehb b. Münebbih’in sikâ bir râvi olduğunu; Zehebî ise onun meşhur bir kıssacı, büyük bir alim olduğunu ve onu sadece Fellâs’ın zayıf saydığını söylemiştir. Rivâyetlerine Kütübü Sitte’de yer verilmiş olması Vehb’in sikâ olarak kabul edilip değerlendirildiğinin önemli bir delili niteliğindedir. Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, Vehb’in İsrailiyyât mahiyetindeki rivâyetlerin aktarılmasına aracılık etmesi nedeniyle eleştirilebileceğini ifade etmiştir.¹²⁶

3) Abdussamed b. Ma’kil: (v. 183/799)

Abdussamed b. Ma’kil b. Münebbih b. Kâmil.

Tavus b. Keysân, İkrime b. Abbas ve amcası Vehb b. Münebbih’ten hadis rivâyet etmiştir. Ondandır kardeşi İsmail b. Abdülkerim, Cafer b. Süleyman, oğulları Yahyâ b. Abdussamed ile Yûnus b. Abdussamed rivâyette bulunmuştur.

¹²⁴ Bk. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 6/53; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 8/444; İbn Hâcer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 9/492; *el-İsâbe*, 3/559.

¹²⁵ Bk. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 6/71; Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ’*, 4/544; İbn Hâcer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 11/168; Ayrıca daha geniş bilgi için bk. *DİA*, 42/608.

¹²⁶ M. Ebû Şehbe, *el-İsrailiyyât el-Mevzuât fî Kütübi’t-Tefsîr*, (Beirut: yy. 2005), 105.

Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn onun sikâ olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir. İbn Hâcer ise sadûk olduğu şeklinde görüş belirtmiştir.¹²⁷

5) İsmail b. Abdülkerim: (v.?)

İsmail b. Abdülkerim b. Ma'kil b. Münebbih Ebû Hâşim Es-San'âni.

Abdussamed b. Ma'kil, İbrahim b. Akîl, b. Ma'kil, Velid b. Müslim, Abdülhamid b. Ma'kil gibi kimselerden hadis rivâyet etmiştir. Ondan da Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, Zeyd b. Mübarek, Ali b. Bahr, Muhammed b. İsmail b. Salim gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

İbn Hâcer onun sadûk olduğu yönünde görüş beyan etmiştir. Yahyâ b. Maîn ise onun sikâ olduğunu ifade etmiştir.¹²⁸

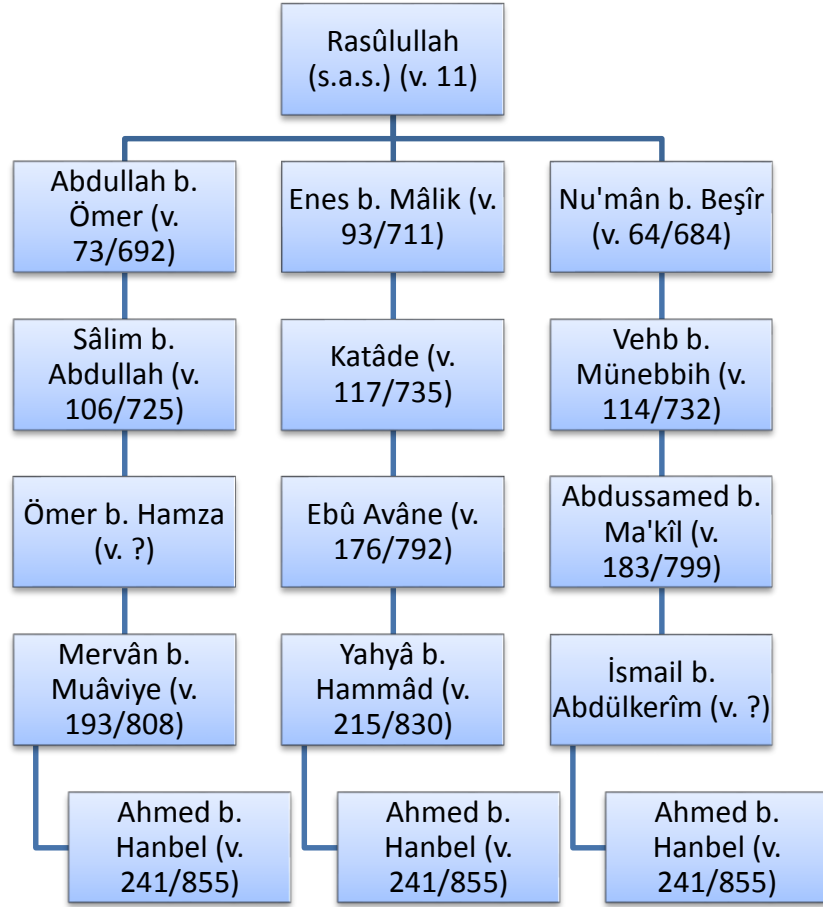
6) Ahmed b. Hanbel¹²⁹

¹²⁷ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/277; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/547.

¹²⁸ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 1/938; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/845.

¹²⁹ Râvi hakkında 45. Sayfada bilgi verilmiştir.

2.2.4. Sened Şeması

2.2.5. Değerlendirme

Enes b. Malik'ten Katâde tarikiyle gelen rivâyetin râvileri güvenilir ve isnadı da sahihtir. Zîra Heysemî, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* adlı eserinde yer alan rivâyetin ricâlinin Sahih'in ricâli olduğuna, râvilerinin sikâ olduğuna dair yaptığı değerlendirmeye râvilerin güvenilirliği yönünde görüş bildirmiştir.¹³⁰ Bu rivayet hakkında Şuayb el-Arnâvût, hadisin isnadının Şeyhain'in değerlendirmesine göre sahih kabul edildiğini ifade etmiştir.¹³¹ İbn Hâcer ise aynı rivâyet için Taberânî'nin Enes'ten gelen isnadının sahih olduğu şeklinde yaptığı değerlendirmeyi haber vermiştir.¹³²

¹³⁰ Bk. Ebû'l-Hasen Nureddin Ali Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecme u'z-zevâid* ve *Menbeu'l-Fevâid*, thk. Hüsameddin el-Kudsî, (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994), 7/140-142.

¹³¹ Bk. Ahmed, *Müsned*, 19/439.

¹³² Bk. İbn Hâcer, *Fethu'l-bârî*, 6/625.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde üç tarikla rivâyet ettiği hadisnin Numân b. Beşîr'den Vehb b. Münebbih kanalıyla gelen rivayetinin râvileri hakkında olumsuz bir kanaat olmadığı görülmektedir. Numan b. Beşîr'den üç tarikla gelen rivayetin sıhhati hakkında Şuayb El-Arnâvût, hadisnin isnadının hasen, ricâlinin sikâ olduğunu ve İbn Hâcer'in bu rivâyeti hasen kabul ettiğini ifade ederek onun görüşlerini de nakletmiştir.¹³³

Abdullah b. Ömer'den Sâlim b. Abdullah tariki ile gelen rivâyetin râvileri Ömer b. Hamza hariç güvenilirdir. Fakat isnad zincirinde Ömer b. Hamza bulunması sebebiyle rivâyet zayıf kabul edilmiştir.

2.3. Hadis'in Buhârî'nin Sahîh'indeki Rivâyetleri

2.3.1. Birinci Rivâyet¹³⁴

2.3.1.1. Tercümesi

Buhârî dedi ki: Bana Yakub b. İbrahim rivâyet etti. Yakub b. İbrahim de dedi ki: "Bana Ebu Âsım, İbn Cüreyc 'den, o da Musa b. Ukbe'den, o da Nâfi 'den, o da İbn Ömer'den, o da Nebi (aleyhi's-selam)'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

"Üç kişi birlikte yola çıktılar. Yürüyorlarken birden yağmura yakalandılar ve dağda bir mağaraya sığındılar. Onlar oradayken bir taş mağaranın ağzına düşerek mağaranın kapısını onların üstlerine kapadı. Bunun üzerine onlar birbirlerine:

-Hayatınızda yapmış olduğunuz en hayırlı ameli zikrederek Allah'a dua ediniz, dediler.

Bunun üzerine onlardan birisi:

¹³³ Bk. Ahmed, *Müsned*, 30/369.

¹³⁴ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عَقِبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عَمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " خَرَجَ ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ يَمْشُونَ فَأَصَابَهُمُ الْمَطَرُ، فَدَخَلُوا فِي غَارٍ فِي جَبَلٍ، فَأَنْحَطَتْ عَلَيْهِمْ صَخْرَةٌ، قَالَ: فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: ادْعُوا اللَّهَ بِأَفْضَلِ عَمَلٍ عَمِلْتُمُوهُ، فَقَالَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ إِنِّي كَانَ لِي أَبَوَانِ شَبِيحَانِ كَبِيرَانِ، فَكُنْتُ أُخْرِجُ فَأُرْعَى، ثُمَّ أَجِيءُ فَأَجْلِبُ فَأَجِيءُ بِالْجِلَابِ، فَآتِي بِهِ أَبُوِّي فَيَسْرِبَانِ، ثُمَّ أَسْقِي الصَّبِيَّةَ وَأَهْلِي وَأَمْرَأَتِي، فَاحْتَبَسْتُ لَيْلَةً، فَجِئْتُ فَإِذَا هُمَا نَائِمَانِ، قَالَ: فَفَكَّرْتُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا، وَالصَّبِيَّةُ يَتَضَاعُونَ عِنْدَ رَجُلِي، فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ دَائِبِي وَدَائِبَهُمَا، حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ، فَافْرُجْ عَنَّا فُرْجَةً نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ، قَالَ: فَفَرَجَ عَنْهُمْ، وَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي كُنْتُ أَحِبُّ امْرَأَةً مِنْ بَنَاتِ عَمِّي كَأَشَدِّ مَا يُحِبُّ الرَّجُلُ النِّسَاءَ، فَقَالَتْ: لَا تَنَالْ ذَلِكَ مِنْهَا حَتَّى تُعْطِيَهَا مِائَةَ دِينَارٍ، فَسَعَيْتُ فِيهَا حَتَّى جَمَعْتَهَا، فَلَمَّا قَعَدْتُ بَيْنَ رَجُلَيْهَا قَالَتْ: اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَفْضُضِ الْخَاتِمَ إِلَّا بِحَقِّهِ، فَقَمَتِ وَتَرَكَنَهَا، فَإِنَّ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ، فَافْرُجْ عَنَّا فُرْجَةً، قَالَ: فَفَرَجَ عَنْهُمْ الثَّلَاثِينَ، وَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا يَفْرُقُ مِنْ ذَرَّةٍ فَأَعْطَيْتُهُ، وَأَبَى ذَلِكَ أَنْ يَأْخُذَ، فَعَمَدْتُ إِلَى ذَلِكَ الْفَرْقِ فَرَزْتُ عَنْهُ، حَتَّى اسْتَرَيْتُ مِنْهُ بَقْرًا وَرَاعِيَهَا، ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: يَا عَبْدَ اللَّهِ أَعْطِنِي حَقِّي، فَقُلْتُ: أَنْطَلِقُ إِلَى تِلْكَ الْبَقْرِ وَرَاعِيَهَا فَإِنَّهَا لَكَ، " قَالَ: أَنْتَسَهْرِي بِي؟ قَالَ: فَقُلْتُ: مَا اسْتَسَهْرِي بِكَ وَلَكِنَّهَا لَكَ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ، فَافْرُجْ عَنَّا فَكَشِفْ عَنْهُمْ بُهَارِي، "Buyû", 98 (no: 2215).

-Allah'ım, sen muhakkak bilirsin ki, benim ihtiyar annem babam vardı. Ben koyunlarımla her gün meraya çıkıp onları otlatırdım. Daha sonra da gelip onları sağardım. Sütü öncelikle anne babama getirirdim. Onlar içtikten sonra sırayla çocuklara, akrabalara ve kadınıma içirirdim. Fakat gecelerden bir gece bir engel nedeniyle geç kaldım. Geldiğim vakitte anne babamı uyumuş halde buldum. Onları uyandırmayı hoş görmedim. Ayaklarımın etrafında da çocuklar sızlanıp ağlıyorlardı. O gece onlar uyur halde, ben ise başlarında bekler vaziyette sabahladık. Allah'ım sen çok iyi bilirsin ki ben anne babam konusunda sadece senin rızana nail olmak maksadıyla bu ameli işledim. Bu amel hatırına şu kapıyı bize bir miktar arala ki gökyüzünü oradan görebilelim! Diye dua etti.

Bunun üzerine taş üstlerinden biraz açıldı. Onlardan bir diğeri ise şöyle dedi:

-Allah'ım, Sen muhakkak bilirsin ki, ben amcamın kızlarından birini, bir erkeğin kadınları sevebileceğinin en hararetli haliyle seviyordum. Ben ona sevgimi açıkladıkça, o bana: Sen bu kıza yüz dinar vermediğin müddetçe bu kızdan hiçbir şey elde edemezsin, derdi. Ben bu parayı kazanmak için çalıştım, nihayetinde istediği parayı biriktirip amcamın kızına getirdim. Emelime ulaşmak için hiçbir engel kalmayınca onun iki ayağı arasına oturduğum vakit kız bana: Allah'tan kork! Onun koymuş olduğu mühürünü nikah hakkı haricinde açmaya kalkma, dedi. Ben bu söz üzerine oradan kalktım ve kızı bıraktım. Allah'ım, çok iyi bilirsin ki, ben o kızdan bu sakınmamı senin rızana nail olmak maksadıyla yaptım. Bunun için şu kapıyı bizden arala kayayı aç! Dedi. Bunun üzerine kapı üçte iki miktarında daha onlardan açıldı.

Üçüncü şahıs da şöyle dedi:

-Allah'ım, sen muhakkak bilirsin ki, ben bir ölçek darı karşılığında bir işçi kiralamıştım. Ben ona iş bitiminde ücretini verdim, lakin o ücretini almaktan imtina edip almadan bırakıp gitti. Ben mevsimi gelince bu darıyı ektim. Daha sonra mahsulü ile bir sığır, bir de çoban aldım. Bir zaman sonra o işçi gelip bana: Ey Allah'ın kulu, hakkım olan ücretimi bana teslim et, dedi. Ben de ona: Şu sığırlara ve çobanına git; zîra onların tamamı sana aittir, dedim. O kişi: Benimle dalga mı geçiyorsun! Dedi. Ben: Hayır, seninle dalga geçmiyorum. Bunlar gerçekten sana aittir, dedim. Allah'ım! Sen şüphesiz bilirsin ki, ben bu malı o işçiye senin rızana nail olmak maksadıyla verdim. Bu yüzden bu kayayı bizden aç! Diye dua etti.

Bunun üzerine mağara kapısı onlara tamamıyla açıldı ve mağaradan çıktılar.

2.3.1.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/693)> Nâfi' (v. 117/735)> Musa b. Ukbe (v. 141/758)> İbn Cüreyc (v. 150/767)> Ebu Âsım (v. 212/828)> Yakub b. İbrahim (v. 208/823)> Buhârî (v. 256/870)

2.3.1.3. Râvileri

- 1) **Abdullah b. Ömer**¹³⁵
- 2) **Nâfi: (v. 117/735)**

Ebû Abdillâh Nâfi b. Hürmüz el-Kureşî el-Adevî el-Medenî. Abdullah b. Ömer'in mevlasıdır.

Nâfi, başta Abdullah b. Ömer olmak üzere Hz. Aişe, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hüreyre, Ümmü Seleme gibi sahâbîlerden; İbn Ömer'in oğulları Abdullah, Ubeydullah, Salim, Zeyd gibi tâbîîlerden ve daha birçok kişiden hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden de İbn Şihâb ez-Zührî, Eyyüb es-Sahtiyânî, Ubeydullah b. Ömer, Üsâme b. Zeyd, İbn Cüreyc, İbn Ebû Leyla, Evzâi, Malik b. Enes, Leys ve birçok kişi hadis rivâyet etmiştir.

Nâfi'nin hadis rivâyet ederken kullandığı bazı uygulamalar sonraki dönemde rivâyet usulleri olarak kabul görmüştür. Onun rivâyetlerine Kütübü sitte olmak üzere bütün hadis kitaplarında yer verilmiştir. Buhârî, Mâlik'in Nâfi'den onun da İbn Ömer'den yaptığı rivayetleri "Esahhu'l-esânîd" (en sahih sened) olarak kabul etmiştir. Onu tabîînin Medine'deki imamlarından kabul eden Yahya b. Main, Ahmed b. Hanbel, Ebû'l Hasan el-İclî, Nesâî sikâ olarak değerlendirmiştir. İbn Sa'd da onun çok hadis rivâyet eden sika bir râvi olduğunu söylemiştir.¹³⁶

- 3) **Musa b. Ukbe: (v. 141/758)**

Ebû Muhammed Musa b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Kureşî el-Esedî, el-Medenî. Tabiinden olup İbn Ömer, Câbir, Enes ve Sehl b. Sa'd ile görüşmüştür.

¹³⁵ Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹³⁶ İbn Ebî Hafîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII/459; Zehebî, *A'lâmü'nübelâ'*, 5/95; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/606; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 32/286-287.

Ümmü Hâlid, Abdullah b. Dinar, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Ömer'in çocukları Salim ve Hamza, Nâfi b. Cübeyr b. Mut' im, İbn Şihâb ez-Zührî, Nâfi, Urve b. Zübeyr ve birçok kişiden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de Abdullah b. Mübarek, Şu'be b. Haccac, Yahya b. Saîd, Ebû İshak el-Fezârî, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes, İsmail b. Ayyaş ve birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Zehebî, meğâzî konusunda eser yazan ilk kişinin Musa b. Ukbe olduğunu söyler. Malik b. Enes, Medine'de meğâzîyi Musa b. Ukbe'den daha iyi bilen kimse olmadığını ve onun sikâ olduğunu belirterek meğâzînin ondan alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Nesâî, İclî ve İbn Maîn de onun sikâ olduğunu söylemişlerdir. Hicrî 141 senesinde Medine'de vefat etmiştir.¹³⁷

4) İbn Cüreyc: (v. 150/767)

Ebû'l-Velîd Abdülmelik b. Abdilaziz b. Cüreyc el-Kureşî.

Ata b. Ebu Rebâh, Amr b. Dînâr, Tâvus b. Keysân, Nâfi', Hişam b. Urve, İbn Muhaysın, Meymûn b. Mihrân'dan hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Hasan b. Ziyâd, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Hammâd b. Seleme ve birçok kimse hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.

İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ebû'l-Hasan el-İclî ve Zehebî gibi otoriterler İbn Cüreyc için sikâ tabirini kullanmışlardır. İbn Sa'd, onun çok fazla hadis rivâyet ettiğine işaret ederken, Yahyâ b. Maîn ise yazılı metinlerden aktararak yapmış olduğu rivâyetlerin güvenilir rivâyetler olduğunu vurgulayarak ifade etmiştir. Ebû Hâtim, onun için "sâlihu'l-hadis" ifadesini kullanmış; Ahmed b. Hanbel de onun hadis alanında güvenilir bir kişi olduğunu söylemiştir.¹³⁸

5) Ebu Âsım: (v. 212/828)

Ebu Âsım ed-Dahhâk b. Mahled b. Müslim en-Nebîl eş-Şeybânî el-Basrî.

¹³⁷ Bk. İbn Ebî Hafîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 8/154; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 6/114; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/574; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 2/323.

¹³⁸ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 5/356; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/491; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 6/325; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/402; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 19/404.

İbn Ebu Zi'b, İbn Cüreyc, Evzâi, Süfyân es-Sevrî ve birçok kimseden hadis aldı. Kendisinden de Ali b. Medînî, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Yahyâ b. Maîn, Ebû'l-Hasan el-İclî, Ebu Âsım hakkında sika; İbn Sa'd fakih sikâ, İbn Hibbân ise sadûk ifadelerini kullanmak suretiyle değerlendirmede bulunmuşlardır. Ebu Âsım'ın ezberindeki hadislerinden bahseden Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, bunların hepsinin 1000 kadar sağlam rivâyet olduğunu ifade etmiştir.¹³⁹

6) Yâkub b. İbrahim: (v. 208/823)

Yâkub b. İbrahim b. Sa'd ez-Zührî Ebû Yusuf el-Medenî.

Babası İbrahim b. Sa'd, Şu'be, Âsım b. Muhammed, Abdülaziz b. Muttalib gibi kimselerden rivâyette bulunmuştur. Ondandır da Ahmed, İshak, Ali, Yahya, Ebû Hayseme, Muhammed b. Yahyâ gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Yahyâ b. Maîn İbn Sa'd ve İclî onun sika bir râvi olduğu yönünde görüş belirtirken, Ebû Hâtım de Yâkub b. İbrahim için sadûk ifadesini kullanmıştır.¹⁴⁰

7) Buhârî: (v. 256/870)

Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. Muğîre el-Cu'fî el-Buhârî. Kur'an'dan sonra en sahih kaynak olarak kabul gören el-Câmiu's-Sahîh isimli eseriyle tanınan büyük bir muhaddistir.

Ubeydullah b. Musa, Muhammed b. Abdillah el-Ensâri, Ebû Asım en-Nebîl, Affân, Saîd b. Ebî Meryem ve daha birçok kimseden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de Müslim, Nesâî, Tirmîzi, Ebû Hâtım, İbn Hüzeyme, İbn Ebi'd-Dünya, Ebu Zür'a gibi birçok büyük alim hadis rivâyetinde bulunmuştur.

Buhârî'nin Basralı hocalarından Muhammed Beşşâr, dünyanın dört büyük hafızı olduğundan ve onlardan birisinin de Buhârî olduğundan, daha önce onun gibi bir âlim görmediğinden övgüyle bahsederek iftihar ettiğini ifade eder. İbn Hüzeyme, Hz.

¹³⁹ Bk. İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/463; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/295; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 9/480; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/450; Ayrıca daha geniş bilgi için bk. *DİA*, 10/99.

¹⁴⁰ Bk. İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9/313; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 9/492; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/343.

Peygamber'in (s.a.s.) hadislerini gök kubbe altında Buhârî'den daha iyi bilen, hâkim ve ezberlemiş olan birini daha görmediğini söyleyerek övgüde bulunmuştur. Ebû Hâtîm de Irak'a gelenlerin en bilgisinin Muhammed b. İsmail olduğunu ifade etmiştir. İmam Buhârî, hicrî 256 senesinde vefat etmiştir.¹⁴¹

2.3.2. İkinci Rivâyet

2.3.2.1. Tercümesi

Buhârî dedi ki: Bana Ebu'l-Yemân rivâyet etti. Ebû'l-Yemân da dedi ki: “Bana Şuayb, Zührî'den, o da Sâlim'den, o da İbn Ömer'den, o da Nebi (aleyhi'-selam)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Sizden önceki kavimlerden üç kişi birlikte yola koyuldular. Daha sonra geceleme maksadıyla dağda bir mağaraya sığındılar. Mağaraya girdikleri vakit, dağdan aniden bir kaya parçası düşüverdi ve onların üstüne mağarayı kapadı. Onlar birbirlerine: Şüphesiz ki sizleri bu kayadan, şimdiye kadar işlemiş olduğunuz amellerinizin en iyisi ile Allah'a yakarmanızdan başka hiçbir şey kurtarmaz, dediler. Bunun üzerine onlardan biri şöyle söyledi:

-Allah'ım! Benim ihtiyar annem babam vardı. Ben onların akşam sütünü içirmeden önce aileme ve hizmetçilerime süt içirmezdim. Günlerden bir gün bir şey arama konusundaki çabam beni uzaklaştırdığı için annem babam uyuyuncaya kadar dönüp gelemedim. Onların akşam sütünü sağıp geldiğimde ise her ikisini de uyumuş halde buldum ve uyandırmayı hoş görmedim. İki elimde süt bardağı olduğu bir halde, ta ki fecir doğuncaya kadar dikilerek durdum ve onların uyanmalarını bekledim. O zaman uyandılar ve sütlerini içtiler. Allah'ım, şayet ben anne babama karşı bu hürmetimi senin rızana nail olmak maksadıyla yaptıysam, içinde kapandığımız şu kaya belasını bizden aç!

Bu duanın ardından kaya biraz daha açıldı, lakin çıkmaya güç yetiremediler.

Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki:

Bunun üzerine bir diğeri:

¹⁴¹ Bk. İbn Ebî Hâtîm, *El-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/191; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 12/391; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/33; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 6/368.

-Allah'ım! Benim amcamın bir kızı vardı. O benim için insanların arasında en sevimlisiydi. Ben ondan muradıma erişmek istedim, lakin o benden imtina etti. Daha sonra ona yıllardan bir kıtlık yılı erişti. Amcamın kızı yardım istemek için bana geldi. Ben de ona benimle arasındaki manileri kaldırması şartıyla yüz yirmi dinar verdim. O, sözünü tuttu. Nihayetinde ben onun üzerindeki emelime ulaşmaya güç yetirdiğim zaman, o bana: Onun koymuş olduğu mührünü nikah hakkı haricinde hiçbir sebeple açmanı helal etmem, dedi. Bunun üzerine ben de onun üstüne düşme günahından sakındım da benim için insanların en sevgilisi olan o kızın yanından ayrıldım. Ve verdiğim altınları da ona bırakıp geri almadım. Allah'ım, şayet ben bu günahı sadece senin rıza ve sevgine nail olmak maksadıyla sakındıysam, içinde bunaldığımız şu kayadan kurtar bizi! Diye dua etti.

Bunun üzerine kaya açıldı, lakin onlar oradan çıkmaya yine güç yetiremediler.

Hz. Peygamber (s.a.s.) devamında buyurdu ki:

Üçüncü yolcu da şöyle dedi:

-Allah'ım! Ben bir keresinde bazı işçileri ücret karşılığında kiraladım. Aralarından bir işçi hariç olmak üzere, onların ücretini teslim ettim. Lakin o işçi, ücretini almaktan imtina ederek bırakıp gitti. Ben onun ücretini ticaretle nemalandırdım. Daha sonra onun o ücretinden mallar bir hayli artarak çoğaldı, büyük bir servet ortaya çıktı. Bir müddet sonra o işçi bana geldi ve: Ey Allah'ın kulu, ücretimi bana ver, dedi. Ben de ona: Şu görmüş olduğun deve, sığır, koyun ve çoban çeşidinin her biri senin olan ücretten artarak meydana gelen bir servettir, dedim. Bunun üzerine o işçi: Ey Allah'ın kulu, dalga geçme benimle, dedi. Ben de ona: Dalga geçmiyorum ben seninle, dedim. O da onların hepsini aldı ve önüne katıp sürüp götürdü. Hatta onlardan geride hiçbir şey bırakmadı. Allah'ım, şayet ben bu hayrımı ve doğruluğumu senin rızan ve sevgine nail olmak maksadıyla yaptıysam, şu kaya parçasıyla daraldığımız şu beladan kurtar bizi, diye dua etti. Bunun üzerine kaya tamamıyla açıldı ve onlar da mağaradan çıkarak gittiler.¹⁴²

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " انْطَلِقْ ثَلَاثَةَ رَهْطٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَتَّى أَوْفَى الْمَبِيتِ إِلَى غَارٍ، فَدَخَلُوهُ فَأَنْحَدَرَتْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ، فَسَدَّتْ عَلَيْهِمُ الْغَارَ، فَقَالُوا: إِنَّهُ لَا يُنْجِيكُمْ مِنْ هَذِهِ الصَّخْرَةِ إِلَّا أَنْ تَدْعُوا اللَّهَ بِصَالِحِ أَعْمَالِكُمْ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ: اللَّهُمَّ كَأَن لِي أَبْوَابَ شِبْحَانَ كَبِيرَانَ، وَكُنْتُ لَا أَحْبِقُ قَبْلَهُمَا أَهْلًا، وَلَا مَالًا فَنَأَى بِي فِي طَلَبِ شَيْءٍ يَوْمًا، فَلَمْ أَرِحْ عَلَيْهِمَا حَتَّى نَامَا، فَحَلَبْتُ لَهُمَا غُبُوقَهُمَا،

2.3.2.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/693)> Sâlim b. Abdullah (v. 106/725)> İbn Şihâb ez-Zührî (v. 150/769)> Şuayb (v. 162/779)> Ebu'l-Yemân (v. 222/837)> Buhârî (v. 256/870)

2.3.2.3. Râvileri

1) Abdullah b. Ömer¹⁴³

2) Sâlim b. Abdullah¹⁴⁴

3) İbn Şihâb ez-Zührî: (v. 150/769)

Ebû Bekr Muhammed b. Müslim Abdullah b. Ubeydullah b. Muhâcir b. Hâris b. Zühre.

Enes b. Mâlik, Mahmud b. Rebî, Sehl b. Sa'd, Ebu't-Tufeyl, Abdullah b. Sa'lebe, Abdullah b. Ömer, Mahmud b. Rebî', Âmir b. Sa'd b. Ebî Vakkas ve daha birçok kimseden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de Atâ b. Ebî Rebâh, Amr b. Abdülaziz, Amr b. Dînâr, Şuayb b. Ebû Hamza, Süfyân b. Uyeyne, Mansur b. MÜ' dedir, Mâlik b. Enes ve daha birçok kimse hadis almıştır.

Ahmed b. Hanbel ve Nesâî'ye göre İbn Şihâb ez-Zührî "Esahhu'l-esânîd" arasında yer almaktadır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, insanlardan hadisi en iyi bilen ve senedi en iyi kullananın Zührî olduğunu söylemiştir. Mâlik de Zührî'nin hadisi senedli olarak rivâyet eden ilk kişi olduğunu söylemiştir. Süfyân, Medine'nin en âliminin Zührî

فَوَجَدْتُهُمَا نَابِمَيْنِ وَكَرِهْتُ أَنْ أُعْبِقَ قَبْلَهُمَا أَهْلًا أَوْ مَالًا، فَلَبِثْتُ وَالْقَدْحُ عَلَى يَدَيَّ، أَنْتَظِرُ اسْتِيقَاطَهُمَا حَتَّى يَرِقَ الْفَجْرُ، فَاسْتَيْقَظَا، فَشَرِبَا غُبُوقَهُمَا، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ، فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ مِنْ هَذِهِ الصَّخْرَةِ، فَأَنْفَرَجَتْ شَيْئًا لَا يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ مِنْهَا، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " وَقَالَ الْأَخْرَجِيُّ: اللَّهُمَّ كَانَتْ لِي بِنْتُ عَمِّ، كَانَتْ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَيَّ، فَأَرَدْتُهَا عَنْ نَفْسِهَا، فَأَمْتَنَعَتْ مِنِّي حَتَّى أَلَمْتُ بِهَا سَنَةً مِنَ السَّنِينَ، فَجَاءَنِي، فَأَعْطَيْتُهَا عَشْرِينَ وَمِائَةَ دِينَارٍ عَلَيَّ أَنْ تُخَلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِهَا، فَفَعَلْتُ حَتَّى إِذَا قَدَرْتُ عَلَيْهَا، قَالَتْ: لَا أَجِلُ لَكَ أَنْ تَفْضَلَ الْخَاتِمَ إِلَّا بِحَقِّهِ، فَتَخَرَّجْتُ مِنَ الْوُقُوعِ عَلَيْهَا، فَأَنْصَرَفْتُ عَنْهَا وَهِيَ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ، وَتَرَكْتُ الدَّهَبَ الَّذِي أَعْطَيْتُهَا، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ، فَافْرِجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ، فَأَنْفَرَجْتَ الصَّخْرَةَ غَيْرَ أَنَّهُمْ لَا يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ مِنْهَا "، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " وَقَالَ النَّالِيُّ: اللَّهُمَّ إِنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجْرًا، فَأَعْطَيْتُهُمْ أَجْرَهُمْ غَيْرَ رَجُلٍ وَاحِدٍ تَرَكَ الَّذِي لَهُ وَدَهَبَ، فَتَمَرَّتْ أَجْرَهُ حَتَّى كَثُرَتْ مِنْهُ الْأَمْوَالُ، فَجَاءَنِي بَعْدَ حِينٍ فَقَالَ: يَا عَبْدَ اللَّهِ أَدَّ إِلَيَّ أَجْرِي، فَقُلْتُ لَهُ: كُلُّ مَا تَرَى مِنْ أَجْرِكَ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالغَنَمِ وَالرَّقِيقِ، فَقَالَ: يَا عَبْدَ اللَّهِ لَا تَسْتَهْزِئْ بِي، فَقُلْتُ: إِنِّي لَا أَسْتَهْزِئُ بِكَ، فَأَخَذَهُ كُلَّهُ، فَاسْتَأْفَقَهُ، فَلَمْ يَتْرِكْ مِنْهُ شَيْئًا، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ، فَافْرِجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ، فَأَنْفَرَجْتَ الصَّخْرَةَ، فَخَرَجُوا يَمْشُونَ " (Buhârî, "İcâre", 12 (no: 2272).

¹⁴³ Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁴⁴ Râvi hakkında 44. Sayfada bilgi verilmiştir.

olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde Eyyüb de Zührî'den daha âlim birisini görmediğini belirtmiştir.¹⁴⁵

4) Şuayb: (v. 162/779)

Ebû Bişr Şuayb b. Dînâr el-Ümevî el-Hımsî. Şuayb, babasına ait olan Şuayb b. Ebû Hamza künyesiyle anılmakla birlikte gerçek ismi Dînar'dır.

Nâfi', İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû'z-Zinâd, İbn Münkedir, Hişam b. Urve, Zeyd b. Eslem ve birçok kimseden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de oğlu Bişr, Ebû Hayve, Velid b. Müslim, Bâkiye b. Velid, İsmail b. Ayyâş, Ebû'l-Yemân rivâyette bulunmuşlardır.

Yahya b. Maîn, Dîvânü'n-nafakât'ta da görev yapmış olan Şuayb'ın, Emevi halifesi Hişam b. Abdümelik için İbn Şihâb ez-Zührî'den imla yöntemiyle hadis yazdığını haber vermiştir. İbn Main, Şuayb'ın Zührî'nin yanındaki insanların en sağlamı ve Zührî'nin kâtibi olduğunu söylemiştir. Nesâî ve Ebû Hatim Şuayb'ın sikâ olduğunu Halîlî ise onun sikâ olması konusunda ittifak olduğunu söylemiştir. Hadis münekkitlerince de Şuayb hakkında sika ve sebt gibi değerlendirmeler yapılmıştır. Şuayb hicrî 162'de vefat etmiştir.¹⁴⁶

5) Ebû'l-Yemân: (v. 222/837)

Ebû'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi' el-Behrânî el-Hımsî.

Safvân b. Amr, Harîz b. Osman, Şuayb b. Ebî Hamza, Saîd b. Abdilaziz, Ertat b. Münzir, İsmail b. Ayyâş ve birçok kimseden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Muhammed b. Yahya, Amr b. Mansur, Ebû Hâtîm er-Râzî gibi tanınmış muhaddisler rivâyette bulunmuştur.

Ahmed b. Hanbel Ebû'l-Yemân'dan Şuayb b. Ebû Hamza'dan rivâyet etmiş olduğu hadisleri hususunda bilgi istediğinde; bu rivâyetlerin bazılarını ona bizzat okumuş olduğunu, bazılarını ondan dinlemiş olduğunu, bazılarını ise icâzet ve münâvele yöntemiyle rivâyet edip yine münâvele yöntemiyle aldıklarını hiç kimseye rivâyet

¹⁴⁵ Bk. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/71; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 5/326; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/284.

¹⁴⁶ Bk. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/344; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 7/187; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/506; Ayrıca daha geniş bilgi için bk. *DİA*, 39/223.

etmediğini ifade etmiştir. Yine Ahmed b. Hanbel, Ebû'l-Yemân'ın Harîz b. Osman ve Safvân b. Amr'dan rivayet ettiği hadislerin sahih olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtîm onun sika ve sadûk olduğunu ifade etmiştir. Ebû'l Hasan el-İclî ise onun hakkında rivâyetinde sakınca yoktur manasında “La be'se bih” tabirini kullanmıştır.¹⁴⁷

6) Buhârî¹⁴⁸

2.3.3. Üçüncü Rivâyet

2.3.3.1. Tercümesi

Buhârî dedi ki: Bana İbrahim b. Münzir rivâyet etti. İbrahim b. Münzir de dedi ki: “Bana Ebû Damre Enes b. İyaz, Musa b. Ukbe'den, o da Nâfi 'den, o da Abdullah b. Ömer'den, o da Nebi (aleyhi'-selam)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Üç kişi birlikte yürüyorlarken onları birden yağmur yakaladı. Bunun üzerine hemen dağın birindeki bir mağaraya sığındılar. Ardından girdikleri o mağaranın ağzına dağdan büyük bir kaya yuvarlanıp düştü ve mağarayı üstlerine kapattı. Onlar birbirlerine şöyle dediler:

-Allah rızasını umarak işlemiş olduğunuz birtakım ameller düşünün ki onlar vesilesiyle Allah'a dua edin, umulur ki Allah bu kayayı sizden açar.

Onlardan biri şöyle dedi:

-Allah'ım! Şu şüphesiz ki benim ihtiyar annem babam vardı. Aynı zamanda benim küçük kız çocuklarım da vardı. Ben onları geçindirmek için çobanlık yapıyordum. Onların yanlarına gittiğim vakit süt sağar, içirmeye annem ile babamdan başlar, çocuklarımdan önce onlara süt içirirdim. Bir gün geç kalıp akşama oluncaya kadar yanlarına geledim. Geldiğimde onları uyuyor halde buldum. Her zaman yaptığım gibi süt sağdım. Onları uyandırmayı ve onlardan önce çocuklara süt içirmeyi hoş görmediğim için, baş uçlarında dikilip bekledim. Çocuklar ayağımın yanında açıklıktan sızlanıp ağlıyorlardı. Nihayet fecir doğdu. Şayet benim bu ameli senin rızana nail olmak maksadıyla yaptığımı biliyorsan, bizi bu sıkıntılı durumdan bir açıklık ihsan eyle, bir aralık aç da oradan gökyüzünü görelim, diye dua etti.

¹⁴⁷ Bk. İbn Ebî Hatîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 3/129; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 10/319; İbn Hâcer, *Tehzibü't-Tehzib*, 1/583; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 10/350.

¹⁴⁸ Râvi hakkında 58. Sayfada bilgi verilmiştir.

Bunun üzerine Allah kayayı biraz açtı ve onlar gökyüzünü gördüler. Onlardan bir diğeri de şöyle dedi:

-Allah'ım! Şüphesiz ki benim bir amcam kızı vardı. Ben o kızı erkeklerin kadınları sevebileceklerinin daha şiddetlisi, hararetlisi ile severdim. Ben ondan bir emele nail olmak istedim. O da kendisine yüz dinar getirmediğim müddetçe kabul etmeyeceğini söyleyerek dayattı. Ben bu parayı aradım, sonunda yüz dinarı topladım. İki ayağı arasına oturduğum zaman kız bana: “Ey Allah'ın kulu! Allah'tan kork, Onun koymuş olduğu mührünü nikah hakkı haricinde açmaya kalkma, dedi. Bunun üzerine ben de kızın üzerinden kalktım. Şayet benim bu ameli senin hoşnutluğunu kazanmak için işlediğimi biliyorsan, bize bir açıklık ihsan eyle, diye dua etti.

Bunun üzerine kaya biraz daha açıldı.

Üçüncü kişi de şöyle dedi:

-Allah'ım! Ben on altı rıtl ölçeği ücret karşılığında kiralık bir işçi tutmuştum. İşini bitirdikten sonra hakkımı bana ver, dedi. Ben de hakkını kendisine takdim ettim. Lakin o ücretini almadan bırakıp gitti. O günün ardından ben onun ücreti ile ekip dikmeye devam ettim. Bir müddet sonra o ücretten çobanıyla birlikte bir sürü sığır oluncaya kadar topladım. Bir müddet sonra o işçi bana gelip dedi ki: Allah'tan kork bana ücretimi ver. Ben de: Şu sığır sürüsü ve onların çobanına gidip al hepsini, dedim. O bana: Allah'tan kork da benimle dalga geçme, dedi. Ben de: Ben seninle alay etmiyorum; onları alabilirsin, dedim ve bunun üzerine aldı. Şayet benim bu ameli senin rızana nail olmak maksadıyla işlediğimi biliyorsan, kayadan geriye kalan kısmı da aç, dedi. Allah da mağarayı tamamıyla açtı.”

Ebu Abdillah El-Buhârî dedi ki: “Ve İsmail b. Ukbe, Nâfi ‘den yaptığı rivayette hadisteki “فَبَعَيْتُ” “Aradım” kelimesi yerine “فَسَعَيْتُ” “Çalıştım” lafzını söylemiştir.”¹⁴⁹

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ ، حَدَّثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " بَيْنَمَا ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ يَمْشُونَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ ، فَأَوْوَأُوا إِلَى عَارٍ فِي جَبَلٍ ، فَأَنْحَطَّتْ عَلَى فَمِّ عَارِهِمْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ ، فَأَنْطَبَقَتْ عَلَيْهِمْ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ : انظُرُوا أَعْمَالًا عَمِلْتُمُوهَا صَالِحَةً لِلَّهِ ، فَادْعُوا اللَّهَ بِهَا لَعَلَّهُ يُفَرِّجُهَا عَنْكُمْ . قَالَ أَحَدُهُمْ : اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ ، وَلِي صَبِيَّةٌ صَغِيرَةٌ كُنْتُ أُرْعَى عَلَيْهِنَّ ، فَأَدَا رُحْتُ عَلَيْهِمْ حَلْبَتٌ ، فَبَدَأَتْ بَوَالِدَيْهِمَا قَبْلَ بَنِي ، وَأَنَّى اسْتَأْجَرْتُ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمْ أَتْ حَتَّى أَمْسَيْتُ ، فَوَجَدْتُهُمَا نَامًا ، فَحَلْبَتٌ كَمَا كُنْتُ أَحْلُبُ ، فَفَقَمْتُ عِنْدَ رُءُوسِهِمَا أَكْرَهُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا ، وَأَكْرَهُ أَنْ أَسْقِيَ الصَّبِيَّةَ ، وَالصَّبِيَّةُ يَتَضَاعُونَ عِنْدَ قَدَمِي ، حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ ، فَإِن كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُهُ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ ، فَأَفْرِجْ لَنَا فَرَجَةً نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ . فَفَرَجَ اللَّهُ ، فَرَأَوْا السَّمَاءَ . وَقَالَ الْآخَرُ : اللَّهُمَّ إِنِّي كَانَتْ لِي بِنْتُ عَمٍّ أَحَبُّنِيهَا كَأَشَدَّ مَا يُحِبُّ الرِّجَالُ النِّسَاءَ ، فَطَلَبْتُ مِنْهَا فَأَبَتْ حَتَّى أَتَيْتُهَا بِمَانَةِ دِينَارٍ ، فَبَعَيْتُ حَتَّى جَمَعْتُهَا ، فَلَمَّا وَقَعَتْ بَيْنَ رِجْلَيْهَا قَالَتْ : يَا عَبْدَ اللَّهِ ، أَتَى اللَّهُ ، وَلَا تَفْتَحِ الْخَاتَمَ إِلَّا بِحَقِّهِ . فَفَقَمْتُ ، فَإِن كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُهُ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ ، فَأَفْرِجْ عَنَّا فَرَجَةً . فَفَرَجَ . وَقَالَ الثَّلَاثُ : اللَّهُمَّ إِنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا يَفْرُقُ أَرْزُ ، فَلَمَّا قَضَى عَمَلَهُ قَالَ

2.3.3.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/692)> Nâfi' (v. 117/735)> Musa b. Ukbe (v. 141/758)> Ebû Damre Enes b. İyâz (v. ?)> İbrahim b. Münzir (v. ?)> Buhârî (v. 256/870)

2.3.3.3. Râvileri

1) Abdullah b. Ömer¹⁵⁰

2) Nâfi'¹⁵¹

3) Musa b. Ukbe¹⁵²

4) Ebu Damre Enes b. İyâz: (v.?)

Ebû Damre Enes b. İyâz Ebû Damre Gaylan el-Makrâî.

Musa b. Ukbe, Malik, Ebû Damre Muhammed b. Süleyman el-Hımsî, Abbas b. Muhammed gibi muhaddislerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de İbrahim b. Münzir, Ebû Ümâme, Abdullah b. Müstevrid Ebû Üsâme, Âsım b. Ebî Bekr Ez-Zührî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Yahya b. Maîn, Enes b. İyâz için sikâ ifadesini kullanmıştır.¹⁵³

7) İbrahim b. Münzir: (v.?)

Ebû İshak İbrahim b. Münzir b. Abdillah b. el-Münzir b. Muğîre el-Hazemî.

İbrahim b. Ali er-Râfi, İshak b. İbrahim, İshak b. Cafer, Ebû Damre Enes b. İyâz, Haccac b. Abdurrahman, Kab b. Züheyr gibi muhaddislerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, İbn Mâce gibi muhaddisler rivâyette bulunmuştur.

: أَغَطَّنِي حَقِّي. فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ، فَرَعِبَ عَنْهُ، فَلَمْ أَزَلْ أُرْزَعُهُ حَتَّى جَمَعْتُ مِنْهُ بَقْرًا وَرَاعِيَهَا، فَجَاءَنِي فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ. فَقُلْتُ: أَدُهِبَ إِلَى ذَلِكَ الْبَقْرِ وَرَاعِيَهَا فُخِدُ. فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَسْتَهْزِئْ بِي. فَقُلْتُ: إِنِّي لَا أَسْتَهْزِئُ بِكَ، فَخَذْتُ. فَأَخَذَهُ، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً "وَجِهَكَ، فَأَفْرُجْ مَا بَقِيَ، فَفَرَجَ اللَّهُ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: وَقَالَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَفْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ: فَسَعَيْتُ".

Buhârî, "Müzâraât", 12 (no:2333).

¹⁵⁰ Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁵¹ Râvi hakkında 56. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁵² Râvi hakkında 56. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁵³ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 2/679.

Yahya b. Maîn ve Darekutnî, onun için sikâ demiştir. Zehebî ve Ebû Hâtim er-Râzî ise sadûk ifadesini kullanmışlardır.¹⁵⁴

6) Buhârî¹⁵⁵

2.3.4. Dördüncü Rivâyet

2.3.4.1. Tercümesi

Buhârî dedi ki: Bana İsmail b. Halil rivâyet etti. İsmail b. Halil de dedi ki: “Bana Ali b. Müshir, Ubeydullah b. Ömer’den, o da Nâfi ‘den, o da Abdullah b. Ömer’den, o da Nebi (aleyhi’s-selam)’den şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

“Sizden önceki milletlerden üç kişi birlikte yürüyerek giderlerken aniden onları bir yağmur yakalayiverdi. Hemen bir mağaraya sığındılar. Bunun ardından mağaranın kapısı onların üstüne kapandı. Birbirlerine şöyle dediler:

-Şüphesiz ki: Vallahi ey şu mağarada bulunanlar! Sizi doğruluktan başka hiçbir şey buradan kurtaramaz. Bu yüzden her biriniz doğru söylediğinden emin olduğunuz bir şeyle Allah’a dua edin, dediler.

Onlardan birisi dedi ki:

-Allah’ım! Sen muhakkak bilirsin ki; benim kiralık bir işçim vardı. O benim için üç sâ’ ölçek pirinç karşılığında hizmet ediyordu. O işçi o ücreti almadan bırakıp gitti. Ben bu ücret pirinci alıp ekdim. Bu ekme işinin neticesinde iyi mahsul hasıl oldu. Ben de ondan bir sığır daha satın aldım. Bir zaman sonra o işçi bana gelerek ücretini istedi. Ben de ona: şu sığırlara gidip onları önüne kat alıp götür, dedim. O: Sende bana ait olan sadece üç sâ’ ölçek pirinç darısı hakkım var, dedi. Ben tekrar ona: Şu sığırlara gidip al, onlar senin hakkın olan o üç sâ’ ölçek pirinç ücretten nemalandılar, dedim. Bunun üzerine işçi sığırları sürüp götürdü. Allah’ım sen bilirsin ki, ben bu ameli senin haşyetinden dolayı bu şekilde işledim. Bu amel hatırına bizden şu kayayı aç diye dua etti. Bunun üzerine kaya onlardan birazcık açıldı.

Diğeri de:

¹⁵⁴ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fî Esmâ-i'Ricâl*, 2/207; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 10/689.

¹⁵⁵ Râvi hakkında 58. Sayfada bilgi verilmiştir.

-Allah'ım! Muhakkak sen bilirsin ki, benim yaşlı annem babam vardı. Ben her gece onlara koyunlarımın sütünü getirir içirirdim. Bir gece bir manii nedeniyle bunlara süt getirmek konusunda geciktim. Geldiğim vakit onlar uyumuş bir vaziyettedirlerdi. Ailem ve çocuklarım açlıktan sızlanıp ağlıyorlardı. Lakin ben annem babam içmeden çocuklarıma süt içirmezdim. Bu yüzden anne babamı uyandırmayı hoş görmedim. Onları bırakıp da yataklarında süt içmeyi bekler bir vaziyette kalmalarına da gönlüm razı gelmedi. Süt taşı elimde olduğu halde ta fecir doğuncaya dek onları bekledim. Allah'ım, sen çok iyi bilirsin ki, ben bu ameli senden korktuğumdan haşyetinden dolayı bu şekilde işledim. Bu yüzden bizden bu sıkıntıyı gider, aç, dedi.

Ardından kaya onlardan biraz daha açıldı, ta ki gökyüzünü gördüler. Diğeri de:

-Allah'ım! Sen şüphesiz bilirsin ki, benim bir amcamın kızı vardı. O bana insanlar arasında en sevgilisi olandı. Ben ondan yana emelime ulaşmak istedim. Lakin o benden imtina etti. Fakat kendisine yüz dinar getirmemi söyledi. Ben bu yüz dinarı aradım ve bunu kazanmaya güç yetirdim. Sonra yüz dinarı ona getirdim ve bunları kendisine verdim. Böylece kendisinden murat almama müsaade etti. Ben iki bacağı arasına oturduğum vakit kız: Allah'tan kork! Allah'ın koymuş olduğu mührünü nikah hakkı haricinde açmaya kalkma, dedi. Onun bu sözü üzerine ben üzerinden kalktım, yüz dinarı da onda bırakıp geri almadım. Muhakkak sen bilirsin ki, ben bu ameli sadece senden korktuğumdan haşyetinden dolayı bu şekilde yaptım. Bu yüzden bu mağarayı bize aç, dedi.

Bu duanın ardından Allah onların üstünden mağarayı tamamıyla açtı, böylece onlar da oradan çıkıp gittiler.”¹⁵⁶

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسَيَّرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "بَيْنَمَا ثَلَاثَةٌ نَفَرٌ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَمْشُونَ، إِذْ أَصَابَهُمْ مَطَرٌ، فَأَوُوا إِلَى غَارٍ فَأَنْطَبِقَ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: إِنَّهُ وَاللَّهِ يَا هَؤُلَاءِ، لَا يُنْحِيكُمْ إِلَّا الصَّدِيقُ، فَلْيَدْعُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ بِمَا يَعْلَمُ أَنَّهُ قَدْ صَدَّقَ فِيهِ، فَقَالَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي أَجِيرٌ عَمِلَ لِي عَلَى فَرَقٍ مِنْ أَرَزٍّ، فَدَهَبَ وَتَرَكَهُ، وَأَنِّي عَمَدْتُ إِلَى ذَلِكَ الْفَرَقِ فَوَزَعْتَهُ، فَصَارَ مِنْ أَمْرِهِ أَنِّي اشْتَرَيْتُ مِنْهُ بَقْرًا، وَأَنَّهُ أَتَانِي يَطْلُبُ أَجْرَهُ، فَقُلْتُ لَهُ: اعْمُدْ إِلَى تِلْكَ الْبَقْرِ فَسَاقِهَا، فَقَالَ لِي: إِنَّمَا لِي عِنْدَكَ فَرَقٌ مِنْ أَرَزٍّ، فَقُلْتُ لَهُ: اعْمُدْ إِلَى تِلْكَ الْبَقْرِ، فَإِنَّا مِنْ ذَلِكَ الْفَرَقِ فَسَاقِهَا، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ حَشِينَتِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا، فَأَسَاحَتْ عَنْهُمْ الصَّخْرَةُ، فَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي أَبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ، فَكُنْتُ أَتِيهِمَا كُلَّ لَيْلَةٍ بِلَبَنٍ عَنَّمْ لِي، فَأَبْطَأَتْ عَلَيْهِمَا لَيْلَةٌ، فَجِئْتُ وَقَدْ رَفَدَا وَأَهْلِي وَعِيَالِي يَتَضَاعَوْنَ مِنَ الْجُوعِ، فَكُنْتُ لَا أَسْقِيهِمْ حَتَّى يَشْرَبَ أَبَوَايَ فَكْرَهُتُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا، وَكْرَهُتُ أَنْ أَدْعُهُمَا، فَيَسْتَكِنَا لِشَرِبَتَيْهِمَا، فَلَمْ أَزَلْ أُنْتَظِرُ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ حَشِينَتِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا، فَأَسَاحَتْ عَنْهُمْ الصَّخْرَةُ حَتَّى نَظَرُوا إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي ابْنَةٌ عَمٌّ، مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ، وَأَنِّي رَاوَدْتُهَا عَنْ نَفْسِهَا فَأَبَيْتُ، إِلَّا أَنْ أَتِيَهَا بِمَانَةِ دِينَارٍ، فَطَلَبْتُهَا حَتَّى قَدَرْتُ، فَأَتَيْتُهَا بِهَا فَدَفَعْتُهَا إِلَيْهَا، فَأَمَكَنْتَنِي مِنْ نَفْسِهَا، فَلَمَّا قَعَدْتُ بَيْنَ رِجْلَيْهَا، فَقَالَتْ: اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَفْضُ الْخَاتَمَ إِلَّا بِحَقِّهِ، "فَقُمْتُ وَتَرَكْتُ الْمَانَةَ دِينَارٍ، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ حَشِينَتِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا، فَفَرِّجْ اللَّهُ عَنْهُمْ فَخَرَجُوا" Buhârî, "Enbiyâ", 55 (no: 3465).

2.3.4.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/692)> Nâfi' (v. 117/735)> Ubeydullah b. Ömer (v. 145/762)> Ali b. Müshir (v. 189/805)> İsmail b. Halil (v.?)> Buhârî (v. 256/870)

2.3.4.3. Râvileri

1) **Abdullah b. Ömer**¹⁵⁷

2) **Nâfi'**¹⁵⁸

3) **Ubeydullah b. Ömer: (v. 147/764)**

Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî el-Ömerî. Medine'nin tabiîn döneminde yaşamış yedi fakihinden biridir.

Babası Ömer b. Hafs, Salim b. Abdullah b. Ömer, Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Nâfi', Abdullah b. Dînâr, Atâ b. Ebî Rebâh, Amr b. Şuayb, İbn Şihâb ez-Zührî, Hişam b. Urve gibi birçok muhaddisten hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de kardeşi Abdullah, İsmail b. Ayyâş, Eyyüb es-Sahtiyânî, Hammâd b. Zeyd, Şu'be b. Süfyân, Hammâd b. Seleme, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübarek, Abdurrezzak, Ma'mer b. Râşid ve birçok kimse hadis rivâyet etmiştir.

Yahyâ b. Maîn, râvi zincirinde Ubeydullah, Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir ve Hz. Aişe'nin bulunduğu bir rivâyeti inci gerdanlığa benzeterek Ubeydullah'ın hadis rivâyetinde ne kadar güvenilir olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca alimlerin Ubeydullah'ın hafız ve sikâ oluşunda ittifak ettiklerini haber vermiştir. İbn Maîn, Ebû Hatim, Ebu Zür'a ve Nesâî onun sikâ olduğu yönünde görüş beyanında bulunmuştur.¹⁵⁹

4) **Ali b. Müshir: (v. 189/805)**

Ebû'l-Hasen Ali b. Müshir el-Kureşî el-Kûfî.

¹⁵⁷ Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁵⁸ Râvi hakkında 56. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁵⁹ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 5/326; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 7/304; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/27; Ayrıca daha geniş bilgi için bk. *DİA*, 42/25.

Yahya b. Saïd el-Ensârî, Hişam b. Urve, Âsım el-Ahvel, A'meş, Ebu Mâlik el-Eşcâî ve birçok kimseden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Hâlid b. Mahled, Serî es-Sakâtî, Ebu Bekir b. Ebî Şeybe ve birçok kimse hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.

Özellikle Kûfelilerden pek çok hadis rivâyet eden İbn Müshir'in âmâ iken ezberinden rivâyet etmiş olduğu hadisler hadisçilerin bir kısmı tarafından ihtiyatla değerlendirilmiştir.¹⁶⁰

5) İsmail b. Halil: (v.?)

Ebû Abdullah İsmail b. Halil el-Hazez el-Kûfî.

Ali b. Müshir, Abdurrahim b. Süleyman gibi kimselerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Buhârî, Müslim, Muhammed b. Yahya ez-Zühli gibi muhaddisler rivâyette bulunmuştur.

İbn Hacer, Zehebî ve Ebû Hatim er-Râzî onun için sika ifadesini kullanmışlardır.¹⁶¹

6) Buhârî¹⁶²

2.3.5. Beşinci Rivâyet

2.3.5.1. Tercümesi

Buhârî dedi ki: Saïd b. Ebû Meryem bana rivâyet etti. Saïd b. Ebû Meryem de dedi ki: “Bana İsmail b. İbrahim b. Ukbe, Nâfi 'den, o da Abdullah b. Ömer'den, o da Nebî (aleyhi's-selam)'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

“Üç kişi birlikte yürüyorlarken onları yağmur yakaladı. Hemen dağdaki bir mağaraya meyledip sığındılar. Ardından mağaralarının ağzına dağdan büyük bir kaya düşüp üzerlerine mağarayı tamamıyla kapattı. Bunun üzerine onlardan biri diğerlerine:

- Şöhret ve riya talebi karışmaksızın, sadece Allah rızasını umarak işlemiş olduğunuz amellerinize bakın da onları zikretmek suretiyle Allah'a dua ediniz. Umulur ki Allah mağaranın kapısını açar, dedi. Bu söz üzerine onlardan biri şöyle dedi:

¹⁶⁰ Bk. Zehebî, *Tezkîretü'l-Huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/290; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/383.

¹⁶¹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 1/938.

¹⁶² Râvi hakkında 58. Sayfada bilgi verilmiştir.

-Allah'ım! Şu şüphesiz ki, benim ihtiyar anne-babam ve çocuklarım vardı. Ben sürü güderek onları infak eder geçindirmeye çalışırdım. Akşamları sürüyü otlaktan geri döndürüp yanlarına getirdiğim zaman sütü sağır, çocuklarımdan önce onlara süt içirirdim. Şu da şüphesiz ki, bir gün otlak yeri uzak olması nedeniyle ben akşam vaktine kadar sürüyü geri getirememiştim. Geç bir zamanda döndüğümde anne babamı uyumuş bir vaziyette buldum. Her zaman sağdığım gibi yine sütü sağdım ve sağdığım sütü de kabıyla birlikte getirip başlarında dikilip bekledim. Onları uykularından uyandırmayı hoş görmüyordum. Onlardan evvel çocuklarıma süt içirmeyi de hoş görmüyordum. Çocuklar ise ayaklarımin yanında açlıktan sızlanıp ağlıyorlardı. Bu yüzden o gece fecir doğuncaya kadar ben başlarında dikilir vaziyette onlar da uyuma halinde devam etti. Allah'ım muhakkak sen bilirsin ki, ben bu işi sırf senin rızana nail olmak uğrunda yapmıştım. Bundan dolayı bizim için bir delik aç da biz oradan gökyüzünü görebilelim diye dua etti.

Allah onlara gökyüzünü görebilecekleri nispette bir delik açtı.

İkinci kişi de şöyle dua etti:

-Allah'ım! Şu şüphesiz ki, benim bir amcamın kızı vardı. Ben o kızı erkeklerin kadınları sevdikleri sevginin en şiddetlisi hararetlisiyle seviyordum. Bir defasında onun nefsinden murat almak istedim. O, yüz dinar getirmediğin müddetçe istediğin olmaz, diyerek bana dayattı. Ben istediği parayı kazanmak için çabaladım. Sonunda yüz dinarı toplayabildim. Nihayet amcamın kızına bu yüz dinar ile kavuştum. Onun iki bacağı arasına oturduğumda o: Ey Allah'ın kulu! Allah'tan kork! Onun koymuş olduğu mührünü nikah hakkı haricinde açmaya kalkma, dedi. Ben de bu sözü akabinde onun üstünden kalkıp ayrıldım. Allah'ım, muhakkak sen bilirsin ki, ben bu sakınmayı sadece senin rızana nail olmak için yapmıştım. Bunun hatırına bizim için kayadan bir yarık aç, dedi.

Bunun üzerine Allah onlar için kayayı biraz daha açtı.

Üçüncü kişi de şöyle dedi:

- Allah'ım, ben on altı rıtl miktarında bir farak ölçek pirinç karşılığında bir işçi kiralamıştım. İşçi işini tamamladığında: Hakkım olan ücreti ver bana, dedi. Ben de onun hakkı olan ücreti takdim ettim. Lakin o işçi ücretini almaktan imtina ederek bıraktı ve

çekip gitti. Ben de onun ücreti olan pirinci her yıl tekrarlayarak ekmek suretiyle çoğalttım, sonunda onun geliriyle bir sürü sığır elde ettim, bir de o sürü için çoban tuttum. Bir zaman sonra o işçi bana gelip dedi ki: Allah'tan kork! bana zalimlik etme, hakkım olan ücreti ver. Ben de ona: Gidip şu gördüğün sığırları ve çobanı al götür, dedim. Allah'tan kork dalga geçme benimle, dedi. Ben ona: Ben seninle dalga geçmiyorum, şu sığırları ve onların çobanlarını da al götür, dedim. O da hepsini alıp gitti. Sen muhakkak bilirsin ki, ben bu ameli sırf senin rızana nail olmak için işlemiştim. Bu amelin hatırına kayanın diğer kısmını da aç, dedi.

Bunun üzerine Allah, onların üzerinden kayayı tamamıyla açarak kurtardı.¹⁶³

2.3.5.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/692)> Nâfi' (v. 117/735)> İsmail b. İbrahim b. Ukbe (v.?)> Saîd b. Ebu Meryem (v.?)> Buhârî (v. 256/870)

2.3.5.3. Râvileri

1) Abdullah b. Ömer¹⁶⁴

2) Nâfi'¹⁶⁵

3) İsmail b. İbrahim b. Ukbe: (v.?)

İsmail b. İbrahim b. Ukbe b. Ebî İyâş el-Kureşî el-Esedî.

Muhammed b. Müslim Şihâb ez-Zührî, Ebû Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Mekkî ve amcası Musa b. Ukbe gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُقَيْبَةَ ، قَالَ : أَخْبَرَنِي نَافِعٌ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " بَيْنَمَا ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ يَتَمَشَّوْنَ ، أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ ، فَمَالُوا إِلَى عَارٍ فِي الْجَبَلِ ، فَأَنْحَطَتْ عَلَى فَمِ عَارِهِمْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ ، فَاطْبَقَتْ عَلَيْهِمْ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ : انظُرُوا أَعْمَالًا عَمِلْتُمُوهَا لِلَّهِ صَالِحَةً ، فَادْعُوا اللَّهَ بِهَا ، لَعَلَّه يَفْرُجُهَا . فَقَالَ أَحَدُهُمْ : اللَّهُمَّ ، إِنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ ، وَلِي صَبِيَّةٌ صَغَارٌ ، كُنْتُ أُرْعَى عَلَيْهِمْ ، فَأِذَا رُحْتُ عَلَيْهِمْ فَحَلَبْتُ ، بَدَأَتْ يَوْمَئِذٍ أَسْقِيهِمَا قَبْلَ وَلَدِي ، وَإِنَّ نَاءَ بَيْ الشَّجَرِ ، فَمَا أَتَيْتُ حَتَّى أَمْسَيْتُ ، فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ نَامَا ، فَحَلَبْتُ كَمَا كُنْتُ أَخْلُبُ ، فَحَبَبْتُ بِالْحَلَابِ ، فَفَقِمْتُ عِنْدَ رُءُوسِهِمَا ، أَكْرَهُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا مِنْ نَوْمِهِمَا ، وَأَكْرَهُ أَنْ أَبْدَأَ بِالصَّبِيِّ قَبْلَهُمَا ، وَالصَّبِيَّةُ يَتَضَاعُونَ عِنْدَ قَدَمِي ، فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ ذَائِبًا وَدَائِبُهُمْ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ ، فَإِن كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ ، فَافْرُجْ لَنَا فُرْجَةً نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ . فَفَرَجَ اللَّهُ لَهُمْ فُرْجَةً حَتَّى يَرَوْنَ مِنْهَا السَّمَاءَ ، وَقَالَ الثَّانِي : اللَّهُمَّ ، إِنَّهُ كَانَتْ لِي ابْنَةٌ عَمٌّ ، أَحَبُّهَا كَأَشَدَّ مَا يُحِبُّ الرِّجَالُ النِّسَاءَ ، فَطَلَبْتُ إِلَيْهَا نَفْسَهَا ، فَأَبَتْ حَتَّى آتَيْتُهَا بِمَانَةِ دِينَارٍ ، فَسَعَيْتُ حَتَّى جَمَعْتُ مَانَةَ دِينَارٍ ، فَلَقَيْتُهَا بِهَا ، فَلَمَّا قَعَدْتُ بَيْنَ رِجْلَيْهَا قَالَتْ : يَا عَبْدَ اللَّهِ ، اتَّقِ اللَّهَ ، وَلَا تَفْتَحِ الْخَاتَمَ . فَفَقِمْتُ عَنْهَا ، اللَّهُمَّ فَإِن كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي قَدْ فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ ، فَافْرُجْ لَنَا مِنْهَا . فَفَرَجَ لَهُمْ فُرْجَةً ، وَقَالَ الْآخِرُ : اللَّهُمَّ ، إِنِّي كُنْتُ اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا بِفَرْقِ أَرزٍ ، فَلَمَّا فَضَى عَمَلُهُ قَالَ : أَعْطِنِي حَقِّي . فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَقَّهُ ، فَتَرَكَهُ وَرَغِبَ عَنْهُ ، فَلَمَّ أَرزُ أَرزَعُهُ حَتَّى جَمَعْتُ مِنْهُ بَقْرًا وَرَاعِيَهَا ، فَجَاءَنِي فَقَالَ : اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَظْلِمْنِي ، وَأَعْطِنِي حَقِّي . فَقُلْتُ : أَذْهَبُ إِلَى ذَلِكَ الْبَقْرِ وَرَاعِيَهَا . فَقَالَ : اتَّقِ اللَّهَ ، وَلَا تَهْزَأْ بِي . فَقُلْتُ : إِنِّي لَا أَهْزَأُ بِكَ ، فَخَذَ ذَلِكَ الْبَقْرَ وَرَاعِيَهَا . فَأَخَذَهُ فَأَنْطَلِقُ بِهَا ، فَإِن كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ ، فَافْرُجْ مَا بَقِيَ . فَفَرَجَ اللَّهُ عَنْهُمْ .

Buhârî, "Edeb", 5 (no: 5974).

¹⁶⁴ Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁶⁵ Râvi hakkında 56. Sayfada bilgi verilmiştir.

Halid b. Mahled, Saîd b. Ebî Meryem, Abdurrahman b. Mehdî, Muhammed b. Ömer el-Vakîdî, Yahya b. Eyyüb el-Mısırî gibi birçok kimseden rivâyette bulunmuştur.

İbn Hâcer ve Nesâî onun sikâ olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir.¹⁶⁶

4) Saîd b. Ebû Meryem: (v. 224/839)

Ebû Muhammed Saîd b. Ebî Meryem b. el-Hakem b. Muhammed b. Sâlim el-Cümeihî. Mısır'ın Muhaddis, fakih, hafız alimlerindedir.

Nâfi b. Ömer el-Cümeihî, Muhammed b. Cafer b. Ebî Kesîr, Mâlik, Leys, Süleyman b. Bilal, Nâfi b. Yezid, Yahya b. Eyyüb, Üsâme b. Zeyd, Hammâd b. Zeyd gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, Zühlî, Muhammed b. Avf, Ahmed b. Abdullah el-İclî, gibi birçok kimseden rivâyette bulunmuştur.

Ebû Dâvûd onun için hüccet ifadesini kullanırken Ebû Hâtim ve diğerleri sikâ demişlerdir.¹⁶⁷

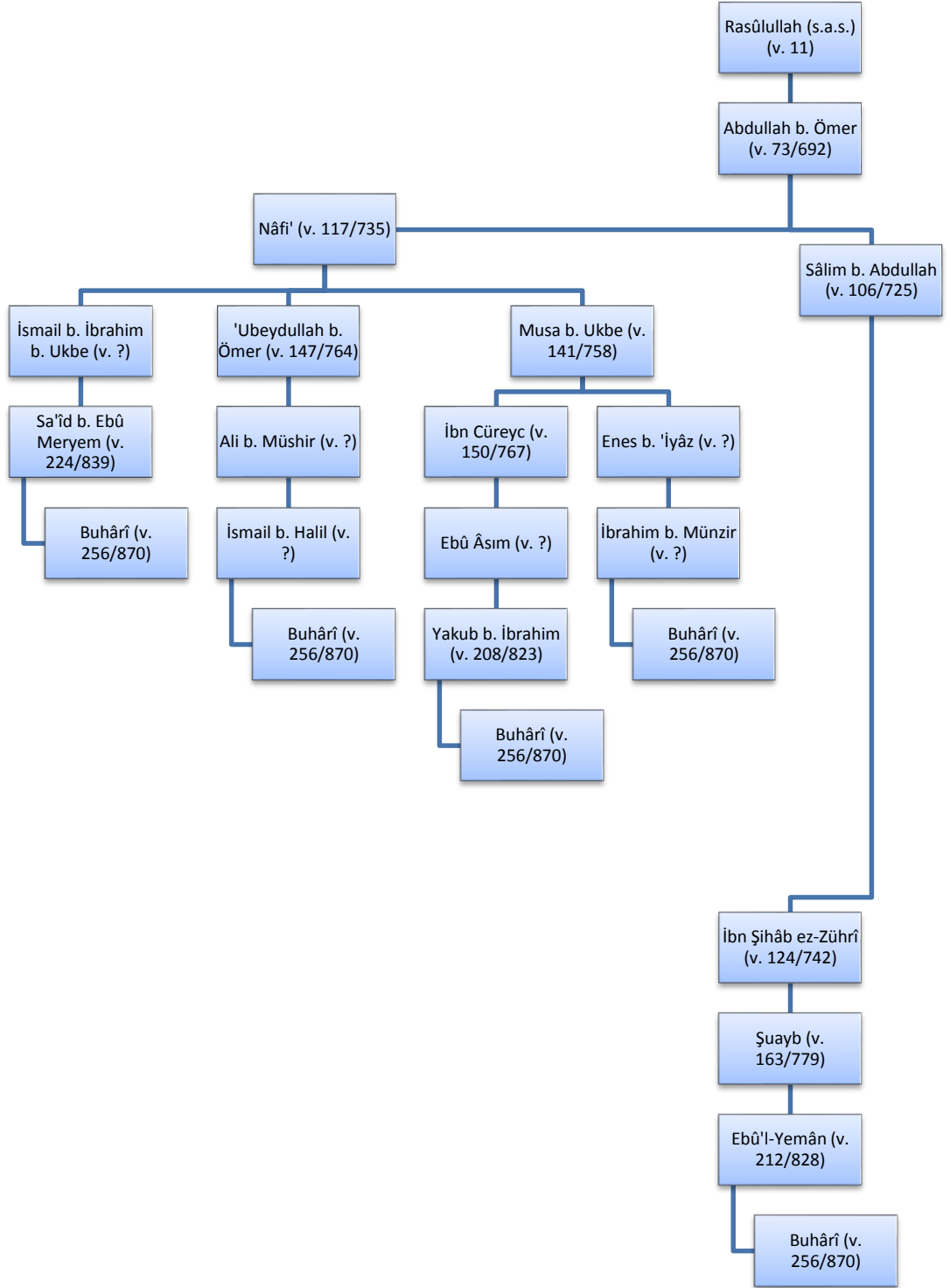
8) Buhârî¹⁶⁸

¹⁶⁶ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 6/115; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/17.

¹⁶⁷ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 8/404.

¹⁶⁸ Râvi hakkında 58. Sayfada bilgi verilmiştir.

2.3.6. Sened Şeması

2.3.7. Değerlendirme

Buhârî, Kitâbu'l-Enbiyâ bölümünde “Mağara Hadisi Bâbı” adıyla bir bâb başlığı altında zikrettiği bu hadisi Kitâbu'l-Buyû ve Kitâbu'l-İcâre bölümlerinde de rivâyet etmiştir. Ancak her bir rivâyet, lafız farklılıkları ve olay sıralamaları farklı olarak zikredilmiştir.

Rivâyet Buhârî’de Abdullah b. Ömer’den Sâlim ve Nâfi’ tariki ile gelmiştir.

Abdullah b. Ömer kanalıyla gelen ve en yaygın tarik olarak kabul gören Sâlim ile Nâfi’ tariki, Buhârî ve Müslim tarafından müttetekun aleyh olarak tahrir edilmiştir.¹⁶⁹ Hadis, Nâfi’den üç ayrı tarikle gelmektedir. Salih b. Keysân, Musa b. ‘Ukbe ile İsmail b. İbrahim b. ‘Ukbe’nin rivâyet etmiş olduğu Nâfi’ tariki için Şuayb el-Arnâvût isnadının sahih olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁷⁰ İbn Hacer ise bu hadisin tariklerinin isnad bakımından en sahihinin Salim’in de kendisine muvâfakati dolayısıyla Musa b. Ukbe’nin rivâyeti olduğunu ifade etmiştir.¹⁷¹

Salim b. Abdullah’tan İbn Şihâb ez-Zührî tarikiyle gelen rivâyetin râvileri güvenilir, isnadı da sahih kabul edilmiştir. Zîra Zührî’nin Sâlim ’den, Sâlim ’in de babası Abdullah’tan yaptıkları rivâyetler, Ahmed b. Hanbel ile İshak b. Râhûye tarafından esahhu’l-esânîd olarak değerlendirilmiştir.¹⁷²

2.4. Hadis’in Müslim’in El-Câmiu’s-Sahîh’indeki Rivâyeti¹⁷³

2.4.1. Tercümesi

Müslim dedi ki: Muhammed b. İshak bana rivâyet etti. Muhammed b. İshak da dedi ki: “Bana Enes b. İyaz, Musa b. Ukbe’den, o da Nâfi ’den, o da Abdullah b. Ömer’den, o da Nebi (aleyhi’s-selam)’den:

¹⁶⁹ Bk. Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Beğavî, *Şerhü’s-sünne*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Muhammed Züheyr eş-Şavis, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslamiyye, 1983), 13/9.

¹⁷⁰ Bk. İbn Hibbân, *Sahîh*, 3/179.

¹⁷¹ Bk. İbn Hâcer, *Fethu’l-bârî*, 6/625.

¹⁷² Bk. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10/152.

¹⁷³ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُسَيْبِيُّ، حَدَّثَنِي أَنَسٌ - يَعْنِي ابْنَ عِيَاضِ أَبِي صَمْرَةَ - عَنْ مُوسَى بْنِ عَقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: "بَيْنَمَا تَلَا نَفَرٌ يَتَمَشُّونَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ، فَأَوُّوا إِلَى غَارٍ فِي جَبَلٍ، فَأَنْحَطَّتْ عَلَى فَمِ غَارِهِمْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ، فَأَنْطَبَقَتْ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: أَنْظِرُوا أَعْمَالَ عَمَلْتُمُوهَا صَالِحَةً لِلَّهِ، فَأَدْعُوا اللَّهَ تَعَالَى بِهَا، لَعَلَّ اللَّهَ يَفْرُجُهَا عَنْكُمْ. فَقَالَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ، إِنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ شَبِيحَانِ كَبِيرَانِ وَأَمْرَأَتِي، وَلِي صَبِيَّةٌ صِعَارٌ أَرَعَى عَلَيْهِمْ، فَإِذَا أَرَحْتُ عَلَيْهِمْ حَلَبْتُ، فَبَدَأْتُ يَوْمَئِذٍ فَسَقَيْتُهُمَا قَبْلَ بَنِي، وَأَنَّهُ نَأَى بِي ذَاتَ يَوْمِ الشَّجَرِ، فَلَمَّ آتَ حَتَّى أَمْسَيْتُ، فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ نَامَا، فَحَلَبْتُ كَمَا كُنْتُ أَحْلُبُ، فَجِئْتُ بِالْحَلَابِ فَمَمْتُ عِنْدَ رُءُوسِهِمَا، أَكْرَهُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا مِنْ نَوْمِهِمَا، وَأَكْرَهُ أَنْ أَسْقِيَ الصَّبِيَّةَ قَبْلَهُمَا، وَالصَّبِيَّةَ بِنَصَاغُونَ عِنْدَ

“Üç kişi birlikte yürüyorlarken onları birden yağmur yakaladı. Hemen dağın birindeki bir mağaraya yönelip sığındılar. Ardından sığınmış oldukları mağaranın ağzına büyük bir kaya dağdan yuvarlanıp düştü ve üstlerini tamamıyla kapattı. Bunun üzerine onlardan biri diğerlerine:

-Yalnızca Allah rızasını umarak işlemiş olduğunuz amellerinizi hatırlayın da onları zikrederek Allah’a dua edin. Umulur ki Allah, mağaranın kapısını açar, dedi. Bu söz üzerine onların biri şöyle dedi:

-Allah’ım, şüphesiz benim ihtiyar anne-babam, eşim ve küçük çocuklarım vardı. Ben sürü güderek onları infak eder geçindirmeye çalışırdım. Akşamları sürüyü otlaktan geri döndürüp yanlarına getirdiğim zaman sütü sağar, çocuklarımdan önce anneme babama süt içirirdim. Şu da şüphesiz ki, bir gün otlak yeri benim için uzak kaldığından dolayı ben akşam kadar sürüyü geri getiremedim. Geç zamanda geldiğimde ise annemi babamı uyumuş bir vaziyette buldum. Her zaman sağdığım gibi yine sütleri sağdım ve sağdığım sütü kabıyla birlikte getirip annemle babamın başlarında dikilip bekledim. Onları uykularından uyandırmayı hoş görmedim. Onlardan evvel çocuklarıma süt içirmeyi de hoş görmüyordum. Çocuklarım ise ayaklarının yanında açlıktan sızlanıp ağlıyorlardı. Böylece o gece gün doğuncaya kadar ben öyle ayakta dikilir vaziyette bekleyerek onlar da uyuyor halde geçti. Muhakkak sen bilirsin ki, ben bu ameli sadece senin rızana nail olmak için işlemiştim. Bundan dolayı sen de bizim için bir delik aç ki biz o delikten gökyüzünü görebilelim diye dua etti.

Bunun üzerine Allah onlar için gökyüzünü görebilecekleri kadar bir delik açtı.

İkinci kişi de şöyle dedi:

-Allah’ım! Şu şüphesiz ki, benim bir amcamın kızı vardı. Ben o kızı, erkeklerin kadınları sevebilecekleri sevginin en şiddetlisi, hararetlisi ile severdim. Bir defasında onun nefsinden murat almak istedim. O: Yüz dinar getirmediğin müddetçe bu istediğin

قَدَمِي، فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ دَائِبِي وَدَائِبُهُمْ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَأَفْرُجْ لَنَا مِنْهَا فُرْجَةً نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ. فَفَرَجَ اللَّهُ مِنْهَا فُرْجَةً، فَرَأَوْا مِنْهَا السَّمَاءَ. وَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ، إِنَّهُ كَانَتْ لِي ابْنَةٌ عَمَّ أَحَبُّنِيهَا كَأَنَّهَا مَا يُحِبُّ الرِّجَالُ النِّسَاءَ، وَطَلَبْتُ إِلَيْهَا نَفْسَهَا فَأَبَتْ حَتَّى آتَيْتَهَا بِمِائَةِ دِينَارٍ، فَتَعَبْتُ حَتَّى جَمَعْتُ مِائَةَ دِينَارٍ، فَجِئْتُهَا بِهَا فَلَمَّا وَقَعْتُ بَيْنَ رِجْلَيْهَا قَالَتْ: يَا عَبْدَ اللَّهِ، اتَّقِ اللَّهَ، وَلَا تَفْتَحِ الْخَاتَمَ إِلَّا بِحَقِّهِ. فَفَقَمْتُ عَنْهَا، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَأَفْرُجْ لَنَا مِنْهَا فُرْجَةً. فَفَرَجَ اللَّهُ، وَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ، أَنِّي كُنْتُ اسْتَأْجَرْتُ أُجِيرًا بِفَرَقِ أَرْرُزٍ، فَلَمَّا قَضَى عَمَلَهُ قَالَ: أَعْطِنِي حَقِّي. فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ فَرَقَهُ، فَرَغِبَ عَنْهُ، فَلَمْ أَزَلْ أَرْرُغُهُ حَتَّى جَمَعْتُ مِنْهُ بَقْرًا وَرَعَاءَهَا، فَجَاءَنِي، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ، وَلَا تَطْلُبْنِي حَقِّي. قُلْتُ: أَذْهَبُ إِلَى تِلْكَ الْبَقَرِ وَرَعَائِهَا فُحْدُهَا. فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ، وَلَا تَسْتَهْزِئْ بِي. فَقُلْتُ: إِنِّي لَا أَسْتَهْزِئُ بِكَ، خُدْ ذَلِكَ الْبَقَرِ وَرَعَاءَهَا. فَأَخَذَهُ فَذَهَبَ بِهِ، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَأَفْرُجْ لَنَا مَا بَقِيَ بِي. " فَفَرَجَ اللَّهُ مَا بَقِيَ

Müslim, "Rikâk", 100 (no:2743).

olmaz, diyerek bana karşı dayattı. Ben de o parayı kazanmak için çabaladım. Sonunda yüz dinarı toplayabildim. Nihayet amcamın kızına bu yüz dinar sebebiyle kavuştum. Ben onun iki bacağının arasına oturduğumda o: Ey Allah'ın kulu! Allah'tan kork! Allah'ın koymuş olduğu mühürünü nikah hakkı haricinde açmaya kalkma, dedi. Ben de bu sözü akabinde onun üzerinden kalkıp ayrıldım. Allah'ım, sen muhakkak bilirsin ki, ben bu işi sırf senin rızana nail olmak uğrunda yapmıştım. Bu amel hatırına bizim için buradan bir delik aç, dedi.

Bunun üzerine Allah kayayı onlar için biraz daha araladı.

Üçüncü kişi de şöyle dedi:

Allah'ım, ben on altı rıtl miktarında bir farak ölçek pirinç karşılığında bir işçi kiralamıştım. O işçi işini tamamladığında: Hakkım olan ücreti bana ver, dedi. Ben de hakkı olan ücreti ona takdim ettim. Ancak işçi hakkı olan ücretini almaktan imtina ederek bıraktı ve uzaklaşarak gitti. Ben de onun ücreti olan pirinci her yıl tekrarlayıp ekmek suretiyle çoğalttım, sonunda onun parasıyla bir sürü sığır elde ettim, bir de o sürüye çoban tuttum. Bir zaman sonra o işçi bana geldi de: Allah'tan kork! Bana zalimlik etme; hakkım olan ücreti ver, dedi. Ben de ona: Git şu görmüş olduğun sığırları ve çobanını al götür, dedim. Allah'tan kork! Dalga geçme benimle, dedi. Ben ona: Ben dalga geçmiyorum seninle, bu sığırları ve çobanlarını al götür, dedim. O da onların hepsini alarak gitti. Allah'ım, muhakkak sen bilirsin ki, ben bu işi sırf senin rızana nail olmak uğruna yapmıştım. Bu amel hatırına kayanın kalan kısmını da aç, dedi.

Bunun üzerine Allah onlar üstünden kayayı tamamıyla açıp kurtardı.”

2.4.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/692)> Nâfi' (v. 117/735)> Musa b. Ukbe (v. 141/758)> Enes b. İyâz (v.?)> Muhammed b. İshak (v. 151/768)> Müslim (v. 261/874)

2.4.3. Râvileri

1) Abdullah b. Ömer¹⁷⁴

¹⁷⁴ Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

2) Nâfi¹⁷⁵

3) Musa b. Ukbe¹⁷⁶

4) Enes b. İyâz¹⁷⁷

5) Muhammed b. İshak: (v. 151/768)

Ebu Abdillâh Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. Meşhur “Meğâzî” sahibidir. Enes b. Malik, Said b. Müseyyeb ve Ebu Seleme b. Abdurrahman’ı görmüştür.

Babası İshak, amcaları Musa ve Abdurrahman, Ubeydullah b. Abdillâh b. Ömer, Nâfi’, İbn Şihâb ez-Zührî, Mekhûl, Ata b. Ebî Rebâh ve birçok kimseden hadis almıştır. Kendisinden de Yahya b. Saîd, Yezid b. Ebu Habib, İbn Avn, İbrahim b. Sa’d, Şu’be, Ebu Avâne, Kays b. Ebu Yezid, İshak b. İbrahim b. Musa ve birçok kimse hadis rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, İbn İshak’ın rivâyet ettiği hadislerin meğâzî gibi konularda yazılabileceğini söylemiştir. Hadis, siyer ve meğâzî alanında İbn İshak’ın hocası olarak bilinen İbn Şihâb ez-Zührî, meğâzî ilmine talip olanların İbn İshak’a başvurmasını tavsiye etmiştir. İmam Şafi ise meğâzîde derinleşmek isteyen Muhammed b. İshak’a muhtaç olduğunu söyleyerek ona övgüde bulunmuştur. Şu’be; İbn İshak’ın hadiste Müminlerin emiri olduğunu söylemiştir. Nesâî, kavî değil¹⁷⁸ hükmünü tercih ederek İbn İshak’ın hadis rivayetinde güçlü olmadığını söylemiştir. Meğâzîyi ilk kez bir araya toplayıp bu alanda eser yazan şahsın İbn İshak olduğunu söyleyen İbn Sa’d, onun sikâ olduğunu fakat bazıları tarafından da tenkit edildiğini bildirmiştir. Alimlerin İbn İshak hakkında ihtilaf ettiğini söyleyen Dârekutnî, onun hüccet olmasa da itibar edilmesi gereken birisi olduğunu ifade etmiştir. Ebu Hâtim de hadisi yazılır bir râvi olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹

6) Müslim: (v. 261/875)

¹⁷⁵ Râvi hakkında 56. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁷⁶ Râvi hakkında 56. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁷⁷ Râvi hakkında 65. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁷⁸ Bk. Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, s. 140.

¹⁷⁹ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 7/191; Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, 7/33; İbn Hâcer, *Tehzibü’t-Tehzib*, 5/28; Ayrıca daha geniş bilgi için bk. *DİA*, 20/93.

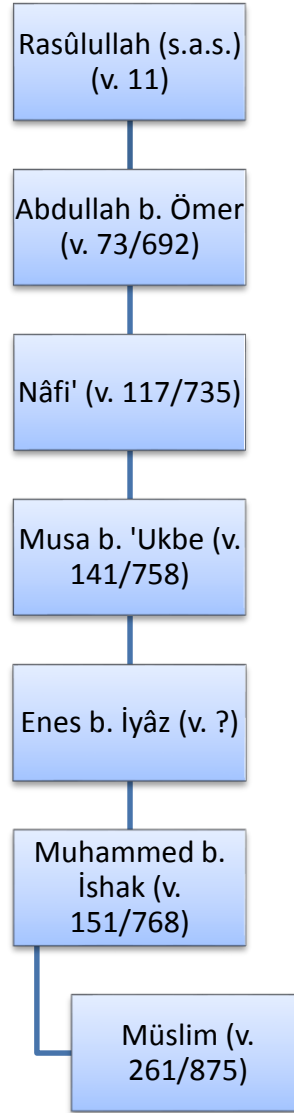
Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. Kütüb-i Sittenin ikinci kitabı kabul edilen *el-Câmiu's-Sahîh*'in müellifidir.

Yahya b. Yahya el-Minkarî, İshak b. Râhûye, İsmail b. Ebî Üveys, Ka'nebî, Saîd b. Mansur, Kuteybe b. Saîd ve birçok kimseden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû İsa et-Tirmîzî, İbn Hüzeyme, Ebû Avâne, İbn Saîd el-Hâşimî, İbn Ebî Hâtim, Ebû Fadl Ahmed b. Seleme, İbn Mahled el-Attâr, Ahmed b. Mübarek el-Müstemlî ve birçok âlim rivâyette bulunmuştur.

Bündâr diye tanınan Basralı hocası Muhammed b. Beşşâr, o dönemde dört büyük hadis hâfızının bulunduğunu ve bunlardan birinin de Müslim olduğunu söylemiştir. Müslim'in sikâ bir hadis hâfızı olduğunu belirten İbn Ebî Hâtim, babasının da onun için "sadûk" değerlendirmesinde bulunduğunu haber vermiştir. Mesleme b. Kâsım, onun sikâ, değeri yüce ve alimlerin önde gelenlerinden olduğunu söylemiştir. İmam Müslim, hicrî 261 senesinde vefat etmiştir¹⁸⁰

¹⁸⁰ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII/182; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII/557; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V/426.

2.4.4. Sened Şeması

2.4.5. Değerlendirme

Müslim'in Sahîh'inde, Abdullah b. Ömer'den Nâfi' tarikiyle gelmektedir. En yaygın tarik olarak kabul edilen Sâlim ve Nâfi' tariki, Buhârî ve Müslim müttefekun aleyh olarak tahrir etmişlerdir.

Nâfi'den üç ayrı tarikle sahih olarak gelen Abdullah b. Ömer rivâyeti Sâlih b. Keysân, Musa b. 'Ukbe ve İsmail b. İbrahim b. 'Ukbe tarafından rivâyet edilmiştir. Buhârî'nin Sahîh'i kısmında da zikredildiği gibi Şuayb el-Arnâvût ve İbn Hâcer'in değerlendirmelerinden de görmekteyiz ki hadisin isnadı sahihtir.

2.5. Hadis'in Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Rivâyeti¹⁸¹

2.5.1. Tercümesi

Ebû Dâvûd dedi ki: Muhammed b. A'lâ bana rivâyet etti. Muhammed b. A'lâ da dedi ki: "Bana Ebû Üsâme, Ömer b. Hamza'dan, o da Sâlim b. Abdullah'tan, o da babasından, o da Nebi (aleyhi's-selam)'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

"Sizden bir farak yani ölçek pirinç sahibi misali olmaya güç yetirebilen onun gibi olsun."

Sahâbeler:

Bir farak pirinç sahibi kimdir ya Rasûlallah? Dediler. O da onlara üstlerine dağ yıkıldığı zaman vuku bulan "Mağara hadisini" anlattı ve şöyle buyurdu:

Mağaradaki şahıslardan biri; "Amellerinizin en güzelini anlatınız" dedi; bunun üzerine üçüncü kişi şöyle dedi:

-Allah'ım, bilirsin ki, ben bir farak pirinç karşılığında bir işçi kiralamıştım. Akşam olunca ona hakkı olan ücreti vermek istedim ancak almaktan imtina ederek istemedi ve bırakıp gitti. Ben o ücreti olan pirinci ekip diktim; öyle ki, o işçi için çobanıyla beraber büyük bir sığır sürüsü topladım. Bir vakit sonra işçi bana gelip; hakkım olan ücreti ver, dedi. Ben de: "Şu gördüğün sığır sürüsüne ve çobanına gidip hepsini al" dedim. İşçi gidip sürüyü önüne katarak hepsini alıp götürdü."

2.5.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/692)> Salim b. Abdullah (v. 106/725)> Ömer b. Hamza (v.?)> Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme (v. 201/817)> Muhammed b. A'lâ (v.?)> Ebû Dâvûd (v. 275/889)

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَمْرَةَ ، أَخْبَرَنَا سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : " مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ مِثْلَ صَاحِبِ فَرَقِ الْأَرْضِ فَلْيَكُنْ مِثْلَهُ " . قَالُوا : وَمَنْ صَاحِبُ فَرَقِ الْأَرْضِ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ فَذَكَرَ حَدِيثَ الْعَارِ حِينَ سَقَطَ عَلَيْهِمُ الْجَبَلُ : " فَقَالَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ : اذْكُرُوا أَحْسَنَ عَمَلِكُمْ " . قَالَ : " وَقَالَ الثَّلَاثُ : اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أُجِيرًا بِفَرَقِ أَرْضٍ ، فَلَمَّا أُمْسِيتُ عَرَضْتُ عَلَيْهِ حَقَّهُ ، فَأَبَى أَنْ يَأْخُذَهُ وَدَهَبَ ، فَتَمَرَّتْهُ لَهُ ، حَتَّى جَمَعْتُ لَهُ بَقْرًا وَرَعَاءَهَا ، " فَقَلَيْتُ : أَعْطِنِي حَقِّي . فَقُلْتُ : اذْهَبْ إِلَى تِلْكَ الْبَقَرِ وَرَعَائِهَا فَخُذْهَا . فَذَهَبَ فَاسْتَأْقَمَهَا .
Ebû Dâvûd, "Buyû", 29 (no: 3387).

2.5.3. Râvileri

1) Abdullah b. Ömer¹⁸²

2) Sâlim b. Abdullah¹⁸³

3) Ömer b. Hamza¹⁸⁴

4) Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme: (v. 201/817)

Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme b. Zeyd el-Kûfi.

Hişam b. Urve, A'meş, İbn Ebî Halid, İdris b. Yezid, Üsâme b. Zeyd, Habib b. Şehîd, Talha b. Yahya, Fudayl b. Merzûk, Şu'be gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Abdurrahman b. Mehdî, Kuteybe, Humeydî, Ebû Hayseme, İbrahim b. Saîd gibi birçok kimseden rivâyette bulunmuştur.

Ebû Hâtim er-Râzî onun için sadûk ifadesini kullanmış, İbn Hâcer ve Ahmed b. Hanbel ise sikâ olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir.¹⁸⁵

9) Muhammed b. A'lâ: (v. 248/862)

Ebû Küreyb Muhammed b. A'lâ b. Küreyb el-Hemdânî.

Ebu Bekr b. Ayyaş, Hüseyim, İbn Mübarek, Abdurrahim b. Süleyman, Ömer b. Ubeyd, Süfyân b. Uyeyne, Şuayb b. İshak, Zeyd b. Hubâb, Yahya b. Yemân gibi alimlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Muhammed b. Yahya ez-Zühlî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, İbn Ebi'd-Dünya, Musa b. İshak, İbrahim b. Ma'kil gibi birçok kimseden rivâyette bulunmuştur.

Ebû Hâtim er-Râzî, onun için sadûk, İbn Hâcer ve Nesâî sika ifadesini kullanmışlardır.¹⁸⁶

6) Ebû Dâvûd: (v. 275/889)

¹⁸² Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁸³ Râvi hakkında 44. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁸⁴ Râvi hakkında 44. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁸⁵ Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/394; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/132.

¹⁸⁶ Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/289; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/52; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/385.

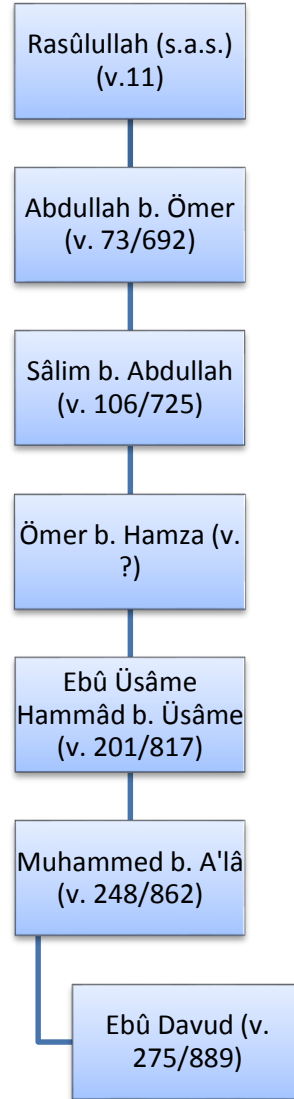
Ebu Dâvûd Süleyman el-Eş'as b. İshak es-Sicistâni el-Ezdî. Kütüb-i Sitte kapsamında kabul edilen es-Sünen'in müellifi muhaddistir.

Tahsil hayatına Sicistan'da başlayan Ebû Dâvûd, Bağdat, Basra, Nişabur, Horasan, Kûfe, Mısır, Arabistan, Mezopotamya, Suriye, İran gibi pek çok beldeye ilim tahsili için seyahatler gerçekleştirmiştir. Müslim b. İbrahim el-Ezdî, Ka'nebî, Süleyman b. Harb, Muhammed b. Kesîr, Süleyman b. Abdirrahman ed-Dimeşkî, İshak b. Râhûye, Ali b. el-Medîni, Ahmed b. Hanbel gibi birçok kimseden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğlu Ebû Bekir, Ebû İsâ et-Tirmîzi, İbn Ebi'd-Dünyâ, Nesâî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Muhammed b. Ahmed el-Lü'lûî, Ebu Bekir İbn Dâse ve birçok kimse hadis rivâyetinde bulunmuştur.

Musa b. Harun, Ebu Dâvud'un hadisçiliğine övgülerde bulunarak onun dünyada hadis için yaratılmış olduğunu, ahlak ve takvasını methederek ahirette ise cennet için yaratıldığını söylemiştir. Hâkim en-Nîsâbûrî, onun asrın hadis imamı olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân, onun fakih, hâfız, takva sahibi ve en büyük âlimlerden birisi olduğunu söylemiştir. İbrahim b. Uvreme el-İsfahâni ile Ebû Bekir b. Sadaka gibi devrin hadis hâfızı ve fakihi olarak bilinen şahsiyetleri hiç kimse için kullanmadıkları övgü tabirlerini Ebû Dâvûd için ifade etmişlerdir. Ebû Dâvûd hicrî 275 senesinde vefat etmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 4/101; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 13/203; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/389; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 10/119.

2.5.4. Sened Şeması

2.5.5. Değerlendirme

Abdullah b. Ömer'den Nâfi' ve Sâlim tarikiyle gelen rivâyetleri diğerlerinden farklı kılan özelliği Buhârî ve Müslim tarafından müttfekun aleyh olarak tahrir edilmeleri olsa da Sâlim tarikiyle gelen bu isnad, Ömer b. Hamza'nın zayıflığı sebebiyle zayıf kabul edilmiştir. Ömer b. Hamza haricindeki diğer râvilerin güvenilir olduğu kabul edilmektedir.

2.6. Hadis'in Bezzâr'ın Müsned'indeki Rivâyeti¹⁸⁸

2.6.1. Tercümesi

Ebû Hüreyre'den (r.a), Nebi (s.a.s.) isnadıyla.

Ebû Avâne Katâde'den, o da Enes'ten, o da Nebi aleyhi's-selam'dan şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

“Sizden önceki milletlerden üç kişi ailelerine rızık temin etmek maksadıyla yola çıktılar. Yağmur yağınca bir dağa ya da mağaraya sığındılar. Mağaranın ağzına bir kaya düştü. Bunun üzerine birbirlerine dediler ki:

-Kaya düştü ve bizden hiçbir iz kalmadı. İzler kayboldu. Allah'tan başka yerinizi hiç kimse bilemez. Gelin en güvendiğiniz amellerinizle Allah'a dua edin.

Onlardan biri dedi ki:

-Allah'ım, bilirsin ki; benim anne-babam vardı. Onlar için kaplarına süt sağardım. Bazen geldiğimde onları uyuyor halde bulunca uyanıncaya kadar ayakta beklerdim. Uykularından uyandırmak istemezdim. Uyandıklarında sütlerini içerlerdi. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi buradan kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri hareket etti. Ve diğeri dedi ki:

وبإسناده , عن أبي هريرة رضي الله عنه , عن النبي صلى الله عليه وسلم قال 188
وَحَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ , عَنْ قَتَادَةَ , عَنْ أَنَسٍ , عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : خَرَجَ ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَرْتَادُونَ لِأَهْلِيهِمْ ، فَأَصَابَتْهُمُ السَّمَاءُ ، فَلَجَنُوا إِلَى جَبَلٍ أَوْ كَهْفٍ فَوَقَعَ عَلَيْهِمْ حَجْرٌ بَعِيٌّ وَقَعَ عَلَى فَمِ الْكَهْفِ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ : قَدْ وَقَعَ الْحَجْرُ ، وَعَفَا الْأَثَرُ ، وَلَا يَعْلَمُ بِمَكَانِكُمْ إِلَّا اللَّهُ ، فَادْعُوا اللَّهَ بِأَوْثُقِ أَعْمَالِكُمْ ، قَالَ أَحَدُهُمْ : اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ ، وَكُنْتَ تَحْلُبُ لِهَيْبَةٍ فِي إِيَّاهُمَا ، فَإِذَا أَتَيْتَهُمَا وَهِيَ نَائِمَانِ قَمْتُ قَائِمًا حَتَّى يَسْتَيْقِظَا ، وَكَرِهْتُ أَنْ يَدُورَ وَسْنَهُمَا فِي رِعْوَسِهِمَا ، فَإِذَا اسْتَيْقِظَا شَرِبَا اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ ، وَخَشْيَةِ عَذَابِكَ ، فَافْرُجْ عَنَّا ، قَالَ : فَرَأَى ثَلَاثَ الْحَجَرِ ، وَقَالَ الْآخَرُ : اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَتْ امْرَأَةٌ تَعْجِبُنِي ، فَأَرَدْتُهَا فَأَبَيْتَ أَنْ تَمَكِّنِي مِنْ نَفْسِهَا حَتَّى جَعَلْتُ لَهَا جِعْلًا ، فَلَمَّا أَحَدَتْ جِعْلَهَا وَاسْتَقَرَّتْ نَفْسَهَا تَرَكْتُهَا ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ ، وَخَشْيَةِ عَذَابِكَ ، فَافْرُجْ عَنَّا ، قَالَ : فَرَأَى ثَلَاثَ الْحَجَرِ وَقَالَ الْآخَرُ : اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أُجِيرًا يَعْمَلُ لِي يَوْمًا فَعَمِلَ ثُمَّ جَاءَ يَطْلُبُ أَجْرَهُ فَأَعْطَيْتَهُ فَلَمْ يَأْخُذْهُ وَتَسَخَطَهُ فَوَفَّرْتَهُ عَلَيْهِ حَتَّى صَارَ مِنْ كُلِّ الْمَالِ ثُمَّ جَاءَ يَطْلُبُ أَجْرَهُ فَقُلْتُ خذْ هَذَا كُلَّهُ وَلَوْ شِئْتُ لَمْ أُعْطِهِ إِلَّا أَجْرَهُ ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ ، وَخَشْيَةِ عَذَابِكَ ، فَافْرُجْ عَنَّا ، قَالَ : فَرَأَى الْحَجَرَ ، وَخَرَجُوا يَتِمَاشُونَ .

وهذا الكلام ونحوه وقريب منه قد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم من وجوه فرواه قتادة ، عن سعيد بن أبي الحسن بن ، عن أبي هريرة رضي الله عنه ، ولا تعلم رواه عن قتادة إلا عمران القطان ، ورواه أبو عوانة ، عن قتادة ، عن أنس ، ولا تعلم رواه عن قتادة ، عن أنس إلا أبو عوانة ، وروي عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه ، عن النبي صلى الله عليه وسلم ، وعن ابن عنهما ، من وجوه رواه نافع وسالم ، عن ابن عمر ، رضي الله عنهما ، ويروى عن النعمان بن بشير ، وعن عتبة بن عامر الجهني ، وعن عائشة رضي الله عنها .

Ahmed b. Amr b. Abdulhâlik el-Basrî el-Bezzâr, el-Müsned, (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1415/1994), 3/119 (no: 906).

-Allah'ım! Sen bilirsin ki; beğendiğim bir kadın vardı. Ta ki ben ona para verene kadar bana kendini teslim etmek istemedi. O teslim olduğu zaman hem kendisini azat ettim hem de parayı ona verdim. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi buradan kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri daha hareket etti. Üçüncüsü dedi ki:

-Allah'ım! Sen bilirsin ki; benim günlük bir iş için kiraladığım işçim vardı. İşini yaptı sonra gelip ücretini istedi. Verdim fakat verdiğim ücreti beğenmedi ve almadı. Ben o ücreti saklayıp büyük bir mal olana kadar büyüttüm. Gelip ücretini isteyince bunların hepsini alabilirsin dedim. İsteseydim sadece ücretini verirdim. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi buradan kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri daha hareket etti ve yürüyerek çıktılar.”

Bu sözler vb. ona yakını Peygamberimizden çeşitli lâfızlarla rivâyet edilmiştir. Katâde de onu rivayet etmiştir. Katâde, Saîd b. Ebû'l-Hasen'den, o da Ebû Hüreyre'den rivâyet etti. Onu İmrân b. Kattân haricinde Katâde'den rivâyet edeni bilmiyoruz. Ve Ebû Avâne Katâde'den, o da Enes'ten rivâyet etti. Enes ve Katâde'den Ebû Avâne haricinde rivâyet edeni bilmiyoruz. Ali b. Ebû Tâlib'den (r.a.), Nebi aleyhi's-selam'dan, Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmiştir. Bu vecihten Nâfi' İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Numân b. Beşir'den, Ukbe b. Âmir el-Cühenî ve Aîşe'den (r.a.) rivâyet edilmiştir.

2.6.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Ali b. Ebû Tâlib (v. 40/661)> Hâris b. Lakît (v. 15/636)> Haneş b. el-Harîs (v.?) > Abdussamed b. en-Numân (v. 216/831)> İbrahim b. Sa'îd el-Cevherî (v. 247/861)> Bezzâr (v. 292/905)

2.6.3. Râvileri

1) Ali b. Ebû Tâlib: (v. 40/661)

Ebû'l-Hasen Ali b. Ebû Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî. İlk Müslümanlardan olan Ali b. Ebû Tâlib, Hz. Peygamberin (s.a.s.) damadı ve Hulefâ-yi Râşidînin dördüncüsüdür.

Başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere hanımı Hz. Fâtıma, Ebû Bekir, Ömer ve Mikdâd b. Esved'den rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de oğulları Hasan, Hüseyin ile Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd

el-Hudrî gibi sahâbîler ve Ebû'l-Esved ed-Düelî, Şa'bî, Abdurrahman b. Ebû Leyla gibi birçok tâbiî rivâyette bulunmuştur.

Rivâyet etmiş olduğu toplamı 586 olan hadisler, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yakınlığından olsa gerek çoğunlukla onun şemâiline, dua ve ibadetlerine dair malûmatlardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) hayattayken yazdığı ve daima kılıcının kınında taşıdığı bir hadis sâhifesi vardır. Hilâfeti döneminde de hadis rivâyetlerinin sağlam olması noktasında özel bir ihtimam göstermiştir.¹⁸⁹

2) Hâris b. Lakît: (v. 15/636)

Ebû Haneş Hâris b. Lakît en-Nehaî.

Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Nuaym, Ezher el-Harazî gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Sevr b. Yezîd, Ebû Avn gibi kimseler rivâyette bulunmuştur.

Ebû Hâtim er-Râzî hadis alanında Sâlihlerden olduğunu, diğer alimler de sikâ olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁹⁰

3) Haneş b. El-Harîs: (v.?)

Haneş b. el-Harîs b. Lakît en-Nehaî el-Kûfî.

Esved b. Yezîd, babası Hâris b. Lakît, Hasen b. el-Hakem en-Nehaî, Hakîm b. Cübeyr, Abdurrahman b. Esed b. Yezîd, Ali b. Müdrîk, Amr b. Meymûn gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Eş'as b. Şu'be, Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Şerîk b. Abdillâh, Abdussamed b. Numân, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

İbn Hibbân onun sikâ olduğunu, Ebû Hâtim er-Râzî de hadis alanında Sâlihlerden olduğunu söylemiştir.¹⁹¹

4) Abdussamed b. En-Numân: (v. 216/831)

Ebû Muhammed Abdussamed en-Numân el-Bezzâz en-Nesâî.

¹⁸⁹ Bk. Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ, Mustafa el-Enbârî, Abdülhafîz Şelebî, (Beyrut: Dâru'l-Mârifetü'l-İlmiyye, 1430/2009), 1/245-247; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/19-40; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 2/371-374.

¹⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/845.

¹⁹¹ Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/354; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/1300.

Şeybân b. Abdurrahman, Keysân b. Ömer, Haneş b. el-Harîs gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Mansur er-Ramâdi, Bezzâr gibi alimler rivâyette bulunmuştur.

Ebû Hâtim er-Râzî, Zehebî onun için sadûk, Yahya b. Maîn sikâ ifadelerini kullanmışlardır.¹⁹²

5) İbrahim b. Sa'îd el-Cevherî: (v. 247/861)

Ebû İshak İbrahim b. Sa'îd el-Cevherî.

Muhammed b. Fudayl, Süfyân b. Uyeyne, Vekî b. Cerrah, Vâkîdî gibi alimlerden hadis öğrenmiştir. Buhârî haricindeki Kütüb-i Sitte imamı onun öğrencisi olmuştur. Öğrendiği hadisleri yazmak suretiyle muhafaza ederdi. Ahmed b. Hanbel onun pek çok hadis yazmasına istinaden öğrencilerini ondan ilim öğrenmesi hususunda teşvik etmiştir.¹⁹³

6) Bezzâr: (v.292/905)

Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî. Müsned sahibi bir muhaddistir.

Abdûla'lâ b. Hammâd, Bündâr, Hüdbe b. Hâlid gibi hocalarından rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû'l-Kâsım et-Taberânî gibi birçok muhaddis hadis rivâyet etmiştir.

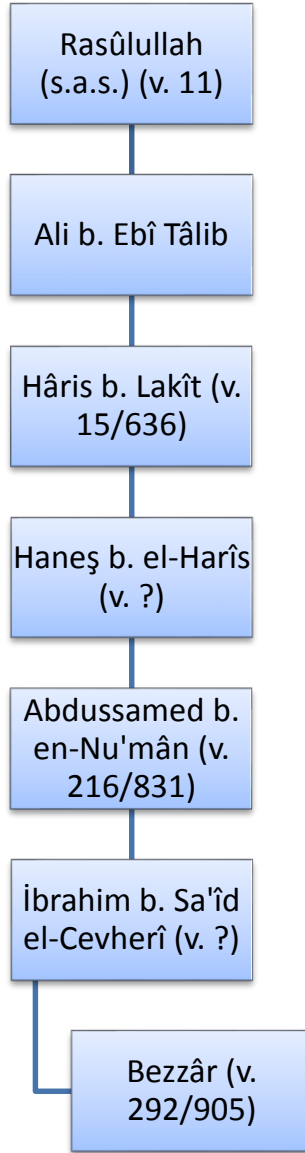
Bezzâr'ı sikâ bir râvi olarak kabul eden hadis tenkitçileri, hadis okuturken hafızasının gücüne güvenip ezberden rivâyette bulunması sebebiyle çok yanıldığını söylerler.¹⁹⁴

¹⁹² Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 9/518.

¹⁹³ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/104; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 12/149-151; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 7/458-459.

¹⁹⁴ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 13/554-557; *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/653-654; İbn Hâcer, *Lisânü'l-Mizân*, (Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî, 1390/1971), 1/237-239; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 6/113.

2.6.4. Sened Şeması

2.6.5. Değerlendirme

Ali b. Ebî Tâlib rivâyeti Bezzâr'ın Müsned'inde Haneş b. el-Hâris'ten Abdussamed b. en-Numân kanalıyla gelmiştir. Bezzâr, bu rivâyetin Eş'as b. Şu'be ve Abdussamed b. en-Numân tarîkiyle merfû, bir başkası tarafından mevkûf olarak rivâyet

edildiğini söylemiştir.¹⁹⁵ Bu değerlendirmeler neticesinde bu rivâyetin, Abdussamed b. en-Numân tariki ile muttasıl, merfû ve sahih olarak geldiği anlaşılmaktadır.

2.7. Hadis'in İbn Hibbân'ın Sahîh'indeki Rivâyetleri

2.7.1. Birinci Rivâyet¹⁹⁶

2.7.1.1. Tercümesi

İbn Hibbân dedi ki: Hasen b. Süfyân bana haber verdi. O da dedi ki: Bana Muhammed b. Beşşâr Ebû Âsım'dan, o da İbn Cüreyc'den, o da Musa b. Ukbe'den, o da Nâfi'den, o da İbn Ömer'den, o da Nebi aleyhi's-selam'dan şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

“Üç kişi birlikte yola çıktılar. Yürüyorlarken birden yağmura yakalandılar. Bir dağın mağarasına girdiler. Yollarını tamamen kapatan bir kaya düştü. Birbirlerine en güvendiğiniz amellerinizle Allah'a dua edin dediler. Onlardan biri dedi ki:

-Allah'ım, bilirsin ki benim ihtiyar anne-babam vardı. Bir gün gidip onlar için süt sağdım. Onlara geldiğimde ikisi de uyuyorlardı. Uyandırmayı hoş görmedim. Onlardan önce ayaklarımın etrafında açıklıktan sızlanan çocuklarıma süt içirmeyi de hoş görmedim. Gün ağarınca kadar ayakta başlarında bekleyip sütü onlara içirdim. Allah'ım, eğer bunu rahmetine nail olup azabından sakınmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar. Gökyüzünü bize göster.

Bunun üzerine kaya biraz aralandı ve gökyüzünü gördüler. Ve diğeri dedi ki:

- Allah'ım, bilirsin ki, benim amcamın kızı vardı. Ben onu erkeklerin kadınları sevebileceği sevginin daha şiddetlisiyle severdim. Ben onun nefsinden murat almak

¹⁹⁵ Bk. Bezzâr, *Müsned*, 3/119.

¹⁹⁶ أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ سُوْفْيَانَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، حَدَّثَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عَمْرِو، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «خَرَجَ ثَلَاثَةٌ يَتَمَشَّوْنَ، فَأَصَابَهُمْ مَطَرٌ، فَدَخَلُوا كَهْفَ جَبَلٍ، فَأَنْحَطَ عَلَيْهِمْ حَجَرٌ فَسَدَّ عَلَيْهِمُ الطَّرِيقَ، فَقَالُوا: ادْعُوا اللهَ بِأَوْثَقِ أَعْمَالِكُمْ فَقَالَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ، وَأَنِّي رُحْتُ يَوْمًا فَحَلَبْتُ لَهُمَا، فَأَتَيْتُهُمَا وَهُمَا نَائِمَانِ، فَكَرِهْتُ أَنْ أُوقِظَهُمَا، وَكَرِهْتُ أَنْ أَسْعِيَ وَلَدِي، وَصَبَّيْتُ عِنْدَ رِجْلَيْ يَتَمَشَّاعُونَ، فَفَقَمْتُ قَائِمًا حَتَّى انْفَجَرَ الصُّبْحُ فَسَقَيْتُهُمَا اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ وَخَشْيَةِ عَذَابِكَ فَافْرُجْ عَنَّا وَارْنَا السَّمَاءَ قَالَ: فَانْفَرَجَ فُرْجَةٌ فَرَأَوْا السَّمَاءَ وَقَالَ الْآخَرُ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي بِنْتُ عَمٍّ وَكُنْتُ أُحِبُّهَا كَأَنَّهَا مَا يُحِبُّ الرِّجَالُ النِّسَاءَ وَأَنِّي سَأَلْتُهَا نَفْسَهَا فَقَالَتْ لَا حَتَّى تَأْتِيَنِي بِمِئَةِ دِينَارٍ فَسَعَيْتُ فِيهَا حَتَّى جَمَعْتُهَا فَأَتَيْتُهَا فَلَمَّا قَعَدْتُ بَيْنَ رِجْلَيْهَا قَالَتْ يَا عَبْدَ اللهِ اتَّقِ اللهَ، وَلَا تَفْضُ خَاتَمَ الْإِلَهِ بِحَقِّهِ فَتَرَكَتُهَا اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ وَخَشْيَةِ عَذَابِكَ فَافْرُجْ عَنَّا وَارْنَا السَّمَاءَ قَالَ: فَزَالَتْ قِطْعَةٌ مِنَ الْحَجَرِ وَرَأَوْا السَّمَاءَ وَقَالَ الْآخَرُ اللَّهُمَّ إِنِّي اسْتَعْمَلْتُ أُجْبِرًا بَفَرَقٍ مِنَ الْأَرْزُ فَلَمَّا كَانَ اللَّيْلُ أَعْطَيْتُهُ فَلَمْ يَأْخُذْ أَجْرَهُ وَتَسَخَّطَهُ فَأَخَذْتُ الْفَرَقَ فَرَزَعْتُهُ حَتَّى صَارَ مِنْ ذَلِكَ بَقْرًا وَعِنَّمَا فَاتَانِي بَعْدَ ذَلِكَ قَالَ يَا عَبْدَ اللهِ اتَّقِ اللهَ، وَلَا تَهْزَأْ بِي قُلْتُ مَا أَهْرَأُ بِكَ فَهُوَ لَكَ وَلَوْ شِئْتُ لَمْ أُعْطِهِ إِلَّا الْفَرَقَ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ وَخَشْيَةِ عَذَابِكَ فَافْرُجْ عَنَّا فَزَالَ الْحَجَرُ وَخَرَجُوا..

İbn Hibbân, *Sahih*, 3/178 (no: 897).

istedim. Bana yüz dinar getirmediğin müddetçe istediğin olmaz dedi. Onu toplayana kadar uğraştım. Parayı getirip bacaklarının arasına oturduğum vakit; Ey Allah'ın kulu Allah'tan kork, Allah'ın koymuş olduğu mührünü nikah hakkı haricinde açmaya kalkma, dedi. Bunun üzerine onu serbest bıraktım. Allah'ım eğer bunu rahmetine nail olup azabından sakınmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar. Gökyüzünü bize göster.

Bunun üzerine kayadan bir parça düştü ve gökyüzünü gördüler. Ve bir diğeri dedi ki:

-Allah'ım, bilirsin ki bir farak pirinç karşılığında işçi kiraladım. Gece olduğu zaman ona ücretini verdim fakat onu almadı ve beğenmedi. O farak pirinci alıp ektim. O mal o kadar çoğaldı ki inek ve koyun sürüsü oldu. Bir müddet sonra işçi bana geldi ve Ey Allah'ın kulu Allah'tan kork! Bana zalimlik etme, hakkım olan ücretimi ver, dedi. Bu inekleri ve çobanını al, dedim. Allah'tan kork! Benimle dalga geçme dedi. Dalga geçmiyorum onlar senin, dedim. Eğer dileseydim ona yalnızca bir farak pirinci verirdim. Allah'ım eğer bunu rahmetine nail olup azabından sakınmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya düştü ve çıktılar.”

2.7.1.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/692)> Nâfi' (v. 117/735)> Musa b. Ukbe (v. 141/758)> İbn Cüreyc (v. 150/767)> Ebû 'Âsım (v.?)> Muhammed b. Beşşâr (v. 252/866)> Hasen b. Süfyân (v. 303/916)> İbn Hibbân (v. 354/965)

2.7.1.3. Râvileri

- 1) **Abdullah b. Ömer¹⁹⁷**
- 2) **Nâfi'¹⁹⁸**
- 3) **Musa b. Ukbe¹⁹⁹**
- 4) **İbn Cüreyc²⁰⁰**
- 5) **Ebû 'Âsım²⁰¹**

¹⁹⁷ Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁹⁸ Râvi hakkında 56. Sayfada bilgi verilmiştir.

¹⁹⁹ Râvi hakkında 56. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁰⁰ Râvi hakkında 57. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁰¹ Râvi hakkında 57. Sayfada bilgi verilmiştir.

6) Muhammed b. Beşşâr: (v.252/866)

Ebû Bekr Muhammed b. Beşşâr b. Osman b. El-Abdî el-Basrî. “Kıymetli şeyleri muhafaza eden ve çok hadis ezberleyen” manasına gelen Bündâr lakabıyla tanınmış Basralı bir muhaddistir.

Mu'temir b. Süleyman, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdurrahman b. Mehdî, Yezid b. Hârûn, Vekî b. Cerrâh gibi zamanın meşhur muhaddislerinden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Kütüb-i Sitte müellifleri, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'â Er-Râzî, İbn Huzeyme gibi tanınmış muhaddisler hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.

Hadis ilminin altın çağı olarak kabul edilen hicrî üçüncü asrın büyük muhaddislerinden biri olan Bündâr, İbn Huzeyme tarafından zamanının muhaddislerinin imamı diye övgüyle anılmıştır. Rivayetleri güvenilir ve muteber hadis kaynaklarında yer alan Bündâr, cerh ve ta'dîl imamlarına göre sikâdır. Zehebî, onun çok doğru ve güvenilir bir alim oluşundan dolayı hakkındaki olumsuz görüşlere itibar edilmediğini söylemiştir.²⁰²

7) Hasen b. Süfyân: (v.303/916)

Ebû'l-Abbâs El-Hasen b. Süfyân b. Âmir eş-Şeybânî.

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İshak b. Râhûye, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Ali b. Hucr gibi alimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Bekir el-İsmâîlî, İbn Hibbân, İbn Huzeyme, İbnü'l-Ahrem, Gıtrîfî gibi birçok kimse hadis rivâyet etmiştir.

Cerh ta'dîl imamlarından sayılan Hasan b. Süfyân, doksanlı yaşlarda kendisine gösterilen sened ve metinleri karıştırılmış hadisleri doğru bir şekilde eşleştirdiği rivâyet edilir. Hâkim en-Nîsâbûrî, onun hadis rivâyetinde çok ihtiyatlı sikâ bir muhaddis olduğunu söyler. Ebû Hâtim de onun için sadûk ifadesini kullanır²⁰³

8) İbn Hibbân: (v. 354/965)

Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî.

²⁰² Bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/24; İbn Hibbân, *Sikât*, nşr. Muhammed Abdulmuîd Hân, (Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniye, 1393/1973), 9/111; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 12/144-149; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/70-73; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 6/488-489.

²⁰³ Bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/16; Zehebî, *A'lâmü'n-Nübelâ*, 14/157-162; *Tezkîretü'l-Huffâz*, 2/704; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/211; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 16/352-353.

İlim tahsili gayesiyle Mısır, Irak, Şam, Horasan, Mâverâünnehir, Hicaz, İskenderiye gibi birçok yere seyahatler gerçekleştirdi. Başta en yaşlı hocası Ebû Halife Fazl b. Hubâb el-Cümeihî olmak üzere Nesâî, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Hasan b. Süfyân, Ebû Arûbe, Muhammed b. İshak es-Serrâc, Büceyrî gibi pek çok alimden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de Dârekutnî, Ebû Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nîsâbü'rî, Abdurrahman b. Muhammed el-İdrisî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Hadis kaynaklarında Horasan'ın hadis şeyhi diye anılan İbn Hibbân, hadis hafızı olmakla birlikte hadis râvilerini cerh ve ta'dîl etme, hadislerin sıhhatini belirleme meselelerindeki çalışmalarıyla tanınmıştır. Zehebî onu cerh konusunda aşırıya kaçtığı ve ani kararlar verdiği gerekçesiyle eleştirmiş, İbn Hâcer, bir kısım râvilerin cerh edilmesi hususunda benzer tenkitlerde bulunmuştur. Hatîb el-Bağdâdî onun için hafız ve sikâ ifadelerini kullanmış, Yâkût ise asrın imamı, allâme diyerek övgüde bulunmuştur.²⁰⁴

2.7.2. İkinci Rivayet

2.7.2.1. Tercümesi

İbn Hibbân dedi ki: Bana Fazl b. Hubâb haber verdi. O da dedi ki: Bana Amr b. Merzûk İmrân b. Kattân'dan, o da Katâde'den, o da Saîd b. Ebû'l-Hasen'den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Rasûlullah'tan (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Sizden önceki kavimlerde üç kişi ailelerinin geçimini sağlamak için yola çıktılar. Yağmura yakalanınca bir dağa sığındılar. Sığındıkları yerin üstüne bir kaya düştü. Bunun üzerine birbirlerine dediler ki:

-Kaya düştü ve bizden hiçbir iz kalmadı. İzler kayboldu. Allah'tan başka yerinizi hiç kimse bilemez. Gelin en güvendiğiniz amellerinizle Allah'a dua edin.

Onlardan biri dedi ki:

-Allah'ım! Sen bilirsin ki; beğendiğim bir kadın vardı. Ta ki ben ona para verene kadar bana kendini teslim etmek istemedi. Bana yaklaştığı zaman onu bıraktım.

²⁰⁴ Bk. Zehebî, *Tezkîretü'l-Huffâz*, 3/920-924; *A'lâmü'n-nübelâ'*, 16/92-104; İbn Hâcer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/159; Ayrıca daha geniş için bilgi için bk. *DİA*, 20/63-64.

Allah'ım eğer bunu rahmetine nail olup azabından sakınmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri düştü. Ve diğeri dedi ki:

--Allah'ım, sen bilirsin ki; benim annem babam vardı. Onlar için kaplarına süt sağardım. Onların yanına geldiğimde uyuyorlardı. Onlar uyanıncaya kadar ayakta bekledim. Uyanınca sütlerini içtiler. Allah'ım eğer bunu rahmetine nail olup azabından sakınmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri daha düştü. Ve bir diğeri dedi ki:

-Allah'ım! Sen biliyorsun ki; ben günlük işçi kiralardım. Bir adam bana yarım gün çalıştı. Ücretini verdiğimde beğenmedi almadı. Ben onu büyük bir mal oluncaya kadar çoğalttım. Sonra adam ücretini istemeye geldi. Bunların hepsini al, dedim. Eğer isteseydim sadece ücretini verirdim. Allah'ım eğer bunu rahmetine nail olup azabından sakınmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya düştü ve yürüyerek çıktılar.²⁰⁵

2.7.2.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Ebû Hüreyre (v. 58/678)> Sa'îd b. Ebû'l-Hasen (v.?)> Katâde (v. 117/735)> 'İmrân b. el-Kattân (v. 160/777)> 'Amr b. Merzûk (v. 224/838)> Fazl b. Hubâb (v. 305/917)> İbn Hibbân (v. 354/965)

2.7.2.3. Râvileri

- 1) Ebû Hüreyre²⁰⁶
- 2) Sa'îd b. Ebû'l-Hasen²⁰⁷

أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْحَبَابِ الْجُمَحِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرَانُ الْقَطَّانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ،
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَرْتَادُونَ لِأَهْلِهِمْ فَأَصَابَتْهُمْ السَّمَاءُ، فَلَجُّوْا
إِلَى جَبَلٍ، فَوَقَعَتْ عَلَيْهِمْ صَخْرَةٌ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: عَفَا الْأَثْرُ، وَوَقَعَ الْحَجَرُ، وَلَا نَعْلَمُ مَكَانَكُمْ إِلَّا اللَّهُ، ادْعُوا اللَّهَ بِأَوْثِقِ أَعْمَالِكُمْ
فَقَالَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَتْ امْرَأَةٌ تُعْجِبُنِي، فَطَلَبْتُهَا، فَأَبَتْ عَلَيَّ، فَجَعَلْتُ لَهَا جُعَلًا، فَلَمَّا قَرَبْتُ نَفْسَهَا، تَرَكْتُهَا، فَإِنْ كُنْتَ
تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ، وَخَشْيَةَ عَذَابِكَ، فَأَفْرُجْ عَنَّا، فَرَأَى ثَلَاثَ الْجَبَلِ
فَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ، وَكُنْتُ أَخْلُبُ لِهَمَا فِي آثَانِهِمَا، فَأَدَا آتَيْتُهَا، وَهَمَّا نَائِمَانِ، فَمَتَّ قَائِمًا حَتَّى بَسْتَيْقِظَا،
فَأَدَا اسْتَيْقِظَا شَرِبَا، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ رَحْمَتِكَ وَخَشْيَةَ عَذَابِكَ فَأَفْرُجْ عَنَّا فَرَأَى ثَلَاثَ الْحَجَرِ
فَقَالَ الثَّلَاثُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا يَوْمًا فَعَمِلَ لِي نِصْفَ النَّهَارِ، فَأَعْطَيْتَهُ أَجْرَهُ فَتَسَخَّطَهُ وَلَمْ يَأْخُذْهُ، فَوَقَرْتُهَا عَلَيْهِ
حَتَّى صَارَ مِنْ كُلِّ الْمَالِ، ثُمَّ جَاءَ يَطْلُبُ أَجْرَهُ فَقُلْتُ: خُدْ هَذَا كُلَّهُ، وَلَوْ شِئْتَ لَمْ أُعْطِهِ إِلَّا أَجْرَهُ، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءَ
رَحْمَتِكَ وَخَشْيَةَ عَذَابِكَ فَأَفْرُجْ عَنَّا، قَالَ: فَرَأَى الْحَجَرَ وَخَرَجُوا يَتِمَّاشُونَ

İbn Hibbân, *Sahih*, 3/251 (no: 971).

²⁰⁶ Râvi hakkında 35. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁰⁷ Râvi hakkında 36. Sayfada bilgi verilmiştir.

- 3) **Katâde**²⁰⁸
- 4) **‘İmrân b. El-Kattân**²⁰⁹
- 5) **‘Amr b. Merzûk: (v.224/839)**

Ebû Osman Amr b. Merzûk el-Bâhilî el-Basrî. Meşhur Basra muhaddisidir.

Hammâd b. Seleme, Şu’be b. Haccâc gibi muhaddislerden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de Buhârî, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür’â gibi muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.

Ali b. Medînî, Darekutnî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi hadis münekkitleri onun pek güvenilir olmayıp çok yanlış olduğunu söylemelerine rağmen diğer hadis otoriteleri ondan övgüyle bahsetmişlerdir. Bu münekkitlerin tenkitleri Ahmed b. Hanbel’in kulağına gittiği zaman şaşırması ve aksine onun makbul bir râvi olduğunu ifade etmiştir.²¹⁰

- 6) **Fazl b. Hubâb: (v.305/917)**

Ebû Halîfe Fazl b. Amr b. Muhammed b. Sahr b. Abdurrahman el-Cümeihî el-Basrî.

Ebû’l-Velîd et-Tayâlisî, Osman b. Heyseme, Hişam b. Abdülmelik, Muhammed b. Kesîr, Amr b. Merzûk gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. İbrahim b. İsmail, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshak rivâyette bulunmuştur.

Zehebî, İbn Hibbân gibi alimler onun için sikâ ifadesini kullanmışlardır.²¹¹

- 7) **İbn Hibbân**²¹²

²⁰⁸ Râvi hakkında 36. Sayfada bilgi verilmiştir.

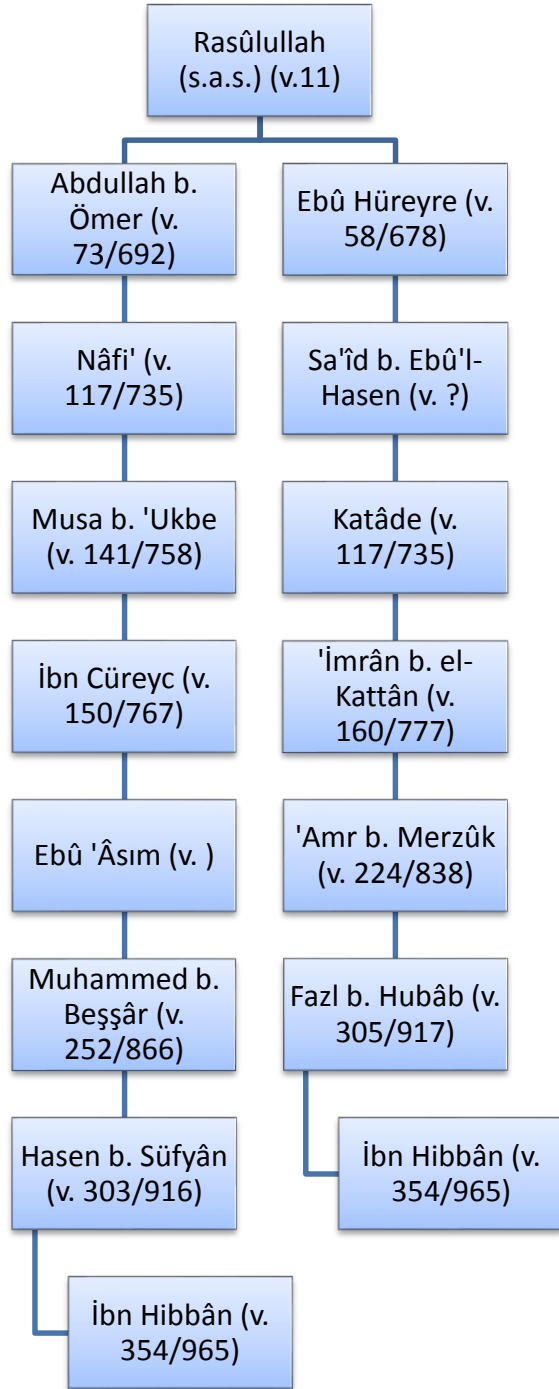
²⁰⁹ Râvi hakkında 37. Sayfada bilgi verilmiştir.

²¹⁰ Bk. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7/305; Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ’*, 10/417-420; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 8/99-101; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 3/88-89.

²¹¹ Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ’*, 8/14.

²¹² Râvi hakkında 92. Sayfada bilgi verilmiştir.

2.7.3. Sened Şeması

2.7.4. Değerlendirme

Rivayet İbn Hibbân'a Abdullah b. Ömer'den Nâfi' tarikiyle, Ebû Hüreyre'den ise Sa'îd b. Ebû'l-Hasen tarikiyle gelmiştir.

Nâfi'den üç ayrı tarikle sahih olarak gelen Abdullah b. Ömer rivâyeti, Buhârî ve Müslim tarafından müttetekun aleyh olarak tahrir edilmiştir.

Ebû Hüreyre'den Sa'id b. Ebû'l-Hasen tarikiyle gelen rivâyetin râvileri güvenilirdir. Fakat râvilerden biri olan 'İmrân b. el-Kattân'da bulunan vehm nedeniyle rivâyetleri hasen olarak kabul edilmektedir. İbn Hibbân'da zikredilen bu rivâyetin sıhhati için İbn Hâcer de Ebû Hüreyre'den hasen bir isnadla geldiğine dair değerlendirmede bulunmuştur. Şuayb el-Arnâvût ise bu rivâyet için 'İmrân b. el-Kattân'ın sadûk olup aynı zamanda vehm sahibi olması nedeniyle hadisin isnadının hasen, diğer râvilerinin de güvenilir olduğu yönünde bir kanaat bildirmiştir.²¹³

2.8. Hadis'in Et-Taberânî'nin Ed-Duâ'sındaki Rivâyetleri

2.8.1. Birinci Rivâyet²¹⁴

2.8.1.1. Tercümesi

Taberânî dedi ki: Ahmed b. Huleyd el-Halebî rivâyet etti. Ahmed b. Huleyd de dedi ki: Bana Muhammed b. İsa et-Tabba' Eş'as b. Şu'be'den, o da Haneş b. el-Hâris'ten, o da babasından, o da Ali b. Ebî Tâlib'ten, o da Rasûlullah'tan (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Üç kişi bir ihtiyaçları için yola çıktılar. Sonra dağda bir mağaraya sığındılar. Sonra mağaranın kapısına bir kaya düştü ve üzerlerine kapandı. En iyi amellerinizi hatırlayın ve Allah'a onlarla dua edin. Umulur ki Allah sizi onlarla kurtarır dedi biri. Onlardan biri dedi ki:

²¹³ İbn Hibbân, *Sahih*, 3/252.

²¹⁴ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حُلَيْدٍ الْحَلَبِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى الطَّبَّاعُ، ثنا أَشْعَثُ بْنُ شُعْبَةَ، ثنا حَنْشُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ انْطَلَقُوا إِلَى حَاجَةِ لَهُمْ، فَأَوُّوا إِلَى غَارٍ فِي جَبَلٍ، فَسَقَطَتْ صَخْرَةٌ عَلَى بَابِ الْغَارِ، فَسَدَّتْ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ: يَا هَؤُلَاءِ تَذَكَّرُونَ أَحْسَنَ أَعْمَالِكُمْ، فَادْعُوا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا لَعَلَّ اللَّهَ تَعَالَى يُفْرَجَ عَنْكُمْ بِهَا، فَقَالَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ لِي امْرَأَةٌ صَدِيقَةٌ أَطِيلُ الْإِخْتِلَافَ إِلَيْهَا حَتَّى أَدْرِكْتُ مِنْهَا حَاجَتِي فَقَالَتْ: أَذْكَرُكَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ تَرْكَبَ مِنِّي مَا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْكَ، قُلْتُ: فَأَنَا أَحَقُّ أَنْ أَخَافَ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ فَتَرَكْتُهَا مِنْ مَخَافَتِكَ وَابْتِغَاءِ مَرْضَاتِكَ، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ ذَلِكَ فَافْرُجْ عَنَّا، فَأَنْصَدِعِ الْجَبَلَ عَنْهُمْ حَتَّى طَمَعُوا فِي الْخُرُوجِ وَلَمْ يَسْتَطِيعُوا الْخُرُوجَ، وَقَالَ الثَّانِي: اللَّهُمَّ كَانَ لِي أَجْرَاءُ يَعْمَلُونَ عَمَلًا وَاحِدًا وَيَأْخُذُونَ أَجْرًا وَاحِدًا، وَإِنَّ أَحَدَهُمْ تَرَكَ أَجْرَهُ وَزَعَمَ أَنَّهُ أَكْثَرُ أَجْرًا مِنْ أَصْحَابِهِ فَعَزَلْتُ أَجْرَهُ مِنْ مَالِي فَتَلَوْنِي بِهِ حَتَّى كَانَ مَالًا وَأَشْيَاءً، فَأَتَانِي بَعْدَ مَا أَفْتَقَرْتُ وَكَبُرْتُ، فَقَالَ: أَذْكَرُكَ اللَّهُ تَعَالَى فِي أَجْرِي فَإِنِّي أَخْرَجْتُ مَا كُنْتُ، فَطَلَعْتُ بِهِ فَوْقَ بَيْتِي لِي فَأَرَيْتُهُ مَا أُنَمَى اللَّهُ تَعَالَى لَهُ مِنْ أَجْرِهِ مِنْ الْمَالِ وَالْمَأْشِيَةِ فِي الْغَائِطِ - يَعْنِي الصَّحَارِي - فَقُلْتُ لَهُ: هَذَا لَكَ وَهَذَا لَكَ وَهَذَا لَكَ، فَقَالَ: أَتَسْخَرُ بِي أَصْلَحَكَ اللَّهُ؟ كُنْتُ أُرِيدُكَ عَلَى أَقَلِّ مِنْ هَذَا مَثَابًا عَلَيَّ، قُلْتُ: أَجَلْ كُنْتُ تُرِيدُنِي عَلَى أَقَلِّ مِنْ هَذَا قَبْلَانِي اللَّهُ تَعَالَى بِهِ حَتَّى بَلَغَ مَا تَرَى، فَدَفَعْتُهُ إِلَيْهِ يَا رَبِّ مِنْ مَخَافَتِكَ وَابْتِغَاءِ مَرْضَاتِكَ، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ ذَلِكَ فَافْرُجْ عَنَّا، فَانْفَرَجَ الْجَبَلُ عَنْهُمْ حَتَّى طَمَعُوا فِي الْخُرُوجِ وَلَمْ يَسْتَطِيعُوا أَنْ يَخْرُجُوا، وَقَالَ الثَّلَاثُ: اللَّهُمَّ يَا رَبِّ كَانَ لِي ابْوَانٌ ضَعِيفَانِ فَيَقِيرَانِ لَيْسَ لَهُمَا خَادِمٌ وَلَا رَاعٍ وَلَا وَلِيٌّ غَيْرِي، فَكُنْتُ أُرْعَى لَهُمَا بِالنَّهَارِ وَأَوْي إِلَيْهِمَا بِاللَّيْلِ، وَإِنَّ الْكَلَأَ نَأَى عَنِّي فَتَبَاغَدْتُ بِالْمَأْشِيَةِ فَاتَيْتُهُمَا بَعْدَ مَا ذَهَبَ اللَّيْلُ وَنَامَا، فَحَلَبْتُ لَهُمَا ثُمَّ جَلَسْتُ عِنْدَ رُءُوسِهِمَا بِنَائِي كَرَاهِيَةً أَنْ أَوْرِقَهُمَا وَأُوذِيَهُمَا حَتَّى اسْتَيْقَظَا مِنْ قِبَلِ أَنْفُسِهِمَا فَسَقَيْتُهُمَا كَمَا كُنْتُ أَفْعَلُ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ مَخَافَتِكَ فَافْرُجْ عَنَّا، فَأَنْصَدِعِ الْجَبَلَ عَنْهُمْ فَخْرَجُوا بِنَزْلَوْلٍ " هَذَا الْحَدِيثُ لَمْ يَرْفَعَهُ عَنْ حَنْشِ بْنِ الْحَارِثِ إِلَّا أَشْعَثُ بْنُ شُعْبَةَ وَهُوَ ثِقَةٌ

Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *Duâ*, nşr. Mustafa Abdulkadir Ata, (Beirut: Dâru'l-Küttübî'l-İlmiyye, 1413), 74 (no: 187).

-Allah'ım, benim sürekli kendisine gidip geldiğim bir kız arkadaşım vardı. Sonra ondan istediğim şeye ulaştığımda, Allah'ın sana haram kıldığı şeyi benden alman konusunda sana Allah'ı hatırlatıyorum, dedi. Benim Rabbimden korkmam daha müstahaktır, dedim. Senden korktuğum, rızanı talep ettiğim için onu bıraktım. Eğer bunu biliyorsan bizi kurtar.

Kaya biraz aralanınca çıkmayı ümit ettiler. Fakat çıkamadılar. Ve ikinci kişi dedi ki:

-Allah'ım bir iş yapıp aynı ücreti alacak kiralık işçilerim vardı. Onlardan biri kendi ücretinin arkadaşlarımla daha fazla olması gerektiğini iddia edip bırakıp gitti. Onun ücretini kendi malımdan ayırdım. Onun için beklettim. O ücret mal ve eşya oldu. O adam fakir ve yaşlı olduktan sonra bana geldi ve ücretim konusunda sana Allah'ı hatırlatıyorum zira ona çok ihtiyacım var, dedi. Evimin üstüne onu da alıp çıktım. Ona kocaman bir arazide Allah'ın onun ücretinden artırdığı malını ve hayvanlarını gösterdim. Ona bu senin, bu senin, bu da senin dedim. Benimle dalga mı geçiyorsun? Allah seni ıslah etsin! Senden daha az bir şey istiyordum, dedi. Evet benden bundan daha az bir şey istiyordun. Allah Azze ve Celle ücretin gördüğün yere ulaşınca kadar beni onunla imtihan etti, dedim. Ey Rabbim ona ücretini senden korktuğum, rızanı talep ettiğim için ödedim. Eğer bunu biliyorsan bizi kurtar.

Kaya biraz daha aralanınca çıkmayı ümit ettiler. Fakat yine çıkamadılar. Ve üçüncü kişi dedi ki:

-Allah'ım! Ey Rabbim benim zayıf ve fakir anne babam vardı. Onların benden başka bakıcı, hizmetçi ve velisi yoktu. Gece onların hayvanlarına çobanlık yapar, gece de yanlarına gelirdim. Bir gün hayvanları otlatacak yer çok uzakta kalınca sürüyle birlikte çok uzaklaştım. Gece geçtikten sonra onların yanına geldiğimde uyumuşlardı. Onlar için süt sağdıktan sonra süt kabıyla başlarında oturdum. Onları uyandırmak eziyet etmek istemedim. Onlar kendiliğinden uyanıncaya kadar bekledim. Sonra her zaman yaptığım gibi onlara sütünü içirdim. Allah'ım bunu senden korktuğum için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Kaya tamamen aralandı ve korkarak çıktılar.”

Bu hadis Haneş b. el-Hâris merfû değil sadece sikâ olan Eş'as b. Şu'be'den merfûdur.

2.8.1.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Ali b. Ebî Tâlib (v. 40/661)> Hâris b. Lakît (v. 15/636)> Haneş b. el-Hâris (v.?)> Eş'as b. Şu'be (v.?)> Muhammed b. İsa et-Tabbâ' (v. 224)> Ahmed b. Huleyd el-Halebî (v. 289/901)> Taberânî (v. 360/971)

2.8.1.3. Râvileri

- 1) **Ali b. Ebî Tâlib**²¹⁵
- 2) **Hâris b. Lakît**²¹⁶
- 3) **Haneş b. El-Hâris**²¹⁷
- 4) **Eş'as b. Şu'be: (v. 191)**

Ebû Ahmed Eş'as b. Şu'be el-Messîs.

İbrahim b. Edhem, Ertâh b. el-Münzîr, Minhâl b. Halîfe, Varaka b. Amr gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ, Müseyyeb b. Vâdih, Ebû Tahir es-Serrâc, Yakub b. Ka'b gibi birçok kimseden rivâyette bulunmuştur.

İbn Hibbân onun için sikâ ifadesini kullanmıştır.²¹⁸

- 5) **Muhammed b. İsa et-Tabbâ': (v. 224)**

Ebû Cafer Muhammed b. İsa et-Tabbâ' el-Bağdâdî.

Malik b. Hammâd b. Zeyd, Ebû Avâne, Şerîk b. Abdullah, Abdurrahman b. Ebî el-Mevâi gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî, Abdullah ed-Dârimî, İbrahim b. Yakub, Ebû Hâtim, Muhammed b. İsmail et-Tirmîzi gibi birçok kimseden rivâyet etmiştir.

Nesâî ve diğerleri onun için sikâ ifadesini kullanmışlardır.²¹⁹

²¹⁵ Râvi hakkında 85. Sayfada bilgi verilmiştir.

²¹⁶ Râvi hakkında 86. Sayfada bilgi verilmiştir.

²¹⁷ Râvi hakkında 86. Sayfada bilgi verilmiştir.

²¹⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 2/320.

²¹⁹ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 8/438; *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/392.

6) Ahmed b. Huleyd el-Halebî: (v.?)

Ebû Abdillâh Ahmed b. Huleyd el-Halebî el-Kindî.

Ebû Nuaym, Ebû'l-Yemân, Yahya b. Vuhazî, Muhammed b. İsa et-Tabbâ', Züheyr b. Abbâd gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ali b. Ahmed el-Missî, Ahmed b. Mervân, Ebû Kâsım et-Taberânî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Darekutnî onun içi sikâ ifadesini kullanmıştır. Zehebî de güvenilir olduğunu beyan etmiştir.²²⁰

7) Taberânî: (v.360-971)

Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. Mu'cemleriyle meşhur olan hadis hafızıdır.

Ebû Zür'â ed-Dimaşkî, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Nesâî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, İbnü'l-Cârûd gibi muhaddislerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Abdullâh b. Mende, Ebü's-Şeyh, İbn Merdûye, Ebû Nuaym el-İsfahânî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Hadis alanının sıdk ve emanet sıfatlarına sahip süvarilerinden olduğu kabul edilen Taberânî, hadis kaynaklarında sikâ, sebt ve âdil bir râvi olarak zikredilmiştir.²²¹

2.8.2. İkinci rivâyet

2.8.2.1. Tercümesi

Taberânî dedi ki: Bana Ebû Zür'â Ed-Dimeşkî rivâyet etti. Ebû Zür'â da dedi ki: Bana Ebû Nuaym Haneş b. el-Hâris'ten, o da babasından, o da Ali'den rivâyet etti. Hadis merfû değildir.²²²

²²⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsât*, thk. Tarık b. Avdullah b. Muhammed, Abdulmuhsin İbrahim el-Hüseynî, (Kâhire, Dâru'l-Haremeyn, 1415/1994), 1/250.

²²¹ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 16/119-130; *Tezkîretü'l-Huffâz*, 3/912-917; İbn Hâcer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/73-75; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 39/310-312.

²²² حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ الدَّمَشَقِيُّ، ثنا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا حَنْشُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ، مِثْلَهُ وَلَمْ يَرْفَعَهُ
Taberânî, *Duâ*, 74 (no: 188).

2.8.2.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Ali b. Ebî Tâlib (v. 40/661)> Hâris b. Lakît (v. 15/636)> Haneş b. el-Harîs (v.?)> Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn (v. 219/834)> Ebû Zür'a Abdurrahman b. Amr ed-Dımaşkî (v. 264/878)> Taberânî (v. 360/971)

2.8.2.3. Râvileri

- 1) Ali b. Ebî Tâlib²²³
- 2) Hâris b. Lakît²²⁴
- 3) Haneş b. El-Harîs²²⁵
- 4) Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn: (v. 219/834)

Ebû Nuaym el-Fazl b. Amr Dükeyn b. Hammâd el-Mülâî.

A'meş, Şu'be, Ebû Hanife, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes gibi alimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Abd b. Humejd, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye, Yahyâ b. Maîn hadis rivâyet etmiştir. Abdullah b. Mübarek de onun rivâyetlerini kapsayan eserleri incelemesinin ardından daha önce bu eserlerden daha sahih bir hadis kitabına şahit olmadığını ifade ederek ondan hadis rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Nuaym'ın güvenilir ve zeki bir hadis alimi olduğunu söylemiş; onu Vekî b. Cerrah ile mukayese etmesini isteyenlere Ebû Nuaym'ın râviler ve onların nesepleri hususunda Vekî'den daha ilim sahibi ve güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn de Ebû Nuaym'a yaptığı hafıza gücünü ve telkin kabul edip etmeme yönünü sınavan bir deneme sonucu Ebû Nuaym ve Affân'dan daha güvenilir kimse görmediğini itiraf etmiştir. Ayrıca Ebû Nuaym'ın hadis alimleri arasında Emîrû'l-mü'minin fi'l-hadîs lakabıyla anılması hadis sahasındaki ehliyetine delil teşkil edecek niteliktedir.²²⁶

5) Ebû Zür'a Abdurrahman b. Amr ed-Dımaşkî: (v. 281/894)

Ebû Zür'a Abdurrahman b. Amr b. Abdillâh ed-Dımaşkî.

²²³ Râvi hakkında 85. Sayfada bilgi verilmiştir.

²²⁴ Râvi hakkında 86. Sayfada bilgi verilmiştir.

²²⁵ Râvi hakkında 86. Sayfada bilgi verilmiştir.

²²⁶ Bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7/61; Zehebî, *Tezkîretü'l-Huffâz*, 1/372-373; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/270-276; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 10/200-201.

Affân b. Müslim, Ahmed b. Hanbel, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Yahya b. Maîn gibi hocalardan rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de Ebû Dâvûd, İbn Ebû Dâvûd, Taberânî, Tahavî gibi alimler hadis rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebû Hatîm, onun güvenilir bir alim olduğunu söylemiştir. Ebû Hatîm er-Râzî onun sadûk olduğunu, birçok hadis alimi de güvenilir bir muhaddis olduğunu ifade etmiştir.²²⁷

6) Taberânî²²⁸

2.8.3. Üçüncü Rivâyet

2.8.3.1. Tercümesi

Taberânî dedi ki: Muhammed b. Abdûs b. Kâmil es-Serrâc rivâyet etti. Muhammed b. Abdûs da dedi ki: Bana Ubeyd b. Gannâm Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr'den, o da Muhammed b. Ebû Ubeyde b. Man'dan, o da A'meş'ten, o da Ebû İshak'tan, o da Amr b. Şurahbil'den, o da Numân b. Beşir'den, o da Rasûlullah'tan (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Üç kişi yağmur yağdığı zaman yürüyorlardı. Bir mağaraya uğradılar. Bu mağaraya sığınalım, dediler ve sığındılar. Onlar oradayken Allah korkusundan parçalanmış dağdan bir kaya düşüp mağarayı kapattı. Onlar birbirlerine dediler ki:

-Her birinizin yaptığı en hayırlı ameliyle dua etmesinden daha hayırlı hiçbir şey bulamazsınız.

Bunun üzerine onlardan biri dedi ki:

-Allah'ım, ben çiftçi bir adamdım ve ücretli işçilerim vardı. Onların arasında iki adamın yaptığı işi yapan bir adam vardı. Diğer ücretli işçilere verdiğim gibi ona da ücretini verdim. Ben iki adamın çalıştığı gibi çalıştığım halde sen bana bir kişilik ücret verdin, dedi. Kızdı ve ücretini bana bırakıp gitti. Onun ücretini ayrı bir yerde ekdim iki kat çoğaldı. Sonra tekrar ekdim iki kat daha çoğaldı. Ekinler o kadar çoğaldı ki yığınlarla çuvallar oldu. Adamın ihtiyacı olunca gelip benden ücretini istedi. Şu çuvalları al, onlar senin ücretin, dedim. Benimle konuşup dalga mı geçiyorsun, dedi. Seninle dalga

²²⁷ Bk. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/267; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 13/67-68; *Tezkîretü'l-Huffâz*, 2/624-625; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/236-237; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 10/272-273.

²²⁸ Râvî hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

geçmiyorum, dedim. Onları aldı ve gitti. Allah'ım eğer bunu senden korktuğum rızanı talep ettiğim için yaptığımı biliyorsan onu bizden aç.

Kaya "tak" dedi ve ışığı gördüler. Ve diğeri dedi ki:

-Allah'ım, bir kadının nefsinden murat almak istedim ve ona yüz dinar verdim. Kendini bana teslim ettiği zaman ağlamaya başladı. Neden ağlıyorsun, dedim. Ben bunu ihtiyacım olduğu için yapıyorum, dedi. Yüz dinar da senin olsun gidebilirsin, dedim ve onu bıraktım. Allah'ım şayet bunu senden korktuğum rızanı talep ettiğim için yaptığımı biliyorsan onu bizden aç.

Kaya "tak" dedi. Büyük bir boşluk açıldı. Ve diğeri dedi ki:

-Allah'ım, benim ihtiyar anne babam vardı ve koyunlarım vardı. Onlara her gece süt getirirdim. Bir gece onlar uyuyuncaya kadar geciktim. Geldiğimde onları uyuyor halde buldum. Uyandırmak istemedim ve ben çıkarsam uyanırlar diye de korktum. Sabaha kadar süt kabıyla başlarında ayakta bekledim. Allah'ım eğer bunu senden korktuğum rızanı talep ettiğim için yaptığımı biliyorsan onu bizden aç.

Bunun üzerine kaya "tak" deyip açıldı ve yürüyerek çıktılar."²²⁹

2.8.3.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Numân b. Beşîr (v. 64/684)> Amr b. Şurahbîl (v. 63/682)> Ebû İshak es-Sebî'i (v. 127/744)> A'meş (v. 148/765)> Abdülmelik b. Man (v.?)> Muhammed b. Ebû Ubeyde b. Man (v. 204/819)> Muhammed b. Abdullah

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِوَسِ بْنِ كَامِلِ السَّرَّاحِ، وَعَبِيدُ بْنُ غَنَامٍ، قَالَا: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ مَعْنٍ، ثنا أَبِي، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شَرْحَبِيلٍ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " كَانَ ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ يَمْشُونَ فِي غَيْبِ السَّمَاءِ إِذْ مَرُّوا بِغَارٍ فَقَالُوا: لَوْ أُوَيْتُمْ إِلَى هَذَا الْغَارِ، فَأَوُوا إِلَيْهِ، فَبَيْنَمَا هُمْ فِيهِ إِذْ وَقَعَ حَجَرٌ مِنَ الْجَبَلِ مِمَّا يَهْبِطُ مِنْ حُشْبِيَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ حَتَّى إِذَا سَدَّ الْغَارَ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: إِنَّكُمْ لَنْ تَجِدُوا شَيْئًا خَيْرًا مِنْ أَنْ يَدْعُوَ كُلُّ امْرِئٍ مِنْكُمْ بِخَيْرِ عَمَلٍ عَمِلَهُ قَطُّ، فَقَالَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ كُنْتُ رَجُلًا زَرَّاعًا وَكَانَ لِي أَجْرَاءُ، وَكَانَ فِيهِمْ رَجُلٌ يَعْمَلُ بِعَمَلِ رَجُلَيْنِ، فَأَعْطَيْتُهُ أَجْرَهُ كَمَا أُعْطِيتُ الْأَجْرَاءَ، فَقَالَ: أَعْمَلُ عَمَلِ رَجُلَيْنِ وَتُعْطِينِي أَجْرَ رَجُلٍ وَاحِدٍ، فَأَنْطَلِقُ فُغْضِبَ وَتَرَكْتُ أَجْرَهُ عِنْدِي فَبَدَّرْتُهُ عَلَى حِدَةٍ فَأَضْعَفَ، ثُمَّ بَدَّرْتُهُ فَأَضْعَفَ، حَتَّى كَثُرَ الطَّعَامُ فَكَانَ أَكْدَاسًا، فَأَحْتَاجُ الرَّجُلَ فَآتَانِي بِسَالِنِي أَجْرَهُ، فَقُلْتُ: أَنْطَلِقْ إِلَى تِلْكَ الْأَكْدَاسِ فَإِنَّهَا أَجْرُكَ، فَقَالَ: تَكَلِّمْنِي وَتَسْخَرْ بِي؟ قُلْتُ: مَا أَسْخَرُ بِكَ، فَأَنْطَلِقُ فَأَخْذُهَا، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ حُشْبِيَتِكَ وَابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَانْكَشِفْهُ عَنَّا، فَقَالَ الْحَجْرُ: قَضَى، فَأَبْصَرُوا الضَّوْءَ، فَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ رَاوَدْتِ امْرَأَةً عَنْ نَفْسِهَا وَأَعْطَيْتِهَا مِائَةَ دِينَارٍ فَلَمَّا أَمَكَنْتَنِي مِنْ نَفْسِهَا بَكَتْ، فَقُلْتُ: مَا يُبْكِيكَ؟ قَالَتْ: فَعَلْتُ هَذَا مِنَ الْحَاجَةِ، فَقُلْتُ: أَنْطَلِقِي وَلِكَ الْمِائَةُ فَتَرَكْتِهَا، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي إِتْمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ حُشْبِيَتِكَ وَابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَانْكَشِفْهُ عَنَّا، فَقَالَ الْحَجْرُ قَضَى، فَأَنْفَرَجَتْ مِنْهُ فَرَجَةٌ عَظِيمَةٌ، فَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ كَانَتْ لِي أَبْوَابٌ كَبِيرَانِ وَكَانَ لِي عَنَمٌ، فَكُنْتُ اتَّبِعُهُمَا بَلْبِنَ كُلِّ لَيْلَةٍ فَأَبْطَأْتُ عَنْهُمَا دَاتَ لَيْلَةٍ حَتَّى نَامَا فَجِئْتُ فَوَجَدْتُهُمَا نَائِمَيْنِ فَكَرِهْتُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا وَكَرِهْتُ أَنْ أَنْطَلِقَ فَيَسْتَيْقِظَانِ، فَقَمْتُ بِالْإِنَاءِ عَلَى رُءُوسِهِمَا حَتَّى أَصْبَحْتُ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي إِتْمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ حُشْبِيَتِكَ وَابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَانْكَشِفْهُ، فَقَالَ الْحَجْرُ: قَضَى، فَانْكَشَفْتُ عَنْهُمُ فَخَرَجُوا يَمْشُونَ "

Taberânî, *Duâ*, 75 (no: 189).

b. Nümeyr (v. 234/848)> Ubeyd b. Gannâm (v.?)> Muhammed b. Abdûs (v.?)> Taberânî (v. 360/971)

2.8.3.3. Râvileri

1) Numân b. Beşîr²³⁰

2) Amr b. Şurahbîl: (v. 63/683)

Ebû Meysere Amr b. Şurahbîl el-Hemdânî el-Kûfî.

Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Aişe, Ömer, Ali, Huzeyfe b. Yemân gibi birçok sahâbîden hadis rivâyet etti. Kendisinden de Şa'bî, Ebû İshak es-Sebî, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme gibi muhaddisler rivâyette bulunmuştur.

Amr, hadis münekkitleri arasında sikâ olarak kabul görmüş bir râvidir.²³¹

3) Ebû İshak es-Sebî'î: (v. 127/745)

Ebû İshak Amr b. Abdillâh b. Zîyuhmid es-Sebî'î.

Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr b. Âs, Muâviye b. Ebû Süfyân, Berâ b. Âzib gibi sahâbîlerden, Amr b. Şurahbîl, Dahhâk b. Kays gibi tâbiîlerden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de Katâde b. Diâme, İbn Şihâb ez-Zührî, A'meş, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî gibi alimler hadis rivâyet etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtîm er-Râzî, Yahyâ b. Maîn, Nesâî, onun güvenilir bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Hadis münekkitlerinden Ali b. Medînî, Ebû İshak'ın devrinin hafızası en güçlü altı muhaddisi içinde olduğunu ifade etmiş, İbn Hibbân ve Tahavî ise onun müdellis olduğunu söylemiştir.²³²

4) A'meş: (v. 148/765)

Ebû Muhammed Süleyman b. Mihrân el-Kûfî.

Sâid b. Cübeyr, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Kays b. Ebû Hâzim, Şa'bî gibi meşhur muhaddislerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Hanîfe, Abdullah b.

²³⁰ Râvi hakkında 50. Sayfada bilgi verilmiştir.

²³¹ Bk. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/237-238; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 4/135-135; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/47.

²³² Bk. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/242-243; Zehebî, *Tezkîretü'l-Huffâz*, 1/114-116; *A'lâmü'n-Nübelâ'*, 5/392-401; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/6367; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 10/170-171.

Mübârek, Süfyân es-Sevrî, Şu'be, Süfyân b. Uyeyne gibi meşhur alimler hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.

Kûfe'de hadis, kıraat, ferâiz ilimleri sahasında devrinin en önemli alimi olarak kabul görmüştür. Zehebî, onu bazı râvilerin kusurlarını gizlemekle, cerh ve ta'dîl imamı Ali b. Medînî de vehm ile itham etseler de hadis alimleri arasında sikâ sayılmıştır. Onun yaşadığı devrin büyük münekkidi Yahyâ b. Kattân, onun için "allâmetü'l-İslâm" demiştir.²³³

5) **Abdûlmelik b. Ma'n: (v.?)**

Ebû Ubeyde Abdûlmelik b. Ma'n b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd el-Mes'ûdî el-Kûfi.

Cebr b. Habîb, Süleyman b. Feyrûz, A'meş Talha b. Nâfi' gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Asım b. Ali, Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr Zekeriya b. Yahya, Muhammed b. Ebû Ubeyde b. Man gibi birçok rivâyette bulunmuştur.

İbn Hâcer, Zehebî ve Yahyâ b. Maîn onun için sikâ ifadesini kullanmışlardır.²³⁴

6) **Muhammed b. Ebû Ubeyde b. Ma'n: (v. 204/819)**

Muhammed b. Ebû Ubeyde b. Ma'n b. Abdurrahman b. Abdillâh b. Mes'ûd el-Mes'ûdî el-Kûfi.

Babası Abdûlmelik b. Ma'n'dan hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de İbn Ebî Şeybe, İbrahim b. Ebî Bekr Ebî Şeybe, Ebû Küreyb, İbn Nümeyr gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Yahya b. Maîn onun sikâ olduğunu söylemiştir.²³⁵

7) **Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr: (v. 234/849)**

²³³ Bk. İbn Ebû Hatîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/1-146; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 6/226-248; *Tezkîretü'l-Huffâz*, 1/154; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 3/54.

²³⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1/938.

²³⁵ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 8/191.

Ebû Abdîrrahman Muhammed b. Abdillâh b. Nûmeyr el-Hemdânî el-Kûfî. Çoğu Sahîh-i Müslim’de geçmekle birlikte 578 rivâyeti Kütüb-i Sitte’de yer alan meşhur bir hadis hafızıdır.

Abdullah b. Nûmeyr, Süfyân b. Uyeyne, Muhammed b. Bişr, Mervân b. Muâviye, Vekî b. Cerrâh gibi şahsiyetlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Hâtîm er-Râzî, Ebû Zûr’a er-Râzî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Yakub b. Şeybe gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Ebû Hâtîm er-Râzî, el-İclî, Ebû Dâvûd, Nesâî gibi hadis münekkitleri onun için sikâ bir râvi demişlerdir. İbn Ebû Hâtîm ise cerh ve ta’dîl konusunda otorite olduğunu hadislerinin delil olarak kullanılabileceğini söylemiştir.²³⁶

8) ‘Ubeyd b. Gannâm: (v. 297)

‘Ubeyd b. Gannâm b. el-Gazî Hafs b. Gıyâs el-Kûfî.

Ebû Bekr Ebî Şeybe, Muhammed b. Abdullah b. Nûmeyr, Ali b. Hakîm el-Evdî, Ebû Küreyb gibi birçok alimden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû Abbas b. Ukde, Yezid b. Muhammed el-Mevsilî, Ebû Kasım et-Taberânî, Ebû Bekr Ubeydullah b. Yahya et-Talha gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Ebû Nuaym onun için sikâ ifadesini kullanmıştır.²³⁷

9) Muhammed b. Abdûs:

Ebû Ahmed Muhammed b. Abdûs b. Kâmil es-Serrâc es-Sülemî el-Bağdâdî.

Ali b. el-Ca’d, Ubeyd b. Gannâm, Ahmed b. Cenab, Davud b. Amr, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Cafer el-Huldî, Ebû Bekr en-Necâd, et-Taberânî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Hıfzı, zabtı ve sikâ oluşuyla hadis alanında güvenilir kabul edilmektedir.²³⁸

10) Taberânî²³⁹

²³⁶ Bk. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve t-Ta’dîl*, 1/320-328; Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, 9/244-245; İbn Hâcer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 9/282-283; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 20/237.

²³⁷ Bk. Zehebî, *Tezkîretü’l-Huffâz*, 2/660.

²³⁸ Bk. Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, 13/531.

²³⁹ Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

2.8.4. Dördüncü Rivayet

2.8.4.1. Tercümesi

(Taberânî dedi ki) İbrahim b. Muhammed b. Bezze es-San'ânî bana rivayet etti. İbrahim Muhammed de dedi ki: Bana Muhammed b. Abdurrahim b. Şerûs, Rebâh b. Zeyd'den, o da Abdullah b. Saîd b. Ebû Asım'dan, o da Vehb b. Münebbih'ten, o da Numân b. Beşîr'den; Başka bir tahvilden İbrahim b. Bezze'den, o da Muhammed b. Abdurrahim eş-Şerûs'dan, o da Abdullah b. Bahîr'den, o da Vehb b. Münebbih'ten, o da Numân b. Beşîr'den; Başka bir tahvilden Hüseyin b. İshak et-Tüsterî'den, o da Ali b. Bahîr'den, o da İsmail b. Abdulkerim es-San'ânî'den, o da Abdussamed b. Ma'kil'den, o da Vehb b. Münebbih'ten, o da Numân b. Beşîr'den, o da Rasûlullah'tan (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: Mağara ashabını hatırlatarak şöyle demiştir:

“Üç kişi mağarada iken mağaranın kapısının üzerine dağdan bir kaya düştü ve üstlerini tamamen kapattı. Onlardan biri dedi ki:

-En iyi amelinizi hatırlayın. Umulur ki Allah (c.c.) bize merhametiyle muamele eder.

Bunun üzerine onlardan biri dedi ki:

-Ben bir keresinde bir iyilik yapmıştım. Benim için çalışan ücretli işçilerim vardı. Her bir adamı belli bir ücret karşılığı kiraladım. Bir gün gündüzün ortasında bir adam geldi. Onu da günün geri kalanı için diğer arkadaşlarıyla aynı şartta kiraladım. Tüm gün çalışan diğer işçiler gibi çalıştığını görünce, işinde diğer arkadaşları kadar çalışıp çabaladığından onun zimmetinden bir şey eksiltmek istemedim. İşçilerden bir adam bana geldi ve yarım gün çalıştığı halde bana verdiği ücretin aynısını buna da verdin, dedi. Ey Allah'ın kulu senin şartından bir şey eksiltmedim. O benim malım ve malım konusunda dilediğim gibi hüküm veririm. Kızıp gitti. Ücretini de bıraktı. Onun hakkını evin bir tarafına koydum. Sonra bir inek sürüsü uğradı ve onlardan bir kısmını satın aldım. Maşallah mal çoğaldı. Bir müddet sonra adam zayıf ve yaşlı bir halde geldiğinde onu tanıyamadım. Benim sende hakkım var diyerek hatırlatınca onu tanıdım. Ben de seni arıyordum bu senin hakkın diyerek hepsini ona sundum. Ey Allah'ın kulu, bana sadaka vermeyeceksen dalga geçme benimle, hakkımı ver, dedi. Vallahi dalga geçmiyorum, bunlar senin hakkın, benim malımdan bir şey yok diyerek hepsini ona ödedim. Allah'ım bunu senin rızana nail olmak maksadıyla yaptıysam bizi kurtar.

Bunun üzerine ışığı görünceye kadar kaya aralandı ve gördüler. Ve diğeri dedi ki:

-Ben bir keresinde bir iyilik yapmıştım. Ben cömertliğimle bilinirdim. İnsanlara bir kıtlık isabet ettiğinde benden iyilik isteyen bir kadın geldi. Kendini bana teslim etmedikçe olmaz, dedim. Beni reddedip gitti. Sonra döndü ve bana Allah'ı hatırlattı. Ben de kabul etmedim. Kendini teslim etmeden olmaz, dedim. Yine beni reddedip gitti. Bu durumu kocasına anlattı. O da kendini ona teslim et ve çocuklarını doyur dedi. Döndü ve bana yine Allah'ın azabını hatırlattı. Yine kabul etmedim. Nefsini bana teslim etmedikçe olmaz, dedim. O da bunu görünce nefsinin bana teslim etti. Onun üstünü çıkardığımda altımda titredi. Ona bu halin nedir deyince alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkuyorum, dedi. Sen zor zamanında Allah'tan korkarken ben ferah zamanımda O'ndan korkmadım, dedim ve onu bıraktım. Üstünü çıkarmamın hakkı olarak da ona para verdim. Allah'ım bunu senin rızana nail olmak maksadıyla yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya onlar dışarıyı görünceye kadar aralandı. Ve diğeri dedi ki:

-Ben bir keresinde bir iyilik yapmıştım. Benim yaşlı anne babam ve koyunlarım vardı. Ben anne babamı yedirir içirirdim. Sonra koyunlarımın yanına dönerdim. Bir gün şiddetli yağmur isabet etti ve beni hapsetti. Akşam oluncaya kadar dönemedim. Sonra sağdığım sütü ve koyunlarımı alıp aileme geldim. Anne babamın yanına gittiğimde onları uyuyor halde buldum. Onları uyandırmak bana meşakkatli geldi. Koyunlarımı bırakmak da bana zor geldi. Elimde sağdığım sütle oturup onların sabaha kadar uyanmasını bekledim. Sonra onlara sütlerini içirdim. Allah'ım eğer bunu senin rızana nail olmak maksadıyla yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.”

Numân (r.a.) dedi ki: Rasûlullah'tan şöyle buyurduğunu işitmiştim: “Kaya tak, dedi. Allah (c.c.) onları kurtardı ve çıktılar.”²⁴⁰

240 حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ بَرَّةَ الصَّنْعَانِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ بْنِ شُرُوسٍ، ثنا رِيَّاحُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَاصِمٍ، عَنْ وَهَبِ بْنِ مَنْبِيهٍ، عَنِ النَّعْمَانَ بْنِ بَشِيرٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ح وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ بَرَّةَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ بْنِ شُرُوسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ بَجِيرِ الْقَاصِ، يُدْكِرُ عَنْ وَهَبِ بْنِ مَنْبِيهٍ، عَنِ النَّعْمَانَ بْنِ بَشِيرٍ، ح وَحَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ التَّسْتَرِيِّ، ثنا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْكَرِيمِ الصَّنْعَانِيُّ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ مَعْقِلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ وَهَبَ بْنَ مَنْبِيهٍ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي النَّعْمَانُ بْنُ بَشِيرٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُدْكِرُ الرَّقِيمَ فَقَالَ: " إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ كَانُوا فِي كَهْفٍ فَوْقَ الْجَبَلِ عَلَى بَابِ الْكَهْفِ فَأَوْصَدَهُ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ: تَذَكَّرُوا أَنْتُمْ عَمَلٌ حَسَنٌ لَعَلَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بِرَحْمَتِهِ يَرْحَمُنَا، فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ: قَدْ عَمِلْتُ الْحَسَنَةَ مَرَّةً كَانَتْ لِي أَجْرَاءٌ يَعْمَلُونَ لِي عَمَلًا، فَاسْتَأْجَرْتُ كُلَّ رَجُلٍ مِنْهُمْ بِأَجْرٍ مَعْلُومٍ فِجَاعِي رَجُلٌ ذَاتَ يَوْمٍ وَسَطَ النَّهَارِ فَاسْتَأْجَرْتُهُ بِشَرْطِ أَصْحَابِهِ فَعَمِلَ فِي بَقِيَّةِ نَهَارِهِ كَمَا عَمِلَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فِي نَهَارِهِ كُلِّهِ فَرَأَيْتُ فِي الدَّمَامِ أَنْ لَا أَنْقِصَهُ مِمَّا اسْتَأْجَرْتُ بِهِ أَصْحَابَهُ لِمَا جَهَدَ

2.8.4.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Numân b. Beşîr (v. 64/684)> Vehb b. Münebbih (v. 114/732)> Abdussamed b. Ma'kil (v. 183/799)> Rabâh b. Zeyd (v.?)> Muhammed b. Abdurrahim b. Şerûs (v.?)> İbrahim b. Muhammed b. Bezze es-San'ânî (v.?)> Taberânî (v. 360/971)

2.8.4.3. Râvileri

- a. Numân b. Beşîr²⁴¹
- b. Vehb b. Münebbih²⁴²
- c. Abdussamed b. Ma'kil²⁴³
- d. İsmail b. Abdulkerîm²⁴⁴
- e. Abdullah b. Sa'îd b. Ebû Âsım: (v.?)

Abdullah b. Sa'îd b. Ebû Âsım.

Vehb b. Münebbih, İsmail b. Abdülkerim'den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Rabâh b. Zeyd rivâyette bulunmuştur.²⁴⁵

- f. Rabâh b. Zeyd: (v.?)

Rabâh b. Zeyd el-Kureşî.

في عمله، فقال رجل منهم أعطيت هذا ما أعطيتي ولم يعمل إلا نصف النهار، قلت: يا عبد الله لم أبخسك شيئاً من شرطك وإنما هو مالي أحكم فيه ما شئت، فغضب وذهب وترك أجره، فوضعت حقه في جانب البيت ما شاء الله، ثم مررت بي بقراً فاشتريت فصيلته من البقر فبلغت ما شاء الله تعالى، فمر بي بعد حين شيخ ضعيف لا أعرفه فقال إن لي عندك حقاً فذكره حتى عرفته فقلت: إياك أبغي، هذا حقك فعرضتها عليه جميعاً فقال: يا عبد الله أتسخر بي إن لم تصدق علي فأعطني حقي، قلت: والله ما أسخر بك إنما حقاك ما لي منها شيء فدفعتها إليه جميعاً، اللهم إن كنت فعلت ذلك لوجهك فأفرج عنا فأنصدع الجبل حتى رأوا الصوّء وأبصروا، وقال الآخر: قد عملت حسنة مرة، كانت لي فضل فأصابني الناس شدة فجاءتني امرأة تطلب مني معروفاً، فقلت: والله ما هو دون نفسك، فأبنت علي، فذهبت ثم رجعت، فذكرتني بالله وأبنت عليها، وقلت: لا والله ما هو دون نفسك، فأبنت علي، فذهبت فذكرت ذلك لزوجها فقال لها أعطيه نفسك وأعني عيالك، فرجعت إلي فأنشدتني بالله فأبنت عليها، فقلت: والله ما هو دون نفسك، فلما رأته ذلك أسلمت إلي نفسها فلما كشفها أرعدت من تحتي، فقلت لها: ما شأنك؟ فقالت: أخاف الله رب العالمين، فقلت: لها خفتيه في الشدة ولم أخفه في الرخاء، فتركتها وأعطينتها الحق علي بما كشفتها، اللهم إن كنت تعلم أنني فعلت ذلك لوجهك فأفرج عنا، قال: فأنصدع حتى عرفوا وتبين لهم، وقال الآخر: قد عملت حسنة مرة كان لي أبوان شبخان كبيران وكان لي غنم كنت أطعم أبوي وأسقيهما، ثم رجعت إلي غنمي فأصابني يوماً غيث وحسني فلم أرخ حتى أسنيت، فأتيت أهلي فأخذت مخلبي فحلبت وغمي قائمة فمشيت إلى أبوي فوجدتهما قد ناما، فشق علي أن أوقظهما وشق علي أن أترك غنمي فما برحت جالسا ومخلبي على يدي حتى أنقظتهما الصبح، فسقيتهما اللهم إن كنت فعلت ذلك لوجهك فأفرج عنا، قال النعمان رضي الله عنه كاتي أسمع هذه من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «قال الجبل طاق ففرج الله عز وجل عنهم فخرجوا»

Taberânî, *Duâ*, 76 (no: 190).

²⁴¹ Râvi hakkında 50. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁴² Râvi hakkında 51. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁴³ Râvi hakkında 51. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁴⁴ Râvi hakkında 52. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 965.

Cafer el-Mahzûmi, Abdullah b. Bahîr, Abdullah b. Saîd b. Ebî Asım, Ömer b. Habîb el-Mekkî, Ma'mer b. Râşid gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de İbrahim b. Halid es-San'âni, Ahmed b. Nasr b. Malik el-Hazeî, Eyyûb b. Şebîb es-San'âni, Abdullah b. el-Mübarek gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Alimlerin büyük çoğunluğu onun sikâ olduğu yönünde ittifak halindedir.²⁴⁶

g. Muhammed b. Abdurrahim b. Şerûs: (v.?)

Muhammed b. Abdurrahim b. Şerûs es-San'âni.

Rabâh b. Zeyd, Malik b. Enes'ten hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Muhammed b. Seleme b. Abdillâh, İbrahim b. Muhammed b. Berre gibi kimseler rivâyette bulunmuştur.²⁴⁷

h. İbrahim b. Muhammed b. Bezze es-San'ânî: (v.?)

Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. Bezze es-San'ânî el-Yemânî.

Abdurrezzak b. Hemmâm b. Nâfî', Muhammed b. Abdurrahim b. Şerûs, Muhammed b. Abdullah b. Ca'şem, Hişâm b. İbrahim gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammâd, Yakub b. İshak b. İbrahim b. Yezid gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Hadis münekkitlerince sikâ olarak değerlendirilmiştir.²⁴⁸

i. Taberânî²⁴⁹

aa. Birinci Tahvîl

aaa. Numân b. Beşir²⁵⁰

aab. Vehb b. Münebbih²⁵¹

²⁴⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/547; İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 3/2219.

²⁴⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 965.

²⁴⁸ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 1/51.

²⁴⁹ Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁵⁰ Râvi hakkında 50. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁵¹ Râvi hakkında 51. Sayfada bilgi verilmiştir.

aac. Abdussamed b. Ma'kil²⁵²

aad. İsmail b. Abdulkerim²⁵³

aae. Abdullah b. Bahîr: (v. 234/848)

Abdullah b. Bahîr b. Reysân es-San'ânî el-Yemâni el-Kâs.

Abdurrahman b. Yezid, Abdullah b. Yezid, Vehb b. Münebbih gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de İbrahim b. Halid b. Ubeyd, Rabâh b. Zeyd, Hişam b. Abdülmelik gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Yahya b. Maîn onun için sikâ demiştir.²⁵⁴

aaf. Muhammed b. Abdurrahim b. Şerûs²⁵⁵

aag. İbrahim b. Bezze²⁵⁶

aah. Taberânî²⁵⁷

ab. İkinci Tahvil

aba. Numân b. Beşîr²⁵⁸

abb. Vehb b. Münebbih²⁵⁹

abc. Abdussamed b. Ma'kil²⁶⁰

abd. İsmail b. Abdulkerîm²⁶¹

abe. Ali b. Bahr: (v. 234)

Ali b. Bahr el-Fârisî el-Bağdâdî el-Kattân

²⁵² Râvi hakkında 51. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁵³ Râvi hakkında 52. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁵⁴ Zehebî, *Mizanü 'l-i'tidâl fî nakdi 'r-ricâl*, nşr. Muhammed Ali Bicâvî, (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1382/1963), 2/395.

²⁵⁵ Râvi hakkında 110. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁵⁶ Râvi hakkında 110. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁵⁷ Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁵⁸ Râvi hakkında 50. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁵⁹ Râvi hakkında 51. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁶⁰ Râvi hakkında 51. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁶¹ Râvi hakkında 52. Sayfada bilgi verilmiştir.

Abdülaziz b. Muhammed ed-Deraverdî, Hâtim b. İsmail, Mu'temir b. Süleyman, Cerîr b. Abdülhamid, Hişam b. Yusuf gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Tirmîzi vasıtasıyla Ebû Davud, Muhammed Yahya ez-Zühî, Ebû Zür'a, Hanbel b. İshak İbrahim b. Harbî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Yahya b. Maîn onun için sikâ ifadesini kullanmıştır.²⁶²

abf. Hüseyin b. İshak et-Tüsterî: (v. 290)

Hüseyin b. İshak et-Tüsterî ed-Dakîk.

Saîd b. Mansûr, Ali b. Bahr el-Kattân, Hamid b. Yahya el-Belhî, Yahya b. Süleyman gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû Cafer el-Ukaylî, Ebû Kâsım et-Taberânî gibi alimler rivâyette bulunmuştur.²⁶³

abg. Taberânî²⁶⁴

2.8.5. Beşinci Rivâyet

2.8.5.1. Tercümesi

(Taberânî dedi ki) Ahmed b. Hammâd b. Zuğbe bana rivâyet etti. Ahmed b. Hammâd da dedi ki: Bana Saîd b. Ebî Meryem, İbn Lehîa'dan, o da Yezid b. Amr el-Muâfirî'den, o da Ebû Selma el-Katbânî'den, o da Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den, o da Rasûlullah'tan (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“İsrailoğullarından üç kişi ailelerinin geçimini sağlamak amacıyla yola çıktılar. Yağmura yakalanınca bir kayanın altına sığındılar. Kaya buldukları yeri kapatınca birbirlerine bakıp şöyle dediler:

-Şüphesiz sizi buradan kurtaracak olan şey ancak doğruluktur. Her biriniz en faziletli ameliyle dua etsin.

Bunun üzerine onlardan biri dedi ki:

²⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/309; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 6/965.

²⁶³ Ebû'l-Kasım Ali b. Hasen eş-Şâfi İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, (yy.: Dâru'l-Fıkr, 1415/1995), 4/331.

²⁶⁴ Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

-Allah'ım benim amcamın güzeller güzeli bir kızı vardı. Onun nefsinden murat almak istedim. Ama o benden imtina etti. Sonra bize bir kıtlık dönemi isabet etti. Ben ona yüz dinar vermeyi ve nefsinden murat almayı teklif ettim. O da bunu yaptı. Ben bacaklarının arasında olunca titremeye başladı. Bu halin nedir, dedim. Ben Allah (c.c.) korkuyorum, dedi. Ben de onu bıraktım ve yüz dinarı da ona bıraktım. Allah'ım bunu senin rızana rağbet etmek, azabından sakınmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine ışık onlara biraz görününceye kadar kaya aralandı. Sonra diğeri dedi ki:

-Allah'ım benim yaşlı anne babam vardı. Ben onların koyunlarını otlatıyordum. Koyunları sağdığım zaman içirmeye çocuklarım ve ailemden önce anne babamdan başlıyordum. Bir gün ağaçlar beni uzaklaştırdı ve onlar uyuyunca geldim. Sonra koyunları sağdım ve süt kabını anne babama getirdim. Onlar uyurken yanlarında durdum. Onları uyandırmak istemedim. Onlardan önce çocuklarımdan da başlamayı hoş görmedim. Tan yeri ağarınca kadar yanlarında durdum. Allah'ım bunu senin rızana rağbet etmek, azabından sakınmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya biraz daha aralandı. Sonra üçüncü kişi dedi ki:

-Koyunları güdüyorken namaz vakti gelince namaza kılmak için kalktım. Tam bu sırada kurt gelip sürüye daldı. Fakat ben namazımı kesmeyi hoş görmediğimden namazımı bitirinceye kadar sabrettim. Allah'ım eğer benim bunu sadece senin rızanı umarak azabından korkarak yaptığımı biliyorsan bizi buradan kurtar.”

Bunun üzerine kaya düştü. (Ukbe b. Âmir dedi ki: Rasûlullah şöyle anlatırken işittim. Kaya düştüğünde tak dedi ve oradan çıktılar.)²⁶⁵

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَمَّادٍ بْنُ رُغْبَةَ، ثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، أَنَا ابْنُ لَهْبَعَةَ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ عَمْرٍو الْمَعَاوِيُّ، أَنَّ أَبَا سَلْمَى الْقُتَيْبِيَّ،
أَخْبَرَهُ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ غَابِرِ الْجُهَنِيِّ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " إِنْ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ
خَرَجُوا يَرْتَادُونَ لِأَهْلِيهِمْ فَأَصَابَهُمُ الْمَطَرُ، فَأَوُوا تَحْتَ صَخْرَةٍ، فَأَنْطَبَقَتْ عَلَيْهِمْ فَنَظَرُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ فَقَالُوا: إِنَّهُ لَا يَنْجِيكُمْ مِنْ هَذَا إِلَّا
الصَّدَقُ فَلْيَبْذُغْ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ بِالْفَضْلِ عَمَلٍ عَمَلَهُ فَقَالَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَتْ لِي بِنْتُ عَمِّ حَسَنَاءَ جَمَلَاءَ فَأَرَدْتُهَا عَلَى نَفْسِهَا فَاثْتَمَعْتُ
عَلَيْ، ثُمَّ إِنَّهُ أَصَابَنَا سَنَةٌ فَعَرَضْتُ عَلَيْهَا أَنْ أُعْطِيَهَا مِائَةَ دِينَارٍ وَتَمَكَّنِي مِنْ نَفْسِهَا، فَفَعَلْتُ ذَلِكَ، فَلَمَّا كُنْتُ بَيْنَ رَجُلَيْهَا أَخَذْتُهَا رِعْدَةً،
فَقُلْتُ: مَا شَأْنُكَ؟ قَالَتْ: إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ، فَتَرَكْتُهَا وَتَرَكْتُ لَهَا الْمِائَةَ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ هَذَا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِكَ وَاتِّقَاءَ
سَخَطِكَ فَافْرُجْ عَنَّا، فَانْفَرَجَتِ الصَّخْرَةُ حَتَّى رَأَوُا مِنْهَا الصُّوَرَةَ، ثُمَّ قَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ لِي أَبَوَانِ كَبِيرَانِ وَكَانَتْ لِي عَنَمٌ أَرَعَاها
عَلَيْهِمَا فَكُنْتُ إِذَا رُحْتُ بِهَا جِئْتُهُمَا فَيَبْدَأُ بِيَهُمَا قَبْلَ وَلَدِي وَأَهْلِي فَتَأْتِي الشَّجَرُ يَوْمًا، فَجِئْتُ وَقَدْ نَامَا فَحَلَبْتُهُمَا، ثُمَّ أَتَيْتُ بِالْإِتَاءِ إِلَيْهِمَا
فَوَقَفْتُ عَلَيْهِمَا وَهُمَا نَائِمَانِ وَكَرِهْتُ أَنْ أُوقِظَهُمَا وَكَرِهْتُ أَنْ أَبْدَأُ بِصَبِيئِي قَبْلَهُمَا، فَلَمَّ أَرَلُ وَأَقْفَا عَلَيْهِمَا حَتَّى انْفَجَرَ الْفَجْرُ، اللَّهُمَّ إِنْ
كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي صَنَعْتُ هَذَا ابْتِغَاءَ رِضَاكَ وَاتِّقَاءَ سَخَطِكَ فَافْرُجْ عَنَّا، فَانْصَدَعَتِ الصَّخْرَةُ صَدْعَةً أُخْرَى، ثُمَّ قَالَ الثَّلَاثُ: كُنْتُ فِي عَنَمٍ
أَرَعَاها فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَقَمْتُ أَصْلِي فَجَاءَ الدُّنْبُ فَدَخَلَ الْعَنَمَ فَكَرِهْتُ أَنْ أَقْطَعَ صَلَاتِي فَصَبِرْتُ حَتَّى فَرَعْتُ مِنْ صَلَاتِي، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ

2.8.5.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Ukbe b. ‘Âmir el-Cühenî (v. 58/678)> Selmân Ebû Selmâ el-Katbânî (v.?)> Yezîd b. ‘Âmr el-Muâfirî (v.?)> Abdullah b. Lehîa (v. 174/790)> Sa’îd b. Ebî Meryem (v. 224/838)> Ahmed b. Hammâd b. Zuğbe (v.?)> Taberânî (v. 360/971)

2.8.5.3. Râvileri

1) Ukbe b. ‘Âmir el-Cühenî: (v. 58/678)

Ebû Hammâd Ukbe b. Âmir b. Abs el-Cühenî.

Rivâyetleri Kütüb-i Sitte’nin tümünde bulunan Ukbe’den Abdullah b. Abbas, Câbir b. Abdullah, Ebû Ümâme gibi sahâbîler ve birçok tâbiîn alim hadis rivâyetinde bulunmuştur. Mısır’da hadis rivâyeti alanındaki itibarı Abdullah b. Mes’ud’un Kûfeliler yanındaki itibarına benzetilmiştir.²⁶⁶

2) Selmân Ebû Selmâ el-Katbânî: (v.?)

Ebû Seleme Ebû Selmâ el-Katbânî.

Ukbe b. Âmir el-Cühenî’den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Yezid b. Amr el-Muâfirî rivayette bulunmuştur.

Hali meçhul olan bir râvidir.²⁶⁷

3) Yezîd b. ‘Âmr el-Muâfirî: (v.)

Yezîd b. ‘Âmr el-Muâfirî el-Mısırî.

Ebû Seleme b. Abdirrahman, Ebû Abdirrahman el-Hublî, Abdullah b. Amr b. el-As, Tedüm el-Himyerî gibi alimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Amr b. el-Hâris, Leys b. Sa’d, Abdullah b. Lehîa gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُ هَذَا ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ وَاتَّقَاءَ سَخَطِكَ فَأَفْرُجْ عَنَّا، قَالَ فَأَنْفَرَجْتَ الصَّخْرَةَ " قَالَ عُقَيْبَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَخْبِيهَا حِينَ أَنْفَرَجْتَ قَالَتْ: طَائِقٌ، فَخَرَجُوا مِنْهَا

Taberânî, *Duâ*, 79 (no: 195).

²⁶⁶ Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, 2/467-469; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/489; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 42/62-63.

²⁶⁷ Hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Hadis münekkitlerince sikâ kabul edilmiştir.²⁶⁸

4) Abdullah b. Lehîa: (v. 174/790)

Ebû Abdirrahman Abdullah b. Lehîa b. Ukbe el-Hadramî el-Mısrî.

Ata b. Ebî Rebâh, el-A'rec, Amr b. Şuayb, Atâ b. Dînâr, Amr b. Dînâr, Hişam b. Urve, Ka'b b. Alkame gibi muhaddislerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, Abdullah b. Mübârek, Evzâî, Abdullah b. Abdülhakem gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Hadis rivayetlerinin yaygın olduğu bir dönemde yaşayan Abdullah b. Lehîa Mısır'ın öncü muhaddisleri arasında kabul görmüştür. Fakat bazı alimlerin onun rivâyetlerine şüpheyle yaklaşması sebebiyle Kütüb-i Sitte müellifleri de onun rivâyetlerinin meşhur ve güvenilir öğrencilerinden gelmesine ya da güvenilir başka yollarla da nakledilmiş olmasına bakarak tercih etmişlerdir. Zehebî Mısır'da Abdullah b. Lehîa ve Leys b. Sa'd'ın devirlerinin en büyük alimleri olduğunu belirtmekle birlikte İbn Lehîa'nın zayıf rivâyetlerine dikkat edilmesi gerektiği lakin tümünü yok sayacak kadar da tenkitte abartılı davranmanın yanlış olacağını ifade etmiştir.²⁶⁹

5) Sa'id b. Ebû Meryem²⁷⁰

6) Ahmed b. Hammâd b. Zuğbe: (v. 296)

Ebû Cafer Ahmed b. Hammâd b. Zuğbe et-Tüciybî.

Sa'id b. Ebû Meryem, Ebû Salih, Yahya b. Bükeyr ve kardeşi İsa b. Hammâd gibi birçok kişiden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Nesâî, Abdulmümin b. Halef en-Nesefî, Ali b. Muhammed el-Vâiz, Ebû Sa'id b. Yunus, Süleyman b. Ahmed et-Taberânî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.²⁷¹

7) Taberânî²⁷²

²⁶⁸ Zehebî, Târîhu'l-İslam, 3/756.

²⁶⁹ Bk. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/145-148; Zehebî, *Tezkîretü'l-Huffâz*, 1/237-239; *A'lâmü'n-nübelâ*, 8/11-31; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/331-335; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 20/158-159.

²⁷⁰ Râvi hakkında 72. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemal fî esmâ'ir-ricâl*, 20.

²⁷² Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

2.8.6. Altıncı Rivâyet

2.8.6.1. Tercümesi

(Taberânî dedi ki) Muaz b. el-Müsennâ bana rivâyet etti. Muaz b. el-Müsennâ da dedi ki: Bana Müsedded, Ebû Avâne'den, o da Katâde'den, o da Enes b. Mâlik'ten (r.a.), o da Rasûlullah'tan (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Önceki kavimlerden üç kişi ailelerinin geçimini sağlamak amacıyla yola çıktılar. Yağmura tutulunca bir mağaraya girdiler. Mağaranın kapısını tamamen kapatan bir kaya oraya yuvarlandı. Kaya kapıyı öyle kapattı ki dışarıyı görebilecekleri küçük bir boşluk dahi kalmadı. Birbirlerine dediler ki:

- Bizden hiçbir iz kalmadı. Kayanın nasıl düştüğünü gördünüz. Allah'tan başka yerinizi hiç kimse bilemez. Gelin en güvendiğiniz amellerinizle Allah'a dua edin.

Onlardan bir adam dedi ki:

-Allah'ım, bilirsin ki; benim annem babam vardı. Onlar için kaplarına süt sağı getirirdim. Bazen geldiğimde onları uyuyor halde bulunca onlar uyanıncaya kadar ayakta başlarında beklerdim. Uykularından uyandırmak istemezdim. Uyanacakları vakte kadar başlarında beklerdim. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri hareket etti. Ve diğeri dedi ki:

-Allah'ım bilirsin ki ben yapacağı iş karşılığı bir işçi kiralamıştım. Ben sinirli iken gelip ücretini isteyince onu azarladım. Bunun üzerine ücretini bıraktı gitti. Onun ücretini topladım ve çoğalttım. Çoğalttığım tüm malları ona verdim. İsteseydim sadece ilk ücretini verirdim. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kayanın üçte biri hareket etti. Ve üçüncüsü dedi ki:

-Allah'ım bilirsin ki benim beğendiğim bir kadın vardı. Ona para ayarladım. Kadın geldiğinde isteğimi kabul ettiği zaman hem kendisini hem de verdiğim parayı bıraktım. Ya Rabbi! Bu işimi senin azabından kaçınmak rahmetine nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya hareket etti ve hızlıca yürüyerek çıktılar.”²⁷³

2.8.6.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Enes b. Mâlik (v. 93/711)> Katâde (v. 117/735)> Ebû Avâne (v. 176/792)> Müsedded b. Müserhed (v. 228/843)> Muaz b. el-Müsennâ (v.?)> Taberânî (v. 360/971)

2.8.6.3. Râvileri

- 1) Enes b. Mâlik²⁷⁴
- 2) Katâde²⁷⁵
- 3) Ebû Avâne²⁷⁶
- 4) Müsedded b. Müserhed: (v.228/843)

Ebû'l-Hasen Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el-Basrî. Biri küçük diğeri büyük iki Müsned sahibi bir hadis hafızıdır.

Bişr b. Mufaddal, Ebû Avâne el- Vasîfî, Hammâd b. Zeyd, Fuzayl b. İyaz, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Vekî b. Cerrâh gibi muhaddislerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Ebû Zür'â, Ebû Dâvûd, el-Cûzcânî, Ebû Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur

Hadis münekkitlerince sikâ, sadûk, hâfız, sebt, hüccet olarak değerlendirilen Müsedded; Basra'da ilk Müsned'i yazan kişi olarak tanınmaktadır.²⁷⁷

حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ الْمُتَنَّى، ثنا مُسَدَّدٌ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ فِيْمَنْ سَلَفَ مِنَ النَّاسِ انْطَلَقُوا يَرْتَادُونَ لِأَهْلِيهِمْ فَأَصَابَتْهُمْ السَّمَاءُ، فَدَخَلُوا غَارًا فِسَقَطَ عَلَيْهِمْ حَجَرٌ فَأَطْبَقَ عَلَيْهِمْ حَتَّى مَا يَرَوْنَ مِنْهُ خِصَاصَةً، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: قَدْ وَقَعَ الْحَجَرُ وَعَفَا الْأَثَرُ وَلَا يَظُنُّ بِمَكَاتِكُمْ إِلَّا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَادْعُوا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بِأَوْثَقِ أَعْمَالِكُمْ، فَقَالَ رَجُلٌ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ فَكُنْتُ أُحْلِبُ لَهُمَا فِي إِنَاءِيهِمَا وَأَتِيهِمَا بِهِ فَإِذَا وَجَدْتُهُمَا رَاقِدَيْنِ قَمَتُ عَلَى رُءُوسِهِمَا كَرَاهِيَةً أَنْ أُرَدَّ وَسَنُهِمَا اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءً رَحْمَتِكَ وَمَخَافَةَ عَذَابِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا، فَرَأَى ثَلَاثَ الْحَجَرِ، وَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ أَعْجَبْتَهُ امْرَأَةً وَأَنَّهُ جَعَلَ لَهَا جُعْلًا، فَلَمَّا قَدَرَ عَلَيْهَا سَلَّمَ لَهَا نَفْسَهَا وَوَفَّرَ لَهُ جُعْلَهَا، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءً رَحْمَتِكَ وَمَخَافَةَ عَذَابِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا، فَرَأَى ثَلَاثَ الْحَجَرِ، وَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أُجِيرًا عَلَى عَمَلٍ يَعْمَلُهُ وَأَنَّهُ أَتَانِي يَطْلُبُ أَجْرَهُ ذَلِكَ وَأَنَا غَضْبَانٌ فَرَبَّرْتُهُ، فَاِنطَلَقَ وَتَرَكَ أَجْرَهُ، فَجَمَعْتُهُ وَتَمَرَّتْهُ حَتَّى كَانَ مِنْهُ كُلُّ الْمَالِ، ثُمَّ أَتَانِي يَطْلُبُ أَجْرَهُ فَأَعْطَيْتَهُ ذَلِكَ كُلَّهُ وَلَوْ شِئْتُ لَمْ أُعْطِهِ إِلَّا الْأَجْرَ الْأَوَّلَ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ رَجَاءً رَحْمَتِكَ وَمَخَافَةَ عَذَابِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا، قَالَ: فَانطَلَقُوا مَعَابِقَ يَمَاشُونَ "

Taberânî, *Duâ*, 77 (no: 192).

²⁷⁴ Râvi hakkında 38. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁷⁵ Râvi hakkında 36. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁷⁶ Râvi hakkında 39. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁷⁷ Bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/438; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 10/591-595; *Tezkîretü'l-Huffâz*, 2/421-422; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/107-109.

5) Muâz b. el-Müsennâ: (v. 288)

Ebû'l-Müsennâ Muaz b. el-Müsennâ b. Muaz b. Muaz b. Nasr b. Hisân el-Basarî el-Anberî.

El-Ka'nebî, Muhammed b. Kesîr, Müslim b. İbrahim gibi alimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Bekr eş-Şâfiî, Cafer b. el-Müeddeb, Taberânî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Zehebî ve Hatîb el-Bağdâdî onun için sikâ ifadesini kullanmışlardır.²⁷⁸

6) Taberânî²⁷⁹

2.8.7. Yedinci Rivayet

2.8.7.1. Tercümesi

Taberânî dedi ki: Abdân b. Ahmed bana rivâyet etti: Abdân b. Ahmed de dedi ki: Bana Muhammed b. Avf el-Hımsî, Heysem b. Cemîl'den, o da Mübârek b. Füdâle'den, o da Hasen'den, o da Enes'ten (r.a.), o da Rasûlullah'tan (s.a.s.) mağara hadisini rivâyet etmiştir.²⁸⁰

2.8.7.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Enes b. Mâlik (v. 93/711)> Hasen el-Basrî (v. 110/728)> Mübârek b. Fadâle (v.?)> Heysem b. Cemîl (v.?)> Muaz b. el-Müsennâ (v.?)> Muhammed b. Avf el-Hımsî (v. 272/885)> Abdân b. Ahmed (v. 293/906)> Taberânî

2.8.7.3. Ravileri

- 1) Enes b. Mâlik²⁸¹
- 2) Hasen el-Basrî: (v. 110/728)

Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî.

²⁷⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 1071.

²⁷⁹ Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁸⁰ حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ الْحَمِصِيُّ، ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ، عَنْ مُبَارَكِ بْنِ فَضَالَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَنَسِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحَدِيثِ الْغَارِ

Taberânî, *Duâ*, 81 (no: 200).

²⁸¹ Râvi hakkında 38. Sayfada bilgi verilmiştir.

Hasan-ı Basrî, Abdurrahman b. Semûre, Ebû Hüreyre, Hakem b. Amr, Semûre b. Cündeb, İmrân b. Husayn, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Enes b. Mâlik gibi sahabîlerden bizzat hadis alarak rivâyette bulunurken Hz. Ali, Ebû Musa el-Eş'arî, Ümmü Seleme, Abdullah b. Amr bazı sahabîlerden bizzat doğrudan hadis dinlememesine rağmen arada bulunan râviyi zikretmeden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Katâde b. Diâme, Bekir b. Abdullah el-Müzenî, Atâ b. Sâib, Eyyûb es-Sahtiyânî, Ebû Bürde Büreyd b. Abdullah, Abdullah b. Avn gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Tedlis yönüyle tenkîd edilen Hasan-ı Basrî hakkında Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Ebû Zür'a er-Râzî, rivâyetlerinin birkaçı haricinde hepsinin Kur'an ve sünnete dayanması veya başka rivayetlerin tariklerinden muttasıl bir halde rivâyet edilmiş olması hasebiyle zayıf olamayacağını ifade etmişlerdir. Hadis münekkitlerinin güvenilirliği hususunda ittifak etmiş oldukları Hasan el-Basrî'nin, şahıslar arası güven duygusu güçlü bir toplumda bulunması hasebiyle isnaddaki râviyi zikretmeyi gerekli görmediğine kanaat getirilmiştir.²⁸²

3) Mübârek b. Fadâle: (v. 164)

Mübârek b. Fadâle b. Abdirrahman b. Kenâne el-Basarî, el-Kureşî, el-Adevî.

Hasen, Bekr b. Abdillâh, Nasr b. Râşid Abdullâh b. Müslim b. Yesâr, Abdullâh b. Ebî Bekr, Abdullâh b. Amr gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Vekî, Ebû Nuaym, Ebû Velîd, Süleyman b. Harb, Musa b. İsmail, Şeybân gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Hadis münekkitlerinden bazıları onu zayıflık ve tedlis konusunda tenkit etseler de sadûk olarak kabul edilmiştir.²⁸³

4) Heysem b. Cemîl: (v. 213)

Ebû Sehl Heysem b. Cemîl el-Bağdâdî.

Ezher b. Sinan el-Kureşî, Cerîr b. Hâzim, Hammâd b. Seleme, Züheyr b. Muâviye, Süfyân b. Uyeyne, Şerîk b. Abdullâh, Abdullâh b. el-Mübârek, Malik b. Enes,

²⁸² Bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, 3/40-42; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 4/563-588; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 16/303.

²⁸³ Bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/410-411.

Mübârek b. Fadâle gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. İbrahim ed-Devrekî, Ebû'l-Ezher Ahmed b. Ezher en-Nîsâbûrî, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Ebî Numan el-Buhârî, Muaz b. el-Müsennâ, Ebû Musa Muhammed b. el-Müsennâ Muhammed b. Yahya ez-Zühî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

İbn Hibbân onu sika râviler arasında zikretmiştir. Darekutnî onun hafız ve sikâ olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁴

5) Muâz b. el-Müsennâ²⁸⁵

6) Muhammed b. Avf el-Hımsî: (v. 272/885)

Ebû Abdillâh Ebû Cafer Muhammed b. Avf b. Süfyân el-Hımsî.

Ubeydullah b. Musa, Ahmed b. Halid el-Vehbî, Haşim b. Amr, Ali b. Ayyâş gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû Davud, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, en-Nesâî, Ebû Zür'a ed-Dimeşkî, Hasen b. Abdirrahman gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Zehebî onun hafız, sikâ olduğunu ifade etmiştir. İbn Ebî Hâtim ise sadûk olduğunu söylemiştir.²⁸⁶

7) Abdân b. Ahmed: (v. 306)

Ebû Muhammed Abdân Abdullah b. Ahmed b. Musa b. Ziyâd el-Ehvezî. Musannef sahibidir.

Sehl b. Osman, Ebû Bekr Ebî Şeybe, Halife b. Hayyat, Osman b. Ebî Şeybe, Muhammed b. Avf el-Hımsî, Yakub b. ed-Devrekî gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de İbn Kâni, et-Taberânî, Ebû Bekr el-İsmâilî, Ebû Amr b. Hamdân gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

²⁸⁴ Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/490; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/90; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 14/57; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 56.

²⁸⁵ Râvi hakkında 118. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁸⁶ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 12/614; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/52-53; İbn Hâcer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/383-384.

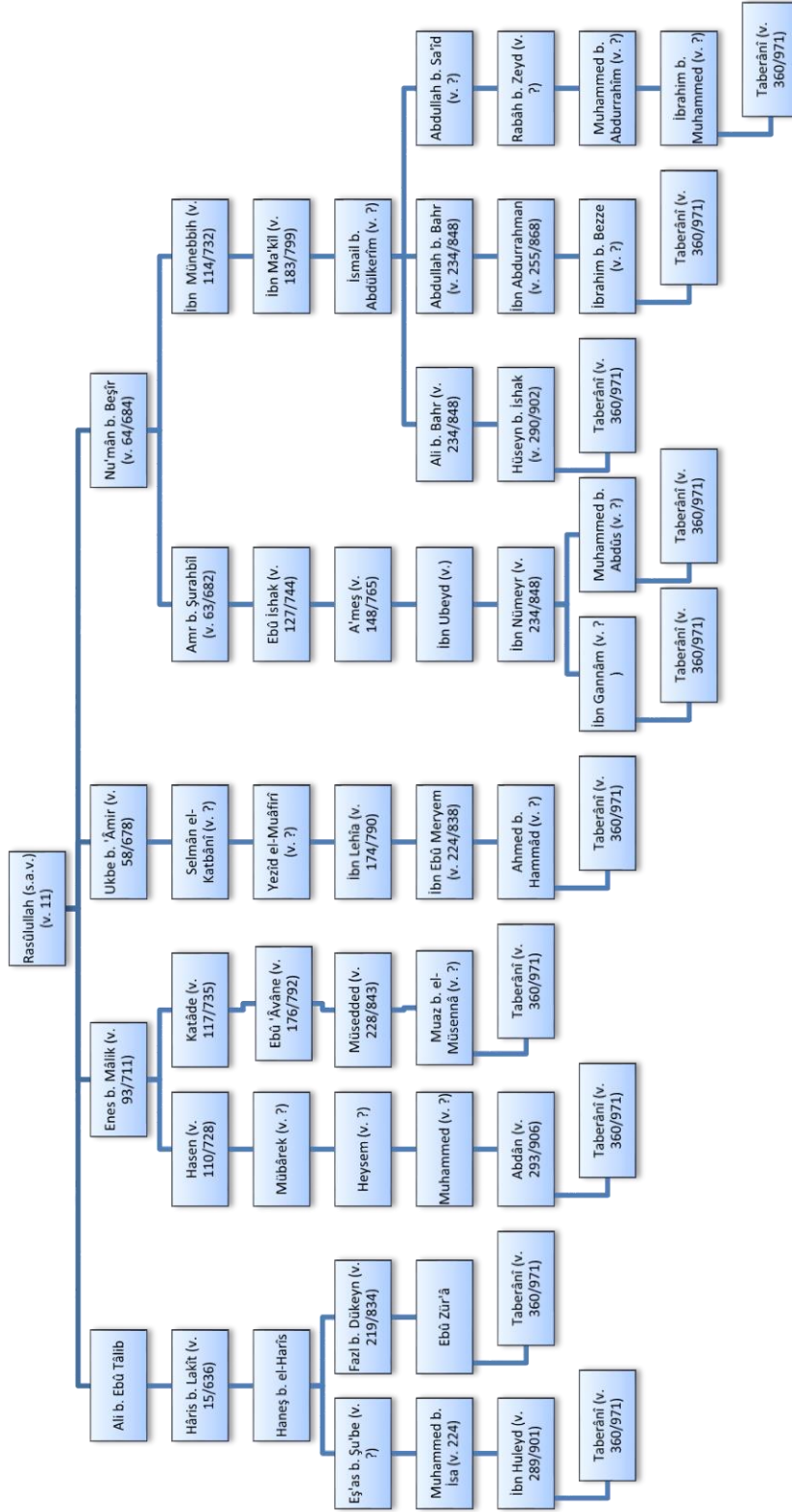
Zehebî onun için hafız, hüccet. sadûk ve allâme ifadelerini kullanmıştır. Hadis münekkitlerince sikâ kabul edilmiştir.²⁸⁷

8) Taberânî²⁸⁸

²⁸⁷ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 13/169.

²⁸⁸ Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

2.8.8. Sened Şeması

2.8.9. Değerlendirme

Hadis Taberânî'nin *ed-Duâ*'sında; Enes b. Mâlik'ten, Hasan-ı Basrî ve Katâde tariki, Ali b. Ebî Tâlib'den Hâris b. Lakîl tariki, Numân b. Beşîr'den Vehb b. Münebbih ve 'Amr b. Şurahbîl tariki, Ukbe b. 'Âmir el-Cühenî'den Ebû Selmâ el-Katbânî tarikiyle rivâyet edilmiştir. Muhaddislerin rivayetlerine şüpheyile yaklaştığı Abdullah b. Lehîa'nın muvafakatinden dolayı Ukbe b. 'Âmir rivâyetinin zayıf olarak geldiği anlaşılmaktadır.

Enes b. Mâlik'ten Katâde ve Hasan-ı Basrî tarikiyle gelen rivâyetin râvilerinin güvenilir olarak görülmektedir. Zîra Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya'lâ'da da geçen rivâyet hakkında Heysemî ricâlinin sahihin ricâli olduğuna dair değerlendirmede bulunmuştur. İbn Hâcer ise Taberânî'nin bu rivâyeti Enes b. Mâlik'ten sahih bir isnadla tahrir ettiğini söylemiştir.²⁸⁹ Aynı tarikle Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen bu rivâyet için Şuayb el-Arnâvût, isnadının Şeyhayn'a göre sahih olduğu ifadesine yer vermiştir.²⁹⁰

Ali b. Ebî Tâlib rivâyeti, Haneş b. el-Hâris'ten Eş'as b. Şu'be ve Fazl b. Dükeyn kanalıyla gelmiş olup bu tarikin râvileri güvenilir olduğu görülmektedir. Taberânî de Eş'as b. Şu'be'nin güvenilir olduğunu, hadisin Haneş b. el-Hâris'ten sadece Eş'as tariki ile merfû olup Fazl b. Dükeyn tarikinden merfû olarak gelmediğini haber vermiştir.²⁹¹ Ali b. Ebî Tâlib rivâyeti Eş'as b. Şu'be tariki ile muttasıl, merfû ve sahîh olarak geldiği anlaşılmaktadır.

Numân b. Beşîr'den Vehb b. Münebbih ve 'Amr b. Şurahbîl tarikiyle gelen rivâyetin 'Amr b. Şurahbîl tarikindeki râvilerinin güvenilir oldukları görülmektedir. Vehb b. Münebbih'ten üç tarikle geldiği görülen rivâyetin ise râvileri hakkında herhangi bir olumsuz kanaat olmadığı görülmektedir. Zîra Heysemî de bu rivâyetin râvileri için sikâ oldukları değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁹² Numân b. Beşîr'den üç tarikle gelen rivâyetin sıhhati hususunda İbn Hâcer hasen ifadesini kullanmıştır.²⁹³ Şuayb El-Arnâvût

²⁸⁹ Bk. İbn Hâcer, *Fethu'l-bârî*, 6/625.

²⁹⁰ Bk. Ahmed, *Müsned*, 19/439.

²⁹¹ Bk. Taberânî, *Duâ*, 75.

²⁹² Bk. Heysemî, *Mecme u'z-zevâid*, 8/142.

²⁹³ Bk. İbn Hâcer, *Fethu'l-bârî*, 6/625.

ise İbn Hâcer'in görüşüne atıfta bulunmak suretiyle bu hadisin isnadının hasen, ricâlinin sikâ olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur.²⁹⁴

2.9. Hadis'in Et-Taberânî'nin El-Mu'cemu'l-Evsât'ındaki Rivâyetleri

2.9.1. Birinci Rivâyet²⁹⁵

2.9.1.1. Tercümesi

Taberânî dedi ki: Ebû Müslim el-Keşî bana rivâyet etti. Ebû Müslim el-Keşî de dedi ki: Bana Ebû Halife, Osman b. Ömer ed-Dabbî'den, o da Amr b. Merzûk'tan, o da İmrân b. el-Kattân'dan, o da Katâde'den, o da Saîd b. Ebû'l-Hasen'den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Rasûlullah'tan (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Sizden önceki kavimlerden üç kişi ailelerinin geçimini sağlamak gayesiyle yola çıktılar. Yağmura yakalanınca bir dağa ya da bir mağaraya sığındılar. Üzerlerine bir kaya düşünce Birbirlerine dediler ki: Görüyorsunuz ki kaya düştü. İzlerimiz silindi. Allah (c.c.) başka yerinizi kimse bilemez. En güzel amellerinizle dua edin. Onlardan biri dedi ki:

-Benim anne babam vardı. Onların kaplarına süt sağardım. Onlara süt getirdiğimde uyuyorlardı. Uyanacakları vakte kadar ayakta onların uyanmalarını bekledim. Onları uyandırmayı hoş görmedim. Uyandıklarında sütlerini içtiler. Allah'ım eğer bunu senin rahmetini umarak azabından korkarak yaptığımı biliyorsan bizi kurtar!

Bunun üzerine kayanın üçte biri düştü. Ve diğeri dedi ki:

-Allah'ım bilirsin ki benim beğendiğim bir kadın vardı. Onun nefsinden murat almak istedim. Ama o nefsinden bana imkân vermeyi reddetti. Ta ki ona para verene

²⁹⁴ Bk. Ahmed, *Müşned*, 30/369.

²⁹⁵ حَدَّثَنَا أَبُو مُسْلِمٍ الْأَشْجَبِيُّ، وَأَبُو خَلِيفَةَ وَعُثْمَانُ بْنُ عَمَرَ الصَّبَّيُّ، قَالُوا: ثنا عمرو بن مرزوق، ثنا عمران القطان، عن قتادة، عن سعيد بن أبي الحسن، عن أبي هريرة، رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " خرج ثلاثة نفر ممن كان قبلكم يترادون لأهليهم فأصابهم السماء فلقوا إلى جبل أو إلى كهف فوقع عليهم حجر فقال بعضهم لبعض: لا تعلم مكانكم إلا الله عز وجل، ادعوا بأوثق أعمالكم، فقال أحدهم: كان لي والدان وكنت أحلب لهما في إناءيهما فإذا أتيتهما وهما نائمان فمئت قائما حتى يستيقظا متى استيقظا وكرهت أن تدور سنتهما في رؤوسهما، فإذا استيقظا شربا، اللهم إن كنت تعلم إنما فعلت ذلك رجاء رحمتك وخشية عذابك فأفرج عنا، فرأى ثلث الحجر، وقال الآخر: اللهم إن كنت تعلم أنه كانت لي امرأة تعجبي فأردتها فأبى أن تمكنني من نفسها حتى جعلت لها جعلا، فلما أخذت جعلها واستقرت بنفسها تركتها، اللهم إن كنت تعلم أني إنما فعلت ذلك رجاء رحمتك وخشية عذابك فأفرج عنا، فرأى ثلثا الحجر الآخر، وقال الثالث: اللهم إن كنت تعلم أني استأجرت أجيرا يعمل لي يوما فعمل ثم جاء يطلب أجره فأعطيتُه فلم يأخذه وتسخط فوفرته عليه حتى صار من كل المال، ثم جاء يطلب أجره، فقلت: خذ هذا كله، ولو شئت لم أعطيه إلا أجره، اللهم إن كنت تعلم أني إنما فعلت ذلك رجاء رحمتك وخشية عذابك فأفرج عنا، فرأى ثلث الحجر وخرجا ييماسون Taberânî, *Evsât*, 3/54 (no: 2454); *Duâ*, 78 (no: 193).

kadar. Parayı alınca kendisini bana teslim etti. Ama ben onu bıraktım. Allah'ım eğer bunu senin rahmetini umarak azabından korkarak yaptığımı biliyorsan bizi kurtar!

Bunun üzerine kayanın üçte biri daha düştü. Ve üçüncü kişi dedi ki:

-Allah'ım bilirsin ki, bana bir günlük çalışması için bir işçi kiraladım. Çalıştıktan sonra gelip ücretini istedi. Ücretini verdim fakat beğenmediği için almadı. Sonra ben o ücreti büyük bir mal olana kadar artırdım. Sonra o gelip ücretini istedi. Bunların hepsini al, dedim. İsteseydim sadece ücretini verirdim. Allah'ım eğer bunu senin rahmetini umarak azabından korkarak yaptığımı biliyorsan bizi kurtar!

Bunun üzerine kayanın üçte biri düştü. Ve yürüyerek çıktılar.”

2.9.1.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Ebû Hüreyre (v. 58/678)> Sa'îd b. Ebû'l-Hasen (v.?)> Katâde (v. 117/735)> İmrân b. el-Kattân (v. 160/777)> 'Amr b. Merzûk (v. 224/838)> Osman b. Ömer ed-Dabbî (v.?)> Ebû Halîfe (v. 207)> Ebû Müslim İbrahim b. Abdullah el-Keşîf (v. 292/904)> Taberânî (v. 360/971)

2.9.1.3. Râvileri

- 1) **Ebû Hüreyre²⁹⁶**
- 2) **Sa'îd b. Ebû'l-Hasen²⁹⁷**
- 3) **Katâde²⁹⁸**
- 4) **'İmrân b. el-Kattân²⁹⁹**
- 5) **'Amr b. Merzûk.³⁰⁰**
- 6) **Osman b. Ömer ed-Dabbî:³⁰¹ (v.?)**

Ebû Amr Osman b. Ömer ed-Dabbî el-Basrî.

Abdullah el-Gadâni, Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî, Amr b. Merzûk gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, Ebû Bekr b. İshak, Ali b. Hamşaz gibi birçok kimseden rivâyette bulunmuştur.

²⁹⁶ Râvi hakkında 35. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁹⁷ Râvi hakkında 36. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁹⁸ Râvi hakkında 36. Sayfada bilgi verilmiştir.

²⁹⁹ Râvi hakkında 37. Sayfada bilgi verilmiştir.

³⁰⁰ Râvi hakkında 94. Sayfada bilgi verilmiştir.

³⁰¹ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 6/779.

Hâkim ve diğer hadis münekkitlerince sikâ kabul edilmiştir.

7) Ebû Halîfe: (v. 207)

Ebû Halîfe el-Fazl b. el-Hubâb el-Cümeihî.

Süleyman b. Harb, Muhammed b. Kesîr, Amr b. Merzûk, Ebû'l-Velîd Tayâlisî Velid b. Hişâm, Müsedded b. Müserhed, Osman b. Heysem gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû Avâne, Ebû Ali en-Neysâbûrî, Ebû'l-Kâsım et-Taberânî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Hadis münekkitlerince sikâ olduğu ifade edilmiştir.³⁰²

8) Ebû Müslim İbrahim b. Abdullah el-Keşî: (v.292/904)

Ebû Müslim İbrahim b. Abdullah b. Müslim el-Keccî el-Basrî.

Ali b. Medînî, Ebû Âsım en-Nebîl, Abdülmelik b. Kureyb el-Asmâî, Muhammed b. Abdullah el-Ensârî gibi alimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım el-Beğavî, Ebû Bekir Ahmed b. Ca'fer el-Katî gibi birçok kimse hadis rivâyet etmiştir.

Musa b. Harun, Darekutnî gibi hadis münekkitleri onu sadûk ve sikâ olarak değerlendirmiştir. Zehebî ise senesinde üç râvi olan rivâyetlerine atıfta bulunarak ondan asrın şeyhi olarak söz etmiştir.³⁰³

9) Taberânî³⁰⁴

2.9.2. İkinci Rivayet

2.9.2.1. Tercümesi

Taberânî dedi ki: Abdân b. Ahmed bana rivâyet etti. Abdân b. Ahmed de dedi ki: Bana Dâhir b. Nuh, Abdullah b. Arâde'den, o da Dâvûd b. Ebû Hind'den, o da Ebû Âliye'den, o da Ebû Hüreyre'den (r.a.), o da Rasûlullah'tan (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

³⁰² Bk. Zehebî, *Tezkîretü'l-Huffâz*, 2/670-671; İbn Hâcer, *Lisânü'l-Mizân*, 4/438-440.

³⁰³ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 13/423-425; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 25/164-165.

³⁰⁴ Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

“Üç kişi yola çıktıklarında yağmura yakalanıp bir mağaraya sığındılar. Onlar oradayken dağın tepesinden bir kaya ayrılıp düştü. Mağaranın kapısını kapatıncaya kadar yuvarlanarak düştü. O topluluk birbirlerine şöyle dediler:

-Yağmur durdu ve izimiz de silindi. Allah’tan başka hiç kimse bizi görmedi. Sizden her biri yaptığı en faziletli ameline baksın ve onu hatırlasın. Sonra Allah-u Teâlâ’ya dua etsin.

Bunun üzerine onlardan biri dedi ki:

-Allah’ım bilirsin ki, ben anneme babama iyi bakardım. Akşam sağdığım sütlerini onlara getirir ve içirirdim. Bir gece yine sütlerini getirdiğimde onları yataklarına girmiş ve uyumuş halde buldum. Onları uykularından uyandırmayı hoş görmedim. Sütlerini içirmeden önce de dönmek istemedim. Sabah oluncaya kadar aynı şekilde beklemeye devam ettim. Beni böyle davranmaya zorlayan şeyin senden korkmam olduğunu biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya hareket edip açıldı ve oradan ışık gelmeye başladı. Ve diğeri dedi ki:

-Allah’ım sen bilirsin ki, ben bir kadını arzu ettim ve sevdim. Ona malımı infak ettim. Ondan istediğim şeye ulaştığım zaman erkeğin kadına yaklaştığı gibi yaklaştım. Hakkı dışında bu mührü bozman sana helal değildir, dedi. Bunun üzerine oradan kalktım. Beni böyle davranmaya zorlayan şeyin senden korkmam olduğunu biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya o kadar açıldı ki, o topluluk çıkmak isteseydi oradan çıkabilirlerdi. Ve diğeri dedi ki:

-Allah’ım sen bilirsin ki, benim için çalışan ücretli işçiler kiralamıştım. Sadece bir adam haricinde onlara ücretlerini verdim. O ücretini bırakıp gitti. O ücret maldan kat kat arttı. Daha sonra gelip ücretini istedi. Al sana ücretinin tamamı, dedim. Beni böyle davranmaya zorlayan şeyin senden korkmam olduğunu biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya yuvarlandı ve hızlıca çıktılar.”³⁰⁵

2.9.2.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Ebû Hüreyre (v. 58/678)> Ebû'l-‘Âliye Rufey’ b. Mihrân (v. 90/709)> Davud b. Ebû Hind (v. 140/757)> Abdullah b. ‘Arâde (v. ?)> Dâhir b. Nûh (v. ?)> ‘Abdân b. Ahmed ?> Taberânî (v. 360/971)

2.9.2.3. Râvileri

- 1) Ebû Hüreyre³⁰⁶
- 2) Ebû'l-‘Âliye Rufey’ b. Mihrân: (v. 90/709)

Ebû'l-‘Âliye Rufey’ b. Mihrân er-Riyâhî el-Basrî.

Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes’ûd, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Abbas, Ebû Musa el-Eş’ârî gibi sahâbelerin ileri gelenlerinden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Dâvûd b. Ebî Hind, Muhammed b. Sîrîn, Rebî’ b. Enes ve Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ gibi birçok meşhur muhaddis rivâyette bulunmuştur.

Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim, Ebû Zür’a gibi hadis otoriteleri tarafından sikâ olarak değerlendirilmiştir.³⁰⁷

- 3) Davud b. Ebû Hind: (v. 140/757)

Ebû Bekr Davud b. Ebî Hind Dînâr b. Uzâfir el-Horasânî.

Sâid b. Müseyyib, Ebû Osman en-Nehdî, Âmir eş-Şa’bî, Muhammed b. Sîrîn gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Süfyân, Şu’be, Hammâd b.

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا دَاهِرُ بْنُ نُوحٍ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَرَادَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هَنْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنْ رَهْطًا ثَلَاثَةٌ أَصَابَتْهُمْ سَمَاءٌ فَلَجَأُوا إِلَيَّ غَارٍ فَيَبِينَمَا هُمْ فِيهِ إِذِ انْقَلَبَتْ صَخْرَةٌ مِنْ قِمَّةِ الْجَبَلِ تَدْهُدُهُ حَتَّى ضَمَّتْ عَلَى بَابِ الْغَارِ فَقَالَ الْقَوْمُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: كَفَّ الْمَطْرُ وَعَفَا الْأَثَرُ وَلَمْ يَرْكُم أَحَدٌ سِوَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَلْيَنْظُرْ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ أَفْضَلَ عَمَلٍ قَطٍ فَلْيَذْكُرْهُ، ثُمَّ لِيَذِغِ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي كُنْتُ بَارًا بِوَالِدِي وَأَنِّي كُنْتُ آتِيَهُمَا بِغُبُوقِهِمَا فَأَعْبَقَهُمَا وَأَنِّي أَنْتَيْتُهُمَا لَيْلَةً بِغُبُوقِهِمَا فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ دَخَلَا مَضَاجِعَهُمَا وَنَامَا، فَكْرَهْتُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا مِنْ نَوْمِهِمَا، وَكْرَهْتُ أَنْ أَرْجِعَ بِغُبُوقِهِمَا مِنْ قَبْلِ أَنْ أَعْبَقَهُمَا، فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ دَأْبِي حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ إِنَّمَا حَمَلَنِي عَلَى ذَلِكَ مَخَافَتِكَ فَأَفْرُجْ عَنَّا، قَالَ: فَقَالَتِ الصَّخْرَةُ، فَتَفَرَّجَتْ حَتَّى دَخَلَ عَلَيْهِمُ الضُّوْءُ، فَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي طَلَبْتُ امْرَأَةً وَهَوَيْتُهَا وَأَنْفَقْتُ مَالِي فِيهَا حَتَّى إِذَا طَفَرْتُ بِهَا وَقَعَدْتُ مِنْهَا مَقْعَدَ الرَّجُلِ مِنَ الْمَرْأَةِ قَالَتْ: أَيُّ إِبْنَةٍ لَا يَحِلُّ لَكَ أَنْ تَفْضَحَ خَاتَمِي إِلَّا بِحَقِّهِ، فَقَمِئْتُ عَنْهَا فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنَّهُ إِنَّمَا حَمَلَنِي عَلَى ذَلِكَ مَخَافَتِكَ فَأَفْرُجْ عَنَّا فَانْفَرَجَتِ الصَّخْرَةُ حَتَّى لَوْ شَاءَ الْقَوْمُ أَنْ يَخْرُجُوا لَخَرَجُوا، فَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجْرَاءَ فَعَمِلُوا لِي عَمَلًا فَوَفَّقْتُهُمْ أَجُورَهُمْ إِلَّا رَجُلًا وَاحِدًا تَرَكَ أَجْرَهُ حَتَّى كَانَ مِنْهُ أَضْعَافُ الْمَالِ، فَجَاءَ بَعْدَ يَطْلُبُ أَجْرَهُ فَقُلْتُ لَهُ: هَاكَ دُونَكَ تَمَامَ أَجْرِكَ، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنَّ مَا حَمَلَنِي عَلَى ذَلِكَ مَخَافَتِكَ فَأَفْرُجْ عَنَّا، فَقَالَتِ الصَّخْرَةُ فَتَدْهُدُهُتْ " فَانْطَلَقُوا مُعَاتِقِينَ "

Taberânî, *Evsât*, 5/33 (no: 4597); *Duâ*, 79 (no: 194).

³⁰⁶ Râvi hakkında 35. Sayfada bilgi verilmiştir.

³⁰⁷ Bk. İbn Sa’d, *Tabakât*, 7/112-117; Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, 4/207-213; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/239, Ayrıca geniş bilgi için bk. *DÎA*, 10/292.

Seleme, Hüseyim, Yahya el-Kattân, Bişr b. Mufaddal, Yezîd b. Harun, Hammâd b. Zeyd gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Nesâî, Yahya b. Maîn ve diğer hadis münekkitleri onun sikâ olduğunu kabul etmişlerdir.³⁰⁸

4) Abdullah b. ‘Arâde: (v.?)

Ebû Şeybân Abdullah b. Arâde Şeybân es-Sedûsî el-Basrî.

Zeyd el-Ammî, Yezid er-Rakâşî, Dâvûd b. Ebî Hind, Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de İsmail el-Ka’nebî, Süleyman eş-Şazekûnî, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî, Dâhir b. Nûh gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Hadis münekkitlerince rivâyetleri zayıf bir râvi olarak değerlendirilmiştir.³⁰⁹

5) Dâhir b. Nûh: (v.?)

Dâhir b. Nûh el-Ehvezî.

Ebû Avâne, Abdülhamid b. Hasen el-Hilâlî, Hammâd b. Zeyd, Alîle b. Bedr gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Abdan b. Ahmed el-Ehvezî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

İbn Hibbân bazen hata yaptığını beyan ederek onu sikâlar arasında zikretmiştir.³¹⁰

6) ‘Abdân b. Ahmed³¹¹

7) Taberânî³¹²

³⁰⁸ Bk. Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâi’r-ricâl*, 395; İbn Hâcer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 3/204-205; Zehebî, *Tezkîretü’l-Huffâz*, 1/146-148.

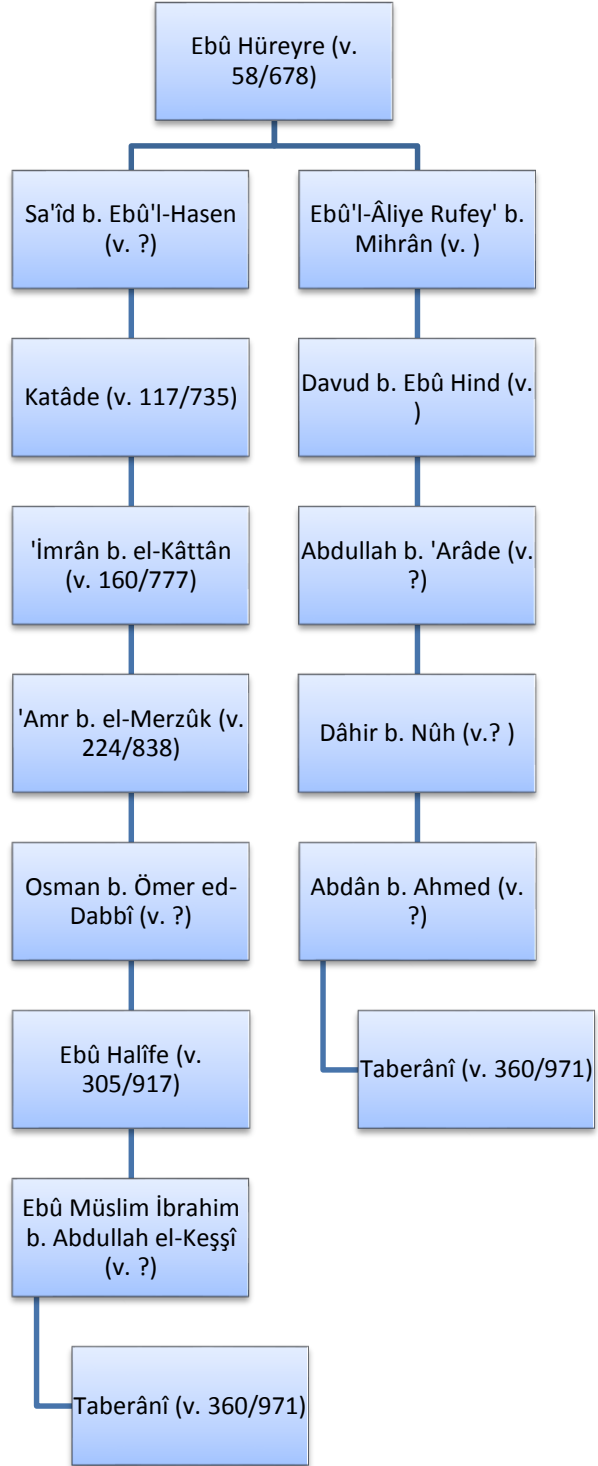
³⁰⁹ Bk. Zehebî, *Mizanü’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*, 2/460; İbn Hâcer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 5/319.

³¹⁰ Bk. Zehebî, *Mizanü’l-i’tidâl*, 1/93.

³¹¹ Râvi hakkında . Sayfada bilgi verilmiştir.

³¹² Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

2.9.3. Sened Şeması

“Sizden bir farak (ölçek) pirinç sahibi misali olmaya güç yetirebilen onun gibi olsun.”

Sahâbeler:

-Bir farak pirinç sahibi kimdir ya Rasûlallah? Dediler.

Peygamberimiz dedi ki:

“Üç kişi çıktılar. Gökyüzü bulutla doldu. Bu yüzden bir mağaraya sığındılar. Dağın tepesinden bir kaya gelip mağaranın kapısını tamamen kapattı. Kayayı hareket ettirmeye çalıştılar fakat yapamadılar. Birbirlerine dediler ki:

-Büyük bir felakete (imtihana) düştünüz. Her kişi yaptığı en güzel amelle Allah’a dua etsin. Umulur ki Allah bizi bundan kurtarır. Onlardan biri dedi ki:

-Allah’ım sen bilirsin ki benim yaşlı annem babam vardı. Onlar için süt sağıp yanlarına gelirdim. Bazen onları uyur halde bulurdum. O gece sağdığım süt elimde olduğu halde ayakta kalırdım. O sütü onlardan önce kimseye içirmek istemezdim. Onları uyandırmayı da hoş görmezdim. Çocuklarım da etrafımda açlıktan ağlıyorlardı. Eğer bunu senden korktuğum için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya biraz hareket etti. İkinci adam dedi ki:

-Benim bir amcam kızı vardı ki dünyada en sevdiğim şeydi. Onunla kendini bana teslim etmesi için pazarlık yaptım. Ancak yüz dinar getirirsen olur dedi. Onu topladım ve verdim. Onunla oturduğum zaman kız bana: Allah’tan kork! Allah’ın koymuş olduğu mührünü nikah hakkı haricinde açmaya kalkma, dedi. Ben bu söz üzerine üzerinden kalktım. Eğer bunu senden korktuğum için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Kaya hareket etti ve gökyüzü biraz görünmeye başladı. Ve Üçüncü kişi dedi ki:

-Allah’ım sen biliyorsun ki bir farak pirinç karşılığı işçi kiralamıştım. Akşam işi bittiği zaman ücretini vermek istedim. Fakat almak istemedi. Beni bırakıp gitti. Ondan

أَجْبِرًا يَفْرَقُ مِنْ أَرْضٍ، فَلَمَّا أَمْسَى عَرَضْتُ عَلَيْهِ حَقَّهُ، فَأَبَى أَنْ يَأْخُذَهُ، وَذَهَبَ وَتَرَ كَنِي، فَتَحَرَّجْتُ مِنْهُ وَتَمَرَّتُهُ لَهُ، وَأَصْلَحَتْهُ حَتَّى اشْتَرَيْتُ مِنْهُ بَقْرًا وَرَاعِيهَا، فَلَقِيَنِي بَعْدَ حِينٍ، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَأَعْطِنِي أَجْرِي وَلَا تَطْلُبْنِي، فَقُلْتُ: انْطَلِقْ إِلَى ذَلِكَ الْبَقْرِ وَرَاعِيهَا، فَخَذَهَا، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَسْخَرْ بِي، فَقُلْتُ: إِنِّي لَسْتُ أَسْخَرُ بِكَ، فَانْطَلِقْ فَاسْتَأْذِنِي ذَلِكَ، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي إِنَّمَا فَعَلْتُهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ خَشِيَةً مِنْكَ، فَأَفْرَجْ عَنَّا " فَتَدَخَّرَجَتِ الصَّخْرَةُ، فَخَرَجُوا يَمْشُونَ

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, (Kahire: Mektebe İbn Teymiyye, 1415/1994), 12/304 (no: 13188).

çekindim ve o ücreti çoğalttım. O mala o kadar iyi baktım ki çoğaldı ve çobanıyla beraber inekler aldım. Bir müddet sonra o adam beni gördü ve dedi ki: Allah'tan kork bana ücretimi ver zulmetme. O gördüğün inekleri çobanıyla birlikte al dedim. Allah'tan kork benimle dalga geçme dedi. Dalga geçmiyorum dedim. Hepsini aldı götürdü. Eğer bunu senden korktuğum için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya yuvarlandı ve yürüyerek çıkıp gittiler.”

2.10.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/692)> Sâlim (v. 106/725)> Ömer b. Hamza (v.?)> Mervân b. Muâviye (v. 193/808)> Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)> Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (v. 290/903)> Taberânî (v. 360/971)

2.10.3. Râvileri

- 1) **Abdullah b. Ömer³¹⁷**
- 2) **Sâlim³¹⁸**
- 3) **Ömer b. Hamza³¹⁹**
- 4) **Mervân b. Muâviye³²⁰**
- 5) **Ahmed b. Hanbel³²¹**
- 6) **Abdullah b. Ahmed b. Hanbel: (v. 290/903)**

Ebû Abdurrahman Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Bağdâdî.

Babası Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. İbrahim Devrekî, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Yahya b. Maîn gibi alimlerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Nesâî, Ahmed b. Süleyman en-Necâd, Ebû'l-Kâsım el-Beğavî gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Hadis münekkitlerince sikâ ve hüccet olarak değerlendirilmiştir.³²²

³¹⁷ Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

³¹⁸ Râvi hakkında 44. Sayfada bilgi verilmiştir.

³¹⁹ Râvi hakkında 44. Sayfada bilgi verilmiştir.

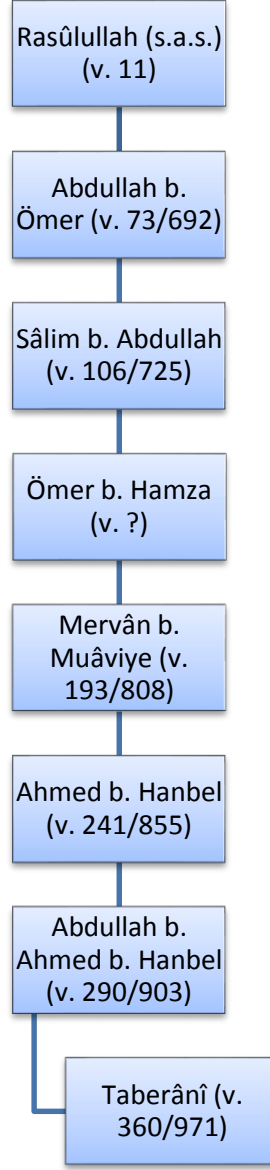
³²⁰ Râvi hakkında 44. Sayfada bilgi verilmiştir.

³²¹ Râvi hakkında 45. Sayfada bilgi verilmiştir.

³²² Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 13/517; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 1/121.

7) Taberânî³²³

2.10.4. Sened Şeması

2.10.5. Değerlendirme

Abdullah b. Ömer'den Sâlim b. Abdullah tarikiyle gelen rivayetin râvileri, Ömer b. Hamza hariç güvenilir olmasına rağmen sened zincirinde, hadis alanındaki

³²³ Râvi hakkında 100. Sayfada bilgi verilmiştir.

zayıflığıyla bilinen Ömer b. Hamza'nın bulunması Taberânî'deki bu rivayetin isnadının zayıf kabul edilmesine neden olmuştur.

2.11. Hadis'in Beyhakî'nin Es-Sünenü'l-Kübrâ'sındaki Rivayeti³²⁴

2.11.1. Tercümesi

Beyhakî dedi ki: Ebû'l-Hasen Muhammed b. Hüseyin b. Davud el-'Alevî bana rivâyet etti. Ebû'l Hasen de dedi ki: Bana Muhammed b. Yahya ez-Zühlî, Yakub b. İbrahim b. Sa'd'dan, o da Sâlih b. Keysân'dan, o da Nâfi''den, o da Abdullah b. Ömer'den, o da Rasûlullah'tan (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Üç kişi yürüyorlarken yağmura tutuldular. Dağda bir mağaraya sığındılar. Onlar oradayken dağdan bir kaya düştü ve onların bulunduğu yerin üzerini kapattı. Bunun üzerine onlar birbirlerine şöyle dediler:

-Allah için yaptığımız amellerin en faziletlisine bakın ve onunla dua edin. Umulur ki Allah sizi buradan kurtarır.

Bunun üzerine onlardan biri dedi ki:

-Allah'ım, benim yaşlı annem babam vardı. Ayrıca eşim ve küçük çocuklarım vardı. Onlar için hayvanları otlatırdım. Onlara gittiğim zaman ilk olarak süt içirmeye anne babamdan başladım. Bir gün ağaçlar beni uzaklaştırdı (otlak yeri için) ve anne babam uyuyana kadar geledim. Süt kabını temizleyip içine süt sağdım. Sonra çocuklarım ayaklarımın yanında sızlanıyor olduğu halde ben anne babamın başında süt kabıyla bekledim. Anne babamdan önce onlarla başlamayı hoş görmedim. Onları

324 أَخْبَرَنَا السَّيِّدُ أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ دَاوُدَ الْعَلَوِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ، أَنَّ أَبَا حَامِدٍ أَحْمَدَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْحَافِظَ سَنَةَ خَمْسٍ وَعَشْرِينَ وَثَلَاثِينَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الذَّهَلِيُّ، ثنا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، ثنا نَافِعٌ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرِو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " بَيْنَمَا ثَلَاثَةٌ رَهْطٌ يَتَمَشُّونَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ فَأَوُوا إِلَى غَارٍ فِي جَبَلٍ، فَبَيْنَمَا هُمْ فِيهِ حَطَّتْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ فَأَطْبَقَتْ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: انظُرُوا أَفْضَلَ أَعْمَالٍ عَمِلْتُمُوهَا لِلَّهِ تَعَالَى فَسَلُّوْهُا بِهَا؛ لَعَلَّهُ يَفْرُجُ بِهَا عَنْكُمْ، فَقَالَ أَحَدُهُمُ: اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ كَبِيرَانِ، وَكَانَتْ لِي امْرَأَةٌ وَوَلَدٌ صِبَاغٌ، وَكُنْتُ أُرْعَى عَلَيْهِمْ، فَإِذَا رُحْتُ عَلَيْهِمْ يَدَأْتُ بِأَبَوَيْ فَسَقَيْتُهُمَا، فَنَأَى بِي يَوْمًا الشَّجَرُ فَلَمْ أَتِ حَتَّى نَامَ أَبُوَايَ، فَطَبَيْتُ الْإِنَاءَ ثُمَّ حَلَبْتُ فِيهِ ثُمَّ فَمْتُ بِحَلَابِي عِنْدَ رَأْسِ أَبِي، وَالصَّبِيَّةُ يَنْصَاعُونَ عِنْدَ رَجُلِي، أَكْرَهُ أَنْ أَبْدَأَ بِهِمْ قَبْلَ أَبِي، وَأَكْرَهُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا مِنْ نَوْمَتِهِمَا، فَلَمْ أَزَلْ كَذَلِكَ قَائِمًا حَتَّى أَضَاءَ الْفَجْرُ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَافْرُجْ عَنَّا فَرَجَةً نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ، فَفَرَجَ لَهُمْ فَرَجَةً رَأَوْا مِنْهَا السَّمَاءَ. وَقَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنِّي كَانَتْ لِي ابْنَةٌ عَمَّ فَأَحْبَبْتُهَا حَتَّى كَانَتْ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَيَّ، فَسَأَلْتُهَا نَفْسَهَا، فَقَالَتْ: لَا، حَتَّى تَأْتِيَنِي بِمِائَةِ دِينَارٍ، فَسَعَيْتُ حَتَّى جَمَعْتُ مِائَةَ دِينَارٍ، فَأَتَيْتُهَا بِهَا، فَلَمَّا كُنْتُ بَيْنَ رَجُلَيْهَا قَالَتْ: اتَّقِ اللَّهَ، لَا تَفْتَحِ الْخَاتَمَ إِلَّا بِحَقِّهِ، فَمَمْتُ عَنْهَا، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَافْرُجْ عَنَّا مِنْهَا فَرَجَةً، فَفَرَجَ لَهُمْ مِنْهَا فَرَجَةً. وَقَالَ الثَّلَاثُ: اللَّهُمَّ إِنِّي كُنْتُ اسْتَأْجَرْتُ أُجْرًا بِفَرْقِ ذَرَّةٍ، فَلَمَّا قَضَيْتُ عَمَلَهُ عَرَضْتُهُ عَلَيْهِ، فَأَبَى أَنْ يَأْخُذَهُ فَرَغِبَ عَنْهُ، فَلَمْ أَزَلْ أَعْمَلُ بِهِ حَتَّى جَمَعْتُ مِنْهُ بَقْرًا وَرِعَاءَهَا، فَجَاءَنِي فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَأَعْطِنِي حَقِّي وَلَا تَظْلِمْنِي، فَقُلْتُ لَهُ: أَذْهَبَ إِلَى تِلْكَ الْبَقْرِ وَرِعَائِهَا فَخَذَهَا، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَهْزَأْ بِي، فَقُلْتُ: إِنِّي لَا أَهْزَأُ بِكَ، أَذْهَبَ إِلَى تِلْكَ الْبَقْرِ وَرِعَائِهَا فَخَذَهَا، فَذَهَبَ فَاسْتَأْقَاهَا، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَافْرُجْ عَنَّا مَا بَقِيَ مِنْهَا، فَفَرَجَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهُمْ، فَخَرَجُوا يَتَمَشُّونَ " رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ عَنْ زُهَيْرِ بْنِ حَرْبٍ وَغَيْرِهِ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَأَخْرَجَهُ النَّخَّارِيُّ مِنْ وَجْهِ آخَرَ عَنْ نَافِعِ

Èbû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/194 (no: 11640).

uykularından uyandırmak da istemedim. Sabah olana kadar öylece ayakta kalmaya devam ettim. Allah'ım bunu senin rızana nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar ki gökyüzünü görelim.

Bunun üzerine kaya biraz açıldı ve oradan gökyüzünü gördüler. Ve diğeri dedi ki:

-Allah'ım benim amcamın bir kızı vardı. Onu öyle seviyordum ki, benim için insanların en sevgilisiydi. Onun nefsinden murat almak istediğimde; bana yüz dinar vermezsen olmaz, dedi. Yüz dinarı toplayıncaya kadar çabaladım ve ona getirdim. Ayaklarının arasına oturduğumda bana: Allah'tan kork, hakkı haricinde o mührü bozma, dedi. Bunun üzerine kalktım. Allah'ım bunu senin rızana nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Bunun üzerine kaya biraz daha açıldı. Ve üçüncü kişi dedi ki:

-Allah'ım, bir ölçü mısır karşılığında işçi kiralamıştım. İşi bitirdiğinde ona ücretini sundum. Fakat beğenmediği için almak istemedi. Onun ücretini işlettim. Ta ki bir inek sürüsü ve çobanı oluncaya topladım. (Çoğalttım) Sonra bana geldi ve dedi ki: Allah'tan kork, hakkımı ver, bana zulmetme! Ona git şu inekleri ve çobanını al, dedim. Bunun üzerine Allah'tan kork ve benimle dalga geçme, dedi. Ben seninle dalga geçmiyorum. Git şu inekleri ve çobanını al, dedim. Gitti ve onları alıp götürdü. Allah'ım bunu senin rızana nail olmak için yaptığımı biliyorsan bizi kurtar.

Kayanın kalanı da açıldı ve böylece Allah (cc.) onları kurtardı. Yürüyerek çıktılar.”

Müslim Sahîh'te Züheyr b. Harb ve diğerlerinden rivâyet etmiştir. Buhârî, Nâfi' tarikinden Yakub b. İbrahim'den tahrir etmiştir.

2.11.2. Senedi

Rasûlullah (s.a.s.) (v. 11)> Abdullah b. Ömer (v. 73/692)> Nâfi' (v. 117/735)> Sâlih b. Keysân (v.?)> Yakub b. İbrahim b. Sa'd (v. 208/823)> Muhammed b. Yahya ez-Zühî (v. 258/872)> Ebû'l-Hasen Muhammed b. Hüseyin b. Dâvûd el-'Alevî (v. 401)> Beyhakî (v. 458/1066)

2.11.3. Râvileri

- 1) **Abdullah b. Ömer**³²⁵
- 2) **Nâfi**³²⁶
- 3) **Sâlih b. Keysân: (v.?)**

Ebû Muhammed Ebû'l-Hâris Sâlih b. Keysân el-Medenî.

Ubeydullah b. Abdillâh, Urve b. Zübeyr, Sâlim b. Abdillâh, Nâfi' b. Cübeyr, Kâsım b. Muhammed gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Amr b. Dînâr, Musa b. Ukbe, İbn İshak, İbn Cüreyc, Süfyân b. Uyeyne, Hammâd b. Zeyd, İbrahim b. Sa'd gibi birçok kimse rivâyette bulunmuştur.

Yahya b. Maîn, Nesâî ve diğer hadis münekkitlerince hafız ve sikâ olarak değerlendirilmiştir.³²⁷

- 4) **Yakub b. İbrahim b. Sa'd**³²⁸
- 5) **Muhammed b. Yahya ez-Zühli: (v. 258/872)**

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahya b. Abdillâh en-Nisâbûrî ez-Zühli.

Bağdat, Basra, Yemen, Hicaz ve birçok yere hadis talebi için gitmiştir. Hüseyin b. Velîd, Saîd b. Ebî Meryem, Saîd b. Mansur, Ebû Zür'a er-Râzî, İbn Huzeyme gibi alimlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmîzi, Nesâî, İbn Mâce meşhur hadis alimleri rivâyette bulunmuştur.

Hadis münekkitleri ittifakla onu hadis hafızı ve sikâ olarak değerlendirmişlerdir.³²⁹

- 6) **Ebû'l-Hasen Muhammed b. Hüseyin b. Davud el-Alevî: (v. 401)**

Ebû'l-Hasen Muhammed b. Hüseyin b. Dâvûd el-Alevî b. İsa b. Muhammed b. el-Kâsım en-Neysâbûrî el-Kureşî el-Hâşimî.

³²⁵ Râvi hakkında 43. Sayfada bilgi verilmiştir.

³²⁶ Râvi hakkında 56. Sayfada bilgi verilmiştir.

³²⁷ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4/1808; Zehebî, *Tezkîretü'l-Huffâz*, 1/148; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/399.

³²⁸ Râvi hakkında 58. Sayfada bilgi verilmiştir.

³²⁹ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 12/273-280.

Muhammed b. İsmail b. İshak el-Mervezî, Kardeşi Abdullah b. Muhammed, Muhammed b. Ömer b. Cemil, Ebû Bekr b. Delvî, Muhammed b. Hüseyin el-Kattân gibi alimlerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Hâkim, Ebû Bekr el-Beyhakî, Ebû Ubeyd Sahr b. Muhammed, Ebû'l- Kasım İsmail b. Zâhir, Musa b. İmrân el-Ensâri, Salih Ahmed b. Abdülmelik gibi kimselerden rivâyette bulunmuştur.

Hadis münekkitlerince sadûk muhaddis olarak değerlendirilmiştir.³³⁰

7) Beyhakî: (v. 458/1066)

Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî.

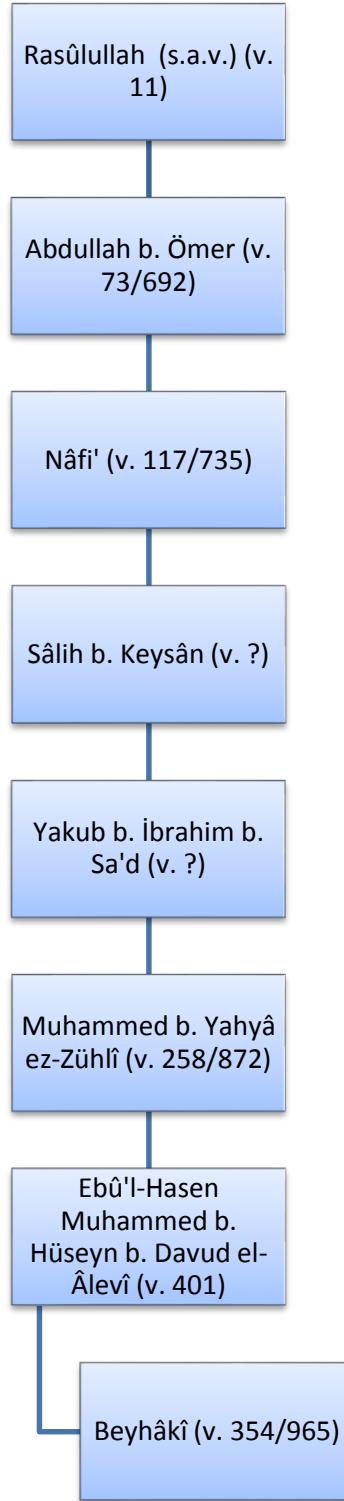
Hâkim en-Nîsâbûrî, İbn Fûrek, Ebû İshak el-İsferâyînî, Ebû Zer el-Herevî gibi meşhur alimlerden hadis öğrenmiştir. Oğlu İsmail b. Ahmed, torunu Ubeydullah b. Muhammed Zâhir b. Tâhir, Muhammed b. İsmail el-Fârisî tanınmış talebelerindedir.

Sağlam hadis bilgisi ve güçlü hafızasıyla rivâyetlerin değerlendirilmesi ve hadislerin fikhını kavrama alanında devrinin otoritesi olmuş bir alimdir. Pek çok eser yazmış olan Beyhakî, bütün rivâyetlerin senetlerini zikretmek suretiyle muhaddislere has bir yöntemle yazmıştır. Prensip olarak mevzu olduğunu bildiği hiçbir hadisi kitaplarına dahil etmemiştir.³³¹

³³⁰ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 17/98-99.

³³¹ Bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 18/163-170; *Tezkîretü'l-Huffâz*, 3/1132-1134; Ayrıca geniş bilgi için bk. *DİA*, 6/58-61.

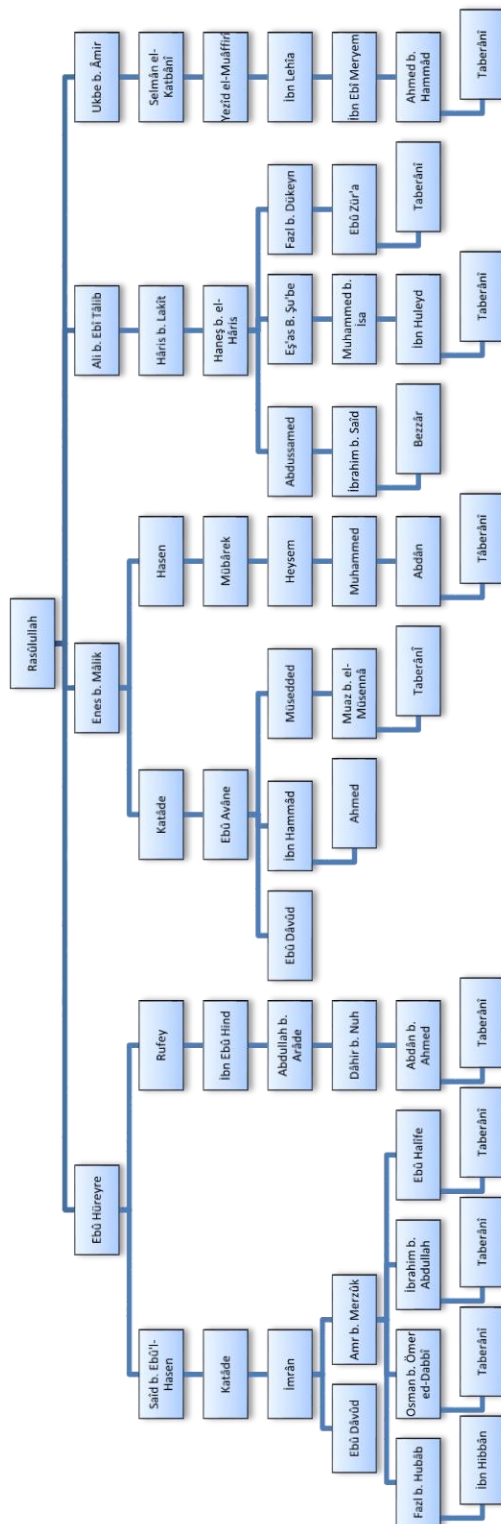
2.11.4. Sened Şeması

2.11.5. Değerlendirme

Abdullah b. Ömer'den Nâfi' tarikini Sâlih b. Keysân rivayet etmiştir ki bu rivâyetin râvilerinin güvenilir oldukları görölmektedir. Şuayb El-Arnâvût bu hadisin isnadının sahih olduğu yönünde değerlendirmede bulunmuştur.³³²

³³² İbn Hibbân, *Sahih*, 3/179.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADİSİN SENED-METİN TENKİD VE ANALİZİ

3.1. Hadisin Sened Tenkîd Ve Analizi

Söz konusu hadiste zikredilen kıssa, Ebû Hüreyre, Numân b. Beşîr, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, ‘Ukbe b. Âmir el-Cühenî ve Abdullah b. Ebû Evfâ gibi sahâbîler tarafından rivâyet edilmiştir. Taberânî *ed-Duâ* adlı eserinde ve Ebû Avâne *es-Sahîh* kitabında söz konusu kıssayı bütün tarikleriyle bir araya getirmişlerdir.

Ali b. Ebî Tâlib kanalıyla gelen rivâyet Eş’as b. Şu’be tarikinden râvileriyle değerlendirdiğimizde sahih ve merfû bir isnad olarak kabul edilirken, Fazl b. Dükeyn tarikinden değerlendirildiğinde ise mevkûf bir rivâyet olarak görülmektedir.

Ebû Hüreyre kanalıyla gelen rivâyet Sa’îd b. Ebû’l-Hasen tarikinden râvileriyle değerlendirildiğinde hasen bir isnadla nakledildiği kabul edilirken Ebû’l-Âliye Rufey’ b. Mihrân tarikinden râvileriyle değerlendirildiğinde ise ferd ve zayıf bir isnadla nakledildiği kabul edilmektedir. Nitekim Sa’îd b. Ebû’l-Hasen tarikinden gelen râviler güvenilir olsa da senedde bulunan İmrân el-Kâttân’daki vehm sebebiyle rivâyetlerinin hasen olduğu kabul edilmektedir.

Numân b. Beşîr kanalıyla gelen rivâyet Amr b. Şurahbîl tarikinden râvileriyle değerlendirildiğinde râvilerin güvenilir olması nedeniyle sahih bir isnadla geldiği kabul edilirken, Vehb b. Münebbih tarikinden râvileriyle değerlendirildiğinde ise râvileri hakkında hıfz ve zabt yönünden olumsuz bir görüş olmadığından üç farklı tarikten hasen olarak nakledildiği kabul edilmektedir.

Abdullah b. Ömer kanalıyla gelen rivâyet, en yaygın olarak görülen tarik kabul edilmektedir. Zîra Nâfi’ ve Sâlim b. Abdullah tarikinden nakledilmiştir ki bu tariki diğerlerinden farklı kılan özelliği Buhârî ve Müslim tarafından müttefekun aleyh olarak tahrîc edilmiş olmasıdır. Abdullah b. Ömer’den Sâlim b. Abdullah tarikinden râvileriyle değerlendirildiğinde Ömer b. Hamza haricindeki diğer râvilerin güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Ömer b. Hamza’nın zayıflığı dolayısıyla Ebû Dâvûd ile Taberânî’de bulunan rivâyetler zayıf isnad olarak değerlendirilmiştir. Abdullah b. Ömer’in Sâlim b. Abdullah’tan Zührî tarikinden nakledilen rivâyetler ise sahih isnad olarak kabul

edilmiştir. Yine Abdullah b. Ömer'in Nâfi' tarikinden gelen rivâyetleri üç farklı tarikle sahih isnad olarak nakledildiği kabul edilmektedir.

Enes b. Mâlik kanalıyla gelen rivâyete bakıldığında; İbn Hâcer el-Askalâni'den (v. 852/1448) ulaştığımız bilgiye göre hadisin sahih bir isnadla nakledildiği kabul edilmektedir. Zîra Enes b. Mâlik'ten Hasan-ı Basrî ve Katâde kanalıyla nakledilen rivâyetlerin râvilerine baktığımız zaman güvenilir olduklarına kanaat getirilmektedir. Bu yüzden Katâde tarikinden râvileriyle değerlendirildiğinde hadisin sahih bir isnadla geldiği kabul edilirken, Hasan-ı Basrî tarikinden değerlendirildiğinde ise hasen bir isnadla nakledildiğine kanaat getirilmektedir. Ayrıca Taberânî (v. 360/971) eserlerinden *ed-Duâ* adlı eserinde Enes b. Malik rivâyetini hasen bir isnadla ve ayrıca başka bir tarikle tahrir etmiştir.

Son olarak hadisin Abdullah b. Ebû Evfâ ve Ukbe b. Âmir el-Cühenî kanalıyla gelmiş olan rivâyetleri ise râvileriyle değerlendirildiğinde zayıf bir isnadla geldiği görülmektedir.

Sonuç olarak Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Numân b. Beşîr ve Enes b. Mâlik kanalıyla gelen rivayetler râvileriyle değerlendirildiğinde geneli sahih ve hasen isnatlarla nakledilmesi dolayısıyla birbirini destekler niteliktedir.

3.2. Hadisin Metin Tahlil Ve Tenkîdî

Söz konusu hadisin metin tahlili yapılırken, genel olarak rivâyetler arası metin farklılıkları ve bu lafız farklılıkların mânâya etkisi üzerinde durulacaktır.

Rivâyetler genel olarak bir değerlendirmeye tâbi tutulduğunda görülmektedir ki; hadis, tespit edilen tüm tariklerde mânâ ile rivâyet edilmiştir. İbn Hâcer de hadiste görülen farklılıkların, hadisin mânâ ile rivâyet edildiğine delâlet ettiğini ifade etmiştir.³³³ Hadisteki üç kişinin hangi sebeplerle yola çıkıp dağa sığındıkları, tespit edilen kaynaklardaki tüm tariklerde farklı lafızlarla aşağıdaki şekillerde ifade edilmiştir:

حَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَرْتَادُونَ لِأَهْلِيهِمْ، فَأَصَابَتْهُمْ السَّمَاءُ فَلَجَّوْا إِلَى جَبَلٍ Tayâlisî, Müsned, III, 504'te şeklinde;

³³³ İbn Hâcer, *Fethu'l-bârî*, 6/625.

أَخْرَجَ ثَلَاثَةَ فَعَيَّمَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءَ، فَدَخَلُوا غَارًا Ahmed, Müsned, X, 180'de şeklinde;

أَنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ فِيمَا سَلَفَ مِنَ النَّاسِ انْطَلَقُوا يَرْتَادُونَ لِأَهْلِهِمْ، فَأَخَذَتْهُمُ السَّمَاءُ، فَدَخَلُوا غَارًا Ahmed, Müsned, XIX, 438'de şeklinde;

إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ كَانُوا فِي كَهْفٍ Ahmed, Müsned, XXX, 366'da şeklinde;

أَخْرَجَ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ يَمْشُونَ فَأَصَابَهُمُ الْمَطَرُ، فَدَخَلُوا فِي غَارٍ فِي جَبَلٍ Buhârî, Buyû' 98'de şeklinde;

انْطَلَقَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَتَّىٰ أَوْوَا الْمَبِيتَ إِلَىٰ غَارٍ Buhârî, İcâre 12'de şeklinde;

بَيْنَمَا ثَلَاثَةُ نَفَرٍ يَمْشُونَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ، فَأَوْوَا إِلَىٰ غَارٍ فِي جَبَلٍ Buhârî, Müzâraât 12'de şeklinde;

بَيْنَمَا ثَلَاثَةُ نَفَرٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَمْشُونَ، إِذْ أَصَابَهُمْ مَطَرٌ، فَأَوْوَا إِلَىٰ غَارٍ Buhârî, Enbiyâ 55'te şeklinde;

بَيْنَمَا ثَلَاثَةُ نَفَرٍ يَتَمَشُونَ، أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ، فَمَالُوا إِلَىٰ غَارٍ فِي الْجَبَلِ Buhârî, Edeb 5'te şeklinde;

بَيْنَمَا ثَلَاثَةُ نَفَرٍ يَتَمَشُونَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ، فَأَوْوَا إِلَىٰ غَارٍ فِي جَبَلٍ Müslim, Rikâk 100'de şeklinde;

خَرَجَ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَرْتَادُونَ لِأَهْلِهِمْ، فَأَصَابَتْهُمُ السَّمَاءُ، فَلَجْنَا إِلَىٰ جَبَلٍ أَوْ كَهْفٍ Bezzâr, Müsned, III, 119'da şeklinde;

أَخْرَجَ ثَلَاثَةَ يَتَمَشُونَ، فَأَصَابَهُمْ مَطَرٌ، فَدَخَلُوا كَهْفَ جَبَلٍ İbn Hibbân, Sahîh, III, 178'de şeklinde;

أَخْرَجَ ثَلَاثَةَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَرْتَادُونَ لِأَهْلِهِمْ، فَأَصَابَتْهُمُ السَّمَاءُ، فَلَجُّوا إِلَىٰ جَبَلٍ İbn Hibbân, Sahîh, III, 251'de şeklinde;

إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ انْطَلَقُوا إِلَىٰ حَاجَةِ لَهُمْ، فَأَوْوَا إِلَىٰ غَارٍ فِي جَبَلٍ Taberânî, Duâ, s. 74 (no: 187); s. 74 (no: 188)'de şeklinde;

كَانَ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ يَمْشُونَ فِي غَبِّ السَّمَاءِ إِذْ مَرُّوا بِغَارٍ Taberânî, Duâ, s. 75'te şeklinde;

إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ كَانُوا فِي كَهْفٍ فَوْقَ الْجَبَلِ عَلَىٰ بَابِ الْكُهْفِ Taberânî, Duâ, s. 76'da şeklinde;

إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ خَرَجُوا يَرْتَادُونَ لِأَهْلِهِمْ فَأَصَابَهُمُ الْمَطَرُ، فَأَوْوَا تَحْتَ صَخْرَةٍ Taberânî, Duâ, s. 79'da şeklinde;

إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ فِيمَنْ سَلَفَ مِنَ النَّاسِ انْطَلَقُوا يَرْتَادُونَ لِأَهْلِهِمْ فَأَصَابَتْهُمُ السَّمَاءُ، فَدَخَلُوا غَارًا Taberânî, Duâ, s. 77'de şeklinde;

Taberânî, Evsât, III, 54'te şeklinde;

Taberânî, Evsât, V, 33'te şeklinde;

Taberânî, Kebîr, XII, 304'te şeklinde;

Beyhakî, Kübrâ, VI, 194'te şeklinde yer almaktadır.

Rivâyetlerde genel olarak bu üç kişinin (يُرْتَادُونَ لِأَهْلِيهِمْ) ailelerinin geçimini sağlamak için yola çıktıkları ifadesi yer alırken birkaç rivâyette de (إِلَى حَاجَةٍ لَهُمْ) bir ihtiyaç için çıktıkları, bazılarında ise hiçbir sebebe yer verilmeden rivâyette bulunulmuştur. Mağaraya sığınma sebepleri de genel olarak (فَأَصَابَهُمُ الْمَطَرُ) yağmur olarak belirtilirken bir yerde (حَتَّى أَوْوَا الْمَبِيتَ) geceleme şeklinde geçmiş, bazılarında herhangi bir sebepten bahsedilmemiştir. Kıssada bahsedilen üç kişi için rivâyetlerde (نَفَرٍ فِيمَنْ سَلَفَ مِنَ النَّاسِ), (مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ), (مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ), (فِيمَا سَلَفَ مِنَ النَّاسِ), (فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ) lafızları kullanılırken bazılarında hiç bahsi geçmemiştir. Söz konusu bu üç şahsın yaşadıkları döneme dair bu ibareler haricinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Rivâyetlerin hepsinde kıssada yer alan olayların; yaşlı anne-baba, söz konusu kadın ve ücret karşılığında tutulan işçi olduğu üzerinde ittifak edilmiştir.³³⁴ Ancak rivâyet edilen tariklerde bu olayların sıralamasında ihtilaf vardır ki söz konusu olaylar rivâyetlerde şu sıralamayla yer almıştır:

-Ali b. Ebî Tâlib'ten gelen rivâyette yolculuğun bir ihtiyaç sebebiyle olduğunun belirtilmesinin ardından olaylara kadın, ücretli işçi ve anne-babaya iyilik sıralamasıyla;

-Ebû Hüreyre'den gelen rivâyette kadın, anne-babaya iyilik, ücretli işçi sıralamasıyla;

-Abdullah b. Ömer'den gelen rivâyette anne-babaya iyilik, kadın, ücretli işçi sıralamasıyla;

-Enes b. Mâlik'ten gelen rivâyette anne-babaya iyilik, ücretli işçi, kadın sıralamasıyla;

³³⁴ İbn Hâcer, *Fethu'l-bârî*, 6/625.

-Numân b. Beşîr'den gelen rivâyette ücretli işçi, kadın, anne-babaya iyilik sıralamasıyla;

-Ukbe b. 'Âmir el-Cühenî'den gelen rivâyette kadın, anne-babaya iyilik ve diğerlerinden farklı olarak namaz sıralamasıyla;

-Abdullah b. Ebû Evfâ'dan gelen rivâyette kadın, ücretli işçi, anne-babaya iyilik sıralamasıyla rivâyet edilmiştir.

Diğerlerinden farklı olarak (" . مِنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ مِثْلَ صَاحِبِ فَرَقِ الْأَرَزِّ فَلْيَكُنْ مِثْلَهُ ") cümlesi ile başlayıp sadece ücretli işçiden bahsedilen Ömer b. Hamza b. Abdullah tariki ile gelen rivayet için Elbânî diğer tariklerde geçmeyen bu eklemenin münker olduğunu ifade etmiştir.³³⁵

Tüm bu rivâyetlerde görüldüğü üzere olayların sıralamasının takdim ve tehirinin mânâya herhangi bir etkisi söz konusu değildir. Sıralama ve küçük lafız farklılıklarından kaynaklanan bu ihtilaflar, rivâyetin mânâ ile nakledildiğine işarettir ki bu muhaddislerden genel kabul gören ve müsaade edilen bir husustur.³³⁶ Rivâyetlerdeki takdim tehirin mânâya etkisi olmadığını söylese de İbn Hâcer'in bu üç kişiden hangisinin daha faziletli amel sahibi, arkadaşlarına daha faydalı olanı olduğu konusunda yaptığı değerlendirme göstermektedir ki takdim ve tehirin farklı ölçütler üzerinde etkisi bulunmaktadır. İbn Hâcer, İbn Ömer rivâyetinde en faydalı kişinin arkadaşlarına mağaradan çıkma imkânı sunması nedeniyle üçüncü kişi olduğunu söylemiştir.³³⁷ Fakat Abdullah b. Ömer'den gelen bu rivâyetin bir tarikinde üçüncü şahıs; anne babaya iyilik yapan kişi, diğer bir tarikte; Allah korkusuyla çirkin fiili terk ederek kadına ilişmeyen kişi, bir diğerinde ise ücretli işçisinin hakkını gözetken kişidir. Bu durum göstermektedir ki rivâyetlerdeki takdim ve tehir hem mânâyı hem de değerlendirmeleri etkileyebilmektedir. Kıssada zikredilen her bir amel yerine ve zamanına göre önem arz eden faziletli fiillerdir. Muhtelif tariklerle nakledilmiş olan bu rivâyetlerin her biri diğer tariklere açıklama niteliğinde olması ve ahlâkî açıdan değerli olmaları nedeniyle birini diğerine tercih etmek zor görünmektedir.

³³⁵ Ebû Dâvûd, "Buyû", 29 (3387); Taberânî, *Kebîr*, 12/304 (no:13188).

³³⁶ İbn Hâcer, *Fethu'l-bârî*, 6/625.

³³⁷ İbn Hâcer, *Fethu'l-bârî*, 6/625.

Hadisin farklı tariklerinde lafız farklılıklarının olması, hadis alimleri arasında mânâ ile rivâyetin yaygın ve makbul bir durum olduğuna, takdim ve tehirin herhangi bir öneminin bulunmadığına delil teşkil edebileceğini söylemek mümkündür.³³⁸

İmam Buhârî Sahîh adlı eserinde söz konusu hadisi, Allah'ın, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitaben sınırsız kudretine işaret eden onca ayet arasında mağara arkadaşlarının başından geçenleri hayret verici bulmasını soru üslubuyla vurguladığı ayetin³³⁹ hemen ardından zikretmektedir. Sıralamayı bu şekilde yapmasının sebebi; Kur'an'da zikredilen Ashâb-ı Kehf kıssasındaki gençlerin kaldıkları mağarayla hadisteki üç kişinin mahsur kaldığı mağaranın aynı mağara olduğuna işaret etmektir.³⁴⁰

Hadiste geçen “اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ”, “Allah'ım eğer biliyorsan” ifadelerinde şüphe içerikli bir mânâ var gibi görünse de her Müslümanın Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığına dair inancı tamdır. İbn Hâcer, bu ifadelerin; onların kendi amelleri hakkındaki tereddütlerinden, amellerinin Allah katında muteber olup olmadığını bilmeyişlerinden kaynaklandığı, aslında bunun “Amelim makbul ise duamı kabul buyur” manasına geldiği şekilde değerlendirmiştir.³⁴¹ Yani her biri işlenen amelin rıza-i ilahiye uygunluğunu ve değerlendirilmesini Allah'ın dilemesine bırakan ihtiyatlı ifadeler kullanmışlardır.

3.2.1. Ebeveyn

Anne babaya hürmet, onların hukukuna riâyet bahsinde anne baba tabiri;

كَانَ لِي وَالِدَانِ ifadesi Tayâlisî, Müsned, III, 504; Ahmed, Müsned, XIX, 438; İbn Hibbân, Sahîh, III, 251; Bezzâr, Müsned, III, 119; Taberânî, Duâ, s. 77, s. 81; Taberânî, Evsât, III, 54'te şeklinde;

كَانَ لِي أَبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ ifadesi Ahmed, Müsned, XXX, Ahmed, Müsned, X, 180; 366; Buhârî, Buyû' 98; Buhârî, İcâre 12; Buhârî, Enbiyâ 55; Taberânî, s. 76; Taberânî, Kebîr, XII, 304'te şeklinde;

³³⁸ Muhittin Uysal, “Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar”, *SÜİFD.*, sy. 22 (Konya 2006), 48.

³³⁹ el-Kehf, 18/9.

³⁴⁰ İbn Hâcer, *Fethu'l-bârî*, 6/625

³⁴¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/585-586.

وَإِلِدَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ كَانِ لِي ifadesi Buhârî, Müzâraât 12; Buhârî, Edeb 5; İbn Hibbân, Sahîh, III, 178'de şeklinde;

أَبْوَانِ كَبِيرَانِ كَانِ لِي ifadesi Taberânî, Duâ, s. 75, s. 79'da şeklinde;

وَإِلِدَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ وَأَمْرَاتِي، وَلِي صَبِيَّةً صِغَارًا أَرْعَى عَلَيْهِمْ ifadesi Müslim, Rikâk 100'de şeklinde;

أَبْوَانِ ضَعِيفَانِ فَفِيرَانِ لَيْسَ لَهُمَا خَادِمٌ وَلَا رَاعٍ وَلَا وَلِيٌّ غَيْرِي ifadesi Taberânî, Duâ, s. 74 (no:187), s. 74 (no: 188)'de şeklinde;

كُنْتُ بَرًّا بِوَالِدِي ifadesi Taberânî, Evsât, V, 33'te şeklinde;

وَإِلِدَانِ كَبِيرَانِ، وَكَانَتْ لِي امْرَأَةٌ وَوَلَدٌ صِغَارًا ifadesi Beyhâkî, Kübrâ, VI, 194'te yer almaktadır.

Rivâyetlerde anne-babaya iyiliğin anlatıldığı kısımlarda genel olarak sahip olunan yaşlı anne babanın varlığından bahsedilirken; bir kısmında anne babaya eş ve bakmakla yükümlü olunan küçük çocuklar ibaresi ilave edilmiştir. Bir başka rivâyette ise zayıf ve fakir anne babasının kendisinden başka bakıp gözetecek hiç kimseleri olmadığını belirterek söze başlamıştır. Rivâyetlerin devamında ittifak halinde; sağdığı sütü anne babasına içirmeden evvel ev halkından hiç kimseye içirmediğinden, onları uyur halde bulduğunda da uyandırmayı hoş görmediğinden çocukları açlıktan yanında ağlamasına rağmen elinde sütle onların uyanmasını beklediğinden bahsetmektedir.

Rivâyetlerin her birinde olay anlatımında lafız farklılıkları ve ziyadelikler olsa da vurgulanmak istenen mesaj; anne babaya iyilik, hürmet göstermenin Allah katında ne derece kıymetli, affa vesile bir amel olduğudur.

Çocukları etrafında sızlanıp ağlarken anne babasının uyanmasını beklemesinin övgüyle ve mükafatla karşılık bulması durumundan da anne babanın kişi için herkesten daha öncelikli olması gerektiği sonucunu çıkarmak mümkündür.

3.2.2. Kadın

Allah korkusundan zinadan sakınma, kadına ilişmeme bahsinde kadın tabiri;

كَانَتْ لِي ابْنَةٌ عَمَّ Ahmed, Müsned, X, 180; Buhârî, Edeb 5; Buhârî, Enbiyâ 55; Müslim, Rikâk 100; Taberânî, Kebîr, XII, 304; Beyhakî, Kübrâ, VI, 194'te şeklinde;

كَانَتْ لِي بِنْتُ عَمَّ Buhârî, İcâre 12; Buhârî, Müzâraât 12; İbn Hibbân, Sahîh, III, 178; Taberânî, Duâ, s. 79'da şeklinde;

كَانَتْ امْرَأَةً تَعْجِبُنِي Tayâlisî, Müsned, III, 504; Bezzâr, Müsned, III, 119; İbn Hibbân, Sahîh, III, 251; Taberânî, Evsât, III, 54'te şeklinde;

أَعْجَبْتُهُ امْرَأَةً Ahmed, Müsned, XIX, 438; Taberânî, Duâ, s. 77, s. 81'de şeklinde;

كَانَ لِي امْرَأَةٌ صَدِيقَةٌ أُطِيلُ الْإِخْتِلَافَ إِلَيْهَا Taberânî, Duâ, s. 74 (no: 187), s. 74 (no: 188)'de şeklinde;

فَدَعَمْتُ حَسَنَةً مَرَّةً كَانَتْ لِي فَضْلًا Ahmed, Müsned, XXX, 366'da şeklinde;

كُنْتُ أُحِبُّ امْرَأَةً مِنْ بَنَاتِ عَمِّي Buhârî, Buyû' 98'de şeklinde;

رَاوَدْتُ امْرَأَةً عَنْ نَفْسِهَا Taberânî, Duâ, s. 75'te şeklinde;

فَدَعَمْتُ حَسَنَةً مَرَّةً Taberânî, Duâ, s.76'da şeklinde;

أَتَى طَلَبْتُ امْرَأَةً Taberânî, Evsât, V, 33'te şeklinde yer almaktadır.

Rivâyetlerde görüldüğü üzere Allah korkusuyla kadına ilişmekten sakınma hâdisesinin anlatıldığı kısımda söz konusu kadın bazı rivâyetlerde amca kızı (كَانَتْ لِي ابْنَةٌ عَمَّ) bazılarında ise hoşlanılan kadın (كَانَتْ امْرَأَةً تَعْجِبُنِي) ibaresiyle yer almıştır.

Olayın kahramanının sevdiği kadının bazı rivâyetlerde isteğini kabul etmesi karşılığında para verdiği (حَتَّى جَعَلْتُ لَهَا جُعْلًا), (وَأَنْفَقْتُ مَالِي فِيهَا), büyük çoğunluğunda kadının bu istek karşılığında yüz dinar istediği (لَا، حَتَّى تَأْتِيَنِي بِمِائَةِ دِينَارٍ), (لَا وَاللَّهِ دُونَ مِائَةِ دِينَارٍ), bazılarında adamın isteğini kabul etmesi için yüz yirmi dinar verdiği (فَأَعْطَيْتُهَا) (عِشْرِينَ وَمِائَةَ دِينَارٍ) bir kısmında kadının kıtlık zamanı istediği iyilik karşılığında adamın ondan nefsinin istediği (فَأَصَابَتِ النَّاسَ شِدَّةٌ فَجَاءَتْنِي امْرَأَةٌ تَطْلُبُ مِنِّي مَعْرُوفًا) ibareleriyle yer

almaktadır. Rivâyetlerin tümünün nihayetinde adamın Allah korkusundan çirkin fiili terk edip verdiği parayı da kadına hibe ettiği hususunda ittifak vardır.

3.2.3. Ücretli İşçi

Belli bir ücret karşılığı kiralanıp hakkını almadan giden işçinin sermayesinde tasarrufta bulunup ziyadeleştirdikten sonra tümünü teslim etme bahsinde işçi tabiri;

يَوْمًا اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا يَعْمَلُ لِي يَوْمًا ifadesi Tayâlisî, Müsned, III, 504 şeklinde;

كُنْتُ اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا بِفَرْقٍ مِنْ أَرْضٍ ifadesi Ahmed, Müsned, X, 180; Taberânî, Kebîr, XII, 304'te şeklinde;

أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا عَلَى عَمَلٍ يَعْمَلُهُ s. 77, s. 81.

أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا بِفَرْقٍ مِنْ دُرَّةٍ ifadesi Buhârî, Buyû' 98'de şeklinde;

أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا ifadesi Buhârî, İcâre 12'de şeklinde;

أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا بِفَرْقٍ مِنْ أَرْضٍ ifadesi Buhârî, Müzâraât 12, Ebû Dâvûd, Buyû' 29'da şeklinde;

كَانَ لِي أَجِيرٌ عَمِلَ لِي عَلَى فَرْقٍ مِنْ أَرْضٍ ifadesi Buhârî, Enbiyâ 55'te şeklinde;

أَنِّي كُنْتُ اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا بِفَرْقٍ مِنْ أَرْضٍ ifadesi Buhârî, Edeb 5; Müslim, Rikâk 100'de şeklinde;

أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا يَعْمَلُ لِي يَوْمًا ifadesi Bezzâr, Müsned, III, 119; Taberânî, Evsât, III, 54'te şeklinde;

أَنِّي اسْتَعْمَلْتُ أَجِيرًا بِفَرْقٍ مِنَ الْأَرْضِ ifadesi İbn Hibbân, Sahîh, III, 178'de şeklinde;

أَنِّي اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا يَوْمًا فَعَمِلَ لِي نِصْفَ النَّهَارِ ifadesi İbn Hibbân, Sahîh, III, 251'de şeklinde;

كَانَ لِي أَجْرَاءٌ يَعْمَلُونَ عَمَلًا وَاحِدًا ifadesi Taberânî, Duâ, s. 74 (no: 187), s. 74 (no: 188)'de şeklinde;

كُنْتُ رَجُلًا زَرَّاعًا وَكَانَ لِي أَجْرَاءٌ ifadesi Taberânî, Duâ, s. 75'te şeklinde;

menfaati nispetinde görüp gözetmek ve biriktirdiği maldan hiçbir şey eksiltmeden tamamını teslim etmek suretiyle övgüye mazhar bir amel işlemiştir.

3.2.4. Tevessül

Tevessül kavramı, vesile kelimesinin tefe'ül bâbına nakledilmiş sığasıdır. Sözlük anlamı olarak; iyi amellerle Allah'a yaklaşmayı ümit etmek, maddî ya da mânevi derecesi yüksek birisine bir aracı vasıtasıyla yaklaşmayı istemek anlamındaki “vesî” kökünden türeyen tevessül, bir Müslümanın işlediği sâlih amelleri, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) veya Allah dostlarını vesile edinerek Allah'a yakınlaşmaya çalışmasını ifade eder. Vesîle ise üstün konumdaki birine yakınlaşmaya aracı olacağı umulan şey veya kimsedir. Genelde “yardım istemek” mânâsındaki “istiâne”, “istiğâse” ve “istimdâd” kavramları da aynı anlamda kullanılmaktadır.³⁴² Allah'a yakınlık maksadıyla vesîle aramanın mahiyeti; ibadet ve ilimle Allah'ın yoluna girme, İslâmî erdemlere sarılma şeklinde açıklanmaktadır.³⁴³

Temel kaynağımız olan Kur'an'da tevessül kavramı değil vesile kavramı zikredilmektedir. Vesile kelimesinin yer aldığı iki ayetten birinde; Allah müminlere kendisine yaklaşmaya vasıta aramalarını, kurtuluşa ermek için kendi yolunda bütün güçlerini sarf etmelerini emretmektedir.³⁴⁴ Diğer ayette ise ilâh olarak tapılan ve kendilerine dua edilen varlıkların da Allah'a yakın olmak için vâsıta aradıkları ifade edilmektedir.³⁴⁵

İslâm düşüncesinde insanın Allah'a yakın olmak gayesiyle bazı şeyleri vesile edinebileceği kabul gören ve uygulanan bir husustur. Ancak vesîle edinilecek şeylerin neler olması gerektiği noktasında ihtilaf edilmektedir. Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tevessül, sâlih amel ile tevessül çeşitlerinin câiz olduğu konusunda ittifak edilmiştir. Tevhid prensibine aykırı olma tehlikesi nedeniyle zât ile tevessül en çok tartışılabilen ve ihtilâf edilen konu olmuştur.

³⁴² Yusuf Şevki Yavuz, “Tevessül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/6.

³⁴³ Ebû'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb El-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 861.

³⁴⁴ el-Mâide 5/35.

³⁴⁵ İsrâ 17/57

Teveşsül çeşitlerine ve alimlerin bu konudaki görüşlerine kısaca değinecek olursak şu şekilde özetlemek mümkündür:

- **Allah'ın Zâtı, İsimleri ve Sıfatları ile Teveşsül**

Kur'an'da Allah'a O'nun en güzel isimleri ile dua edilmesi ve secdelerin ardından da övölüp yüceltilerek teşbih edilmesi emredilmektedir.³⁴⁶ Hz. Peygamber (s.a.s.) de Allah'a bu güzel isimleriyle dua etmiş ve ashâbına da bu şekilde dua etmeyi öğretmiştir.³⁴⁷ Teveşsülün bu çeşidi üzerinde alimlerin ittifâkı vardır.

- **Hz. Peygamber'le (s.a.s.) Teveşsül**

Tüm alimler Hz. Peygamber'le (s.a.s.) teveşsülü caiz görmüşler ancak bu teveşsülün mahiyeti hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu konuda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır:

Bir kısım alimler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Allah katındaki mertebesi ve derecesi hakkı için değil hayatta iken ondan dua etmesini istemek ve Allah'tan onu kendisine şefaathçi kılması talebinde bulunmak şeklinde olan teveşsülün caiz olduğunu söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) huzurunda, gıyabında veya vefatından sonra zatıyla teveşsülde bulunmayı caiz görmemişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra bir kuraklık senesinde Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatta olmamasını sebep göstererek onun yerine amcası Abbas b. Abdülmuttalib ile teveşsülde bulunması rivâyetini³⁴⁸ teveşsülün dua istemek mahiyetinde câiz olduğuna delil olarak sunmuşlardır.

Diğer bir kısmı ise Hz. Peygamber'le (s.a.s.) teveşsülün hayatta veya vefatından sonra fark etmeksizin zatıyla ve Allah katındaki derecesiyle Allah'tan istemek mânâsında olduğunu söylemişlerdir. Allah yakın olmak vesile aranmasının³⁴⁹ ve Allah'ı sevenlerin Peygambere itaat etmesi gerektiğinin emredildiği böylece Allah'ın ona itaat edenleri seveceğinin bildirildiği³⁵⁰ ayetlerini delil göstermişlerdir. Allah'a yaklaşma vesilelerinin başında Hz. Peygamber'e (s.a.s.) itaat ve sevginin geldiğini ve bunun ancak

³⁴⁶ el-A'raf 7/180; Kâf 50/40.

³⁴⁷ Ahmed, *Müsned*, 1/391; Tirmizî, "Da'avât", 92.

³⁴⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "İstiskâ", 3.

³⁴⁹ Mâide 5/35.

³⁵⁰ Âl-i İmrân 3/31-32.

onun zatına yönelik olabileceğini ifade etmişlerdir. Ashâbdan bugüne kadar fıkıh, kelim ve tasavvuf alimlerinin de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zatıyla tevessülde bir sakınca görmeyip cevaz vermeleri bu konuda delil teşkil etmektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in Hz. Abbas ile tevessülde bulunmasını nihayetinde Hz. Peygamber'le (s.a.s.) tevessülde bulunmak mânâsında kabul etmişlerdir.³⁵¹

- **Sâlih Amel ile Tevessül**

Kur'an'da yalnızca Allah'a kulluk edip sadece O'ndan yardım dileme sözünün ardından istenen doğru yola, nimete erişenlerin yoluna iletilme duası³⁵² da sâlih amel ile tevessülün cevâzına delil kabul edilmiştir. Sıhhati konusunda herhangi bir tartışma bulunmayan bazı hadislerin ışığında bu tevessül çeşidine ittifakla cevaz verilmiştir. Sâlih amel ile tevessüle delil kabul edilen hadislerden en çok bilineni ise tahrir ve değerlendirmesini yapmaya çalıştığımız "mağara hadisi"³⁵³ dir.

Bu delillere ilaveten Abdullah b. Mes'ud'un kılmış olduğu teheccüd namazının ardından emrettiğine itaat ettiğini davetine icabet ettiğini beyan ederek Allah'tan bağışlanma niyazında bulunması da ashâbın tevessülün bu türüne başvurduğuna delil niteliğindedir. Bütün alimler sâlih amelle tevessüle cevaz vermişlerdir.³⁵⁴

- **Müttakî ve Sâlih Kulların Duasıyla Tevessül**

Müslümanların birbirleri için dua yapmaları Kur'an ve sünnete teşvik edilen bir husus olması dolayısıyla bu tevessül çeşidi de meşru ve makbul görülmüştür. Allah'ın Kur'an'da geçmiş mümin kardeşleri için bağışlanma duası yapan kullarını övmesi³⁵⁵ de duanın hem hayatta olanlar hem de ölen müminlerin ardından yapılabileceğini göstermektedir. Sahâbilerin imtihan edildikleri sıkıntılardan kurtulmak için Hz. Peygamber'den (s.a.s.) dua isteyerek tevessülde bulduklarını bildiren rivayetlere ilaveten Hz. Peygamber'in (s.a.s.) umre için kendisinden izin isteyen Hz. Ömer'den

³⁵¹ Yavuz, "Tevessül", *DİA*, 41/7.

³⁵² Fâtiha 1/5-6.

³⁵³ Buhârî, "Edeb", 5, "Enbiyâ", 53; Müslim, "Zikir", 100, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/142-143.

³⁵⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'il-Mesânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arâbî, ts.), 6/127-128.

³⁵⁵ Haşr 59/10.

kardeşim hitabıyla dua talebinde bulunduğunu bildiren hadis³⁵⁶ de dua ile tevessüle delildir.

- **Hayatta Olan Veliler ve Sâlih Müminlerin Zâtıyla Tevessül**

Bu konuda da alimler ihtilâf etmiş ve iki görüş ortaya koymuşlardır. Caiz olduğunu savunanlar: Hayattaki Velî ve Sâlihlerle tevessülü Allah'a yaklaşılmaya vesileler aramayı emreden ayetin dolaylı da olsa kapsamına girdiğini ifade etmişlerdir. Hadislerde Hz. Peygamber'le (s.a.s.) tevessülde bulunmanın teşvik edilmesinin ona tabi olan sâlih ve velilerle tevessülü de caiz kılacağını iddia eden Sübkî, Hz. Ömer'in Hz. Abbas ile tevessülde bulunmasını bu konuya delil göstermiştir. Tâceddin es-Sübkî, Fahreddin er-Râzî, Seyyid Şerif el-Cürcânî, Taftazânî, bu tevessül çeşidini meşru gören alimlerden bazılarıdır.³⁵⁷

Caiz olmadığını savunan alimler ise bu tevessül çeşidine delil gösterilen ayetlerin zâtla tevessüle işaret etmediğini, sâlih amel işlemeye teşvik ettiğini söylemişlerdir. Caiz olduğunu savunanların, bu ayetlerden hareketle ortaya koymuş oldukları görüşlerin aşırı bir yorumlamadan ibaret olduğunu ifade etmişlerdir. Ashâb, tabiîn veya müctehid imamların da böyle bir uygulamada bulunduğuna dair herhangi bir sahih rivâyet bulunmadığını savunan selef alimleri bu görüştedir. Nitekim Hz. Adem'in tevessülüne dair Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetler de zayıf rivayetlerdir.³⁵⁸

- **Peygamberler, Veliler ve Sâlih Kullarla Ölümünden Sonra Tevessül**

Bu tevessül çeşidini caiz gören alimler ile selef alimleri arasında ciddi fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Matürîdiyye, Eş'ariyye ve Sûfiyye alimleri tevessülle elde edilen sonucu yaratan Allah olduğu için tevessül edilen kişinin ölü ya da diri olmasının durumu değiştirmeyeceğini sebep göstererek ölümünden sonra da Allah'ın iyi kullarıyla tevessülün caiz olduğunu söylemişlerdir.³⁵⁹

³⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Vitr", 23; Tirmîzî, "Deavât", 109; İbn Mâce, "Menâsik", 5.

³⁵⁷ Yavuz, "Tevessül", *DİA*, 41/7.

³⁵⁸ İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takiyyü'dîn Ahmed, *Kâide-i Celile fi't-Tevessül ve'l-Vesile*, (Beyrut: yy., 139), 66,133.

³⁵⁹ M. Zâhid Kevserî, *Mahku't-tekavvül fi mes'eleti't-tevessül*, (Kâhire: yy., 1369), 3-4; İsa b. Abdullah b. Muhammed b. Mânî' el-Himyerî, *et-Te'emmül fi hakikati't-tevessül*, (Beyrut: yy., 2001), 18-19, 265-266.

İbn Teymiyye önderliğinde bu tevessülü caiz görmeyen Selef alimleri tarihte putperestliğin de ölen sâlih kişilerden yardım dilemekle başladığını; önce Allah'a aracılık talebiyle başlayan fiilin, Sâlihlerin putları yapılarak bunlara tapmakla devam ettiğini söylemişlerdir. İbn Teymiyye, Ölülerle tevessül caiz olsaydı kıtlık zamanındaki yağmur duası için Hz. Ömer'in Hz. Peygamber (s.a.s.) yerine Hz. Abbas ile tevessülü tercih etmeyeceğini ve sahabilerin de Hz. Peygamber (s.a.s.) aracılığıyla dua etmenin ehemmiyetini bildikleri halde onu bırakıp amcasına başvurmayacaklarını söylemiştir. Dolayısıyla tevessülün ölümlere değil yaşayanlara dönük oluşunu ve ancak yaşayanların dua ve şefaati ile Allah'a başvurulabileceğini savunmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashâbından intikal eden tek uygulamanın müminlerin mezarlarını ziyaret edip selam vermek ve dua etmekten ibaret olduğunu ifade etmişlerdir.³⁶⁰

Zâtla tevessül hususunda kesin bir delil bulunmayıp vesile ayetinin yorumuna dayandırılrsa da hayatta iken ve vefatlarından sonra Peygamberler, sâlih kullar veya velilerin zâtıyla tevessülü şirk olarak değerlendirmek isabetli değildir. Salih amellerle tevessülde olduğu gibi yaşayan iyi kulların duasıyla tevessülün de caiz kabul edildiği konusunda ihtilaf bulunmamaktadır. Fakat Allah'tan başkasına dua etmek, O'ndan başkasına ilahlık atfedecek bir muamelede bulunmak, zâtıyla tevessülde bulunan kişiye aşırı hürmette bulunmak gibi davranışlar tevessülü şirke çevirebilecek amellerdir.³⁶¹

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere Allah-insan iletişimi bakımından vesileyi tamamen şirk olarak yorumlayan hiç kimse yoktur. Allah'ın isimleri ve sâlih ameller ile tevessülün meşruluğu hususunda O'na en güzel isimleriyle dua edilmesini emreden³⁶², Allah'ın sâlih amel işleyenlerin dualarına karşılık vereceği hatta lütfundan daha fazlasını ihsan edeceğinin bildirildiği³⁶³ ayetler ve mağara hadisi³⁶⁴ kuvvetli delillerdir. Bir kulun Allah'a teveccüh ve tevessül ederken sunabileceği en geçerli gerekçe işlemiş olduğu sâlih amelleridir ki Allah bunun karşılığında icabet ve keremiyle onların istediklerinden daha fazlasını vereceğini vadetmektedir. Mağaradaki bu üç kişi de Allah'ın emri doğrultusunda işledikleri sâlih amellere tutunarak O'ndan istekte

³⁶⁰ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, çev. Salih Uçan, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 2/314.

³⁶¹ Yavuz, "Tevessül", *DİA*, 41/8.

³⁶² eI-A'raf 7/180.

³⁶³ eş-Şûrâ 42/26.

³⁶⁴ Buhârî, "İcâre", 12.

bulunmuş ve yalvarıp yakararak dua etmişlerdir. Allah'ın buyruklarına uyup nehiyelerinden sakınmak suretiyle O'nun rızasını kazandıracak kulluk ve ibadet görevlerini yerine getirerek O'ndan istekte bulunmak yani tevessül etmenin, bu amelleri rahmet ümidi ve azap korkusu ile yapmaktan farkı yoktur.

Sonuç olarak Kur'an'dan çıkarılabilecek ve tevhide en uygun düşecek tevessül çeşitleri; Allah'ın güzel isimleri, iman ve sâlih amellerle yapılan tevessüldür.

3.2.5. Ana Babaya İyilik Bağlamında Çocuklara Eziyet Meselesi

Allah-u Teâlâ kendisine kulluk edilmesi ve şirkten uzak durulması emrinin hemen ardından anne babaya iyiliği emretmektedir.³⁶⁵ Onlardan biri veya her ikisinin evladın yanında yaşlanması durumunda onlara öf bile demeden, azarlamadan, güzel sözlerle gönülleri hoş tutulması, merhamet ve alçak gönüllülükle gözetilmeleri, onlar küçükken evladını nasıl şefkatle eğitip büyüttülse Allah'ın da onlara öyle merhamet etmesi için dua edilmesi buyrulmaktadır.³⁶⁶

Anne babaya iyilik ve itaat Allah'ın emriyle evladın üzerine verilen bir sorumluluk ve vazifedir. Evladın anne babaya itaati terkedilebileceği tek mazeretin hakkında bilgi sahibi olmadığı şeyi Allah'a ortak koşması isteğinde bulunmalarıdır.³⁶⁷

Hz. Peygamber (s.a.s.) de bu ayetler ışığında anne babaya iyilik ve itaat hususunda dikkat edilmesi gereken önemli uyarılarda bulunmuştur. Anne babasını hoşnut eden kişinin Allah'ın rızasını kazanacağını, onları öfkeliendiren kimsenin ise Allah'ın gazabını üzerine çekeceğini bildirmiştir.³⁶⁸ Allah'ı memnun eden şeylerden birinin de insanın anne babasına iyilik ve itaat etmesi olduğunu haber vermiştir.³⁶⁹ En büyük günahları sayarken Allah'a karşı isyan etmenin ardından anne babaya itaatsizlik etmeyi zikretmiştir.³⁷⁰ Anne babanın varlığının evladı için cennet garantisi, cennete orta kapıdan girmenin vesilesi olduğunu müjdelemiştir.³⁷¹ Anne babasına yaşlılığında yetiştiği halde onları gözetip gönüllerini hoş tutmak suretiyle kendisine sunulan cennet

³⁶⁵ en-Nisâ 4/36; el-En'am 6/151.

³⁶⁶ İsrâ 17/23-24.

³⁶⁷ el-Ankebut (29), 8; Lokman (31), 15.

³⁶⁸ Tirmîzi, "Birr", 3.

³⁶⁹ Buhârî, "Edeb", 1; Müslim, "İman", 137.

³⁷⁰ Buhârî, "Eymân", 16.

³⁷¹ Tirmîzi, "Birr", 3.

fırsatını kaçıran evlat için Hz. Peygamber (s.a.s.) perişan olsun diyerek üç defa beddua etmiştir.³⁷²

Zikrettiğimiz tüm bu ayetler ve hadisler ışığında anne babaya iyiliğin dinimizde ne kadar büyük bir önem arz ettiği bariz bir şekilde görülmektedir.

Söz konusu kıssada anne babaya iyilik konusunda sahip olunan hassasiyetin yanında bazı rivâyetlerde zikredildiği üzere çocuklara eziyet gibi bir yanlış davranış da göze çarpmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) çocuklarla her zaman yakından ilgilenmiş onlardan şefkatini hiçbir zaman esirgememiştir. Onlara merhametle muamele etmiş başlarını okşayıp öperek sevgisini göstermiştir. Torunu Hasan'ı öptüğünü gören Akra b. Habis'in on tane oğlunun hiçbirini böyle öpmediğini söylemesi üzerine; merhamet etmeyene merhamet olunmayacağını söyleyerek tepki göstermiştir.³⁷³ Hz. Peygamber (s.a.s.), çocuklara güzel davranılmasını, onlara karşı şiddete başvurulmamasını her zaman vurgulamış ve bu yanlış yapanların bu davranışlarından vazgeçmelerini ısrarla istemiştir. Zira bir defasında kucağında kızının oğullarından birisi olduğu halde dışarı çıkarken çocuklar Allah'ın kokularından yani nimetlerinden olduğu halde ne yazık ki anne babaların çocuklar için cimriliğe, korkaklığa ve cehalete düştüklerini buyurarak³⁷⁴ anne babaların çocuklarına karşı haksız davranışlarına dikkat çekmiştir. Bazen bu haksızlıkların vuku bulduğuna işaret ettikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çocukları öptüğünü gören bir bedevinin bu durumu hayretle karşılayıp kendilerinin bunu yapmadığını söylemesi üzerine "Allah senin kalbinden merhameti çıkardı ise ben ne yapayım?"³⁷⁵ buyurarak bu kişinin çocuklara şefkat ve merhamet duymayışını kınamıştır.

Sadece bir kısmını zikredebildiğimiz tüm bu rivâyetler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çocuklara şefkat ve merhamet hususunda ne kadar hassasiyet sahibi olduğunun en açık delilidir. Kıssada bahsi geçen çocuklar açlıktan ağlamasına rağmen olayın kahramanı olan şahsın, anne babasını önceleyerek çocuklarını bekletmesinin övülen bir davranış olmaktan ziyâde vurgulanmak istenen konunun önemine binaen zikredildiği

³⁷² Müslim, "Birr", 9-10.

³⁷³ Buhârî, "Edeb", 18.

³⁷⁴ Tirmîzi, "Birr", 11.

³⁷⁵ Buhârî, "Edeb", 18.

kanaatindeyiz. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) çocuklara eziyeti, şiddeti, ihmali tasvip eden bir davranışı asla örnek göstermemiştir.

Konunun bilinmesi gereken bir başka boyutu da şudur ki: Önceki dinlerin hükümlerinden Allah'ın ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) övgü üslubuyla haber verdiği her şey bizim için de meşru ve geçerlidir. “Şer'u men kablenâ” tabiriyle ifade edilen İslam hukuku ilkesinden de hareketle, hükmü kaldırılmadığı ve vahiy yoluyla övgüye mazhar görüldüğüne işaret edildiği müddetçe, öncekilerin şeriatı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmeti için de geçerlidir. Zîra Hz. Peygamber, bu kıssada zikredilen üç şahsiyeti ve amellerini ashâbına övgüyle anlatmıştır.

3.2.6. Fuzûlînin Tasarrufu Meselesi Bağlamında İşverenin Kiralık İşçisinin Bıraktığı Ücreti Üzerindeki Tasarrufu

Lügatte, ilgisi olmayan şeyle uğraşıp meşgul olan şahıs mânâsında kullanılan fuzûlî kavramı, ıstılahta; akitte asıl, vekil veya veli cinsinden hiçbir konumda bulunmayan kişi manasında kullanılmaktadır.³⁷⁶ Hukuken izni olmadığı halde bir başkasına ait hak üzerinde tasarrufta bulunan kimsedir.³⁷⁷ Yani mal üzerinde mülkiyet yahut vekâlet yahut da velâyet hakkı olmayan kişinin tasarruflarının tamamının kastedildiği bir kavramdır.

İslam hukukçuları, fuzûlînin tasarruflarının sahihliği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.³⁷⁸

Fakihlerin bir kısmı fuzûlînin alışverişinin meşruiyetini mal sahibinin icazetine bağlarken, diğer kısmı bu alışverişin bâtil olduğu görüşünü ileri sürmektedir.

Fuzûlînin alışverişinin sahih olduğu hususunda görüş beyan eden fakihler, Allah-u Teâlâ'nın iyilik ve takvada yardımlaşmayı emrettiği ayeti³⁷⁹ delil göstermişlerdir. Sünnetten delilleri ise; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir koyun alması için kendisine bir dinar verdiği, o dinar ile iki koyun alıp birini satarak Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bir koyun

³⁷⁶ Vehbe Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühû*, (Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1405/1985), 5/125.

³⁷⁷ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979), md. 112.

³⁷⁸ Beşir Gözübenli, “Fuzûlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/239-240.

³⁷⁹ Mâide 5/2.

ve bir dinar ile gitmesi üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) alım satımının bereketli olması için dua ettiğini rivâyet ettiği Urve hadisidir.³⁸⁰

Benzer bir diğer delilleri ise, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisine bir dinar vererek kurbanlık almaya gönderdiği, satın aldığı kurbanlıkta ticaret yaparak bir dinar daha kazanıp kurbanlık ve kazandığı dinar ile Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelmesi üzerine kendisine koyunu kesip dinarı da tasadduk etmesinin emredildiğini rivâyet ettiği Hakîm b. Hizam hadisidir.³⁸¹

Görülmektedir ki, her iki hadiste de Hz. Peygamber (s.a.s.) alışverişleri iptal etmeyip bir nevi yapılan işe icazet vermektedir. Şayet bu tarz bir alışveriş uygun olmasaydı Hz. Peygamber (s.a.s.) getirilen koyunu kabul etmeyip bu fiili gerçekleştireni de ayıplardı. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fuzûlünün alışverişi akabinde satın almış olduğu kurbanı kestirmesi ve ondan arta kalan parayı da tasadduk ettirmesi gibi deliller ışığında iyilik ve yardımlaşma maksadıyla fuzûlünün alışverişinin caiz olduğuna işaret edildiğini söylemek mümkündür.

Burada mal sahibi yani Hz. Peygamber (s.a.s.) alışverişi feshetme konusunda muhayyer olmakla birlikte bir zarar değil menfaat söz konusudur. Yine de mal sahibi dilerse bu alışverişten vazgeçip kabul etmeme hakkına sahiptir.³⁸²

Fuzûlünün alışverişinin bâtil olduğu yönünde görüş beyan edenler ise iddialarının delili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.); kişinin evli olmadığı kadını boşamasının, sahip olmadığı köleyi azat etmesinin, sahip olmadığı malı satmasının sahih olmadığını buyurduğu hadisini³⁸³ ileri sürmüşlerdir.

Fuzûlünün akdi hususunda sunulan tüm bu deliller ışığında tahlilini yapmaya çalıştığımız mağara hadisinde zikredilen işveren kiralık işçisinin bırakıp almadığı ücret üzerindeki tasarrufunun işçisinin menfaatini gözetmek gâyesine hizmet etmesi, işçinin bu nemalandırmadan haberdar olduğunda duruma razı ve memnun olması bir mânâda icâzettir.

³⁸⁰ Buhârî, Kitâbu'l-Menâkıb, 24 (3443).

³⁸¹ Tirmîzî, *Sünen*, (Kahire: 1937), Ebvâbu'l-Buyû', 34 (1275).

³⁸² Murtaza Köse, "Mukayeseli Hukukta Yetkisiz Temsil", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, Samsun 2008, sayı: 1, s. 95.

³⁸³ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Muri en-Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, (Cidde: ts.) 9/262/263; Ebû Davud, Talak, 7 (2190).

Hadis, farklı rivâyetleriyle değerlendirildiğinde işveren şahsın, kiralık işçisine iş bitiminde takdim ettiği ücreti almadan bırakıp gitmesi üzerine, söz konusu ücreti önce ziraat yapmak suretiyle, daha sonra da hayvancılık vb. yöntemlerle nemalandırıldığına şahit olunmaktadır. Zira bu rivâyetlerde işverenin ekme, dikme, satma, satın alma, doğurtma vb. istihsal ve ticaret türlerinin hepsini gerçekleştirdiği görülmektedir. Ve tüm bu işlemlerin ücretin sahibi olan işçinin haberi olmadan işveren tarafından Allah rızasına nail olmak maksadıyla yapılmış olması, iyilik ve takvada yardımlaşma gâyesi güden fuzûlî akdi hükümleriyle birebir örtüşmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "bir farak pirinç sahibi gibi olmaya gücü yeten onun gibi olsun" tabiriyle ashabını söz konusu kıssada işverenin işlemiş olduğu fiile teşvik etmesi bu tasarrufun caiz oluşuna delil mahiyetindedir.

3.2.7. Değerlendirme

Kıssalar şahıs, mekân, zaman unsurlarından müteşekkil olsalar da önemli olan unsurlar değil kıssadan çıkarılacak dersler ve ibretlerdir. Bu sebeple rivâyetlerin her bir tarikinde değişik lafızlar ve farklı sıralamalarla kıssanın farklı bölümüne vurgu yapılmıştır. Anlatılan her bir konu İslam'da değer verilen ahlâkî erdemler olması hasebiyle hangisinin daha faziletli olduğuna dâir tercihte bulunmak çok zordur. Rivâyetlerdeki öncelik sıralamasının bütün rivayetlerde farklı olması, aktarılan her bir amelin kendi kulvarında kıymetli ve övgüye değer olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Bütün kıssalarda olduğu gibi muhtelif tarikler ve farklı lafızlarla günümüze ulaşmış olan bu kıssa, Allah'ın kudretine, sâlih kullarına karşı lütufkâr, zalim ve nankör kullarına cezalandırıcı oluşuna dikkat çekmektedir. Veciz bir şekilde vurgulan en önemli mesaj ise Allah'ın rahmetinden ümit kesmemek gerektiğinin yanı sıra hiçbir kulun onun azabından emin bir vaziyette hareket etmemesi tavsiyesidir.

Ulaşılabilen tariklerden görülmektedir ki söz konusu bu rivâyet muhtevâsında, farklı lafızlarla nakledilmiş de olsa üç konuyu barındırmaktadır. Her bir olay ve model şahsiyet, içinde buldukları zamanda kendi kurtuluşlarına vesile olmakla kalmayıp kendilerinden sonraki inanan nesiller için ahlâkî erdem ve gıpta edilecek tutumlarıyla yol gösterici olmuşlardır. Kıssa kahramanlarının, Allah rızasını gözeterek gerçekleştirmiş oldukları örnek amelleri; İslâm ahlâkî alanına sunduğu takviye edici yönünün yanı sıra İslam hukuku alanına da ışık tutmuştur. Konu başlıkları altında

izahına çalışılan anne baba hakkı, kul hakkı, işçi hakkı, tevbe, bir başkasının malı üzerinde tasarrufta bulunma eylemini ifade eden fuzûlünin tasarrufu meselelerine delil teşkil etmesi bakımından her iki alanda da önemli bir yeri vardır. Zîra hadislerde zikredilen kıssalar genellikle bir hükme delil teşkil etmektedir.

Anne-babaya iyilik, Allah korkusuyla zinadan sakınmak ve kul hakkı gibi meseleleri ihtivâ eden bu kıssa tarihi bir gerçek midir? Yoksa Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu konuları daha iyi anlatabilmek için örnek olarak kullandığı temsili bir olay mıdır? Kıssalarda "gerçek olaylar olma" özelliği sadece Kur'an kıssaları ve belli şartlara vâkıf hadis kıssalarında bulunan bir özelliktir. Zîra tarihi olayları geçmişte yaşamış ümmet ve kavimlere nispet ederek anlatan Kur'an kıssalarının, yaşanmış olaylardan aktarıldıkları genellikle kabul edilen bir görüştür.³⁸⁴ Aynı şekilde geçmişte yaşamış ümmet ve kavimlerin başından geçen hâdiseleri anlatan hadis kıssalarının da bazılarının yaşanmış olaylardan alındıkları kabul edilmiştir. Bu kapsamda değerlendirilen Mağara Hadisi de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaşanmış olaylardan aktardığı gerçek kıssa örnekleri arasında kabul edilmiştir.³⁸⁵

Kur'an'da geçen kıssalar Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nasıl psikolojik destek sağlayarak ruhunu takviye ediyorsa, onun hadislerinde aktardığı kıssalar da hem kendisi hem de tebliğde bulunduğu muhatapları için manevî destek olmuştur. Zîra kıssa üslûbunun verdiği duygu akışı, muhataplarını daha hızlı bir şekilde etkisi altına alıp kıssada zikredilen olay ve kahramanlarla özdeşleşip empati kurabilmeyi, verilmek istenen mesajı özümseyerek ibret almayı sağlamaktadır. Bu nedenle kıssa üslûbu Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ashâbının terbiye ve eğitiminde çokça kullandığı yöntemlerden biri olmuştur.

Asıl önemli olan kıssalarda verilmek istenen mesajlar, alınması hedeflenen ibretler ve dersler olsa da olayların geçmişte yaşanmış gerçek hâdiselerden olması konunun etkileyiciliğini artırmak açısından mühimdir. Çünkü insanlar yaşanması muhtemel olarak anlatılan kıssalardan ziyade gerçekten yaşanmış olduğuna inandıkları hâdiseleri dinlemekten daha çok etkilenirler. Dolayısıyla insan tabiatına güçlü bir şekilde hitap edebilen kıssa üslubu, hem dinî irşat ve tebliğ görevini etkili yapabilmek yönünden hem de eğitim-öğretim alanında en etkili yöntemlerden kabul edilmesi

³⁸⁴ Bilgi için bk. Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 127, 135.

³⁸⁵ Muhammed Receb el-Beyyûmî, *el-Beyânü'n-nebevî*, I. bsk. (yy.: Dâru'l-Vefâ, 1987), 138, 142.

yönüyle hayatımızda önemli yeri vardır. Zîra tevhid inancını vurgulamanın yanı sıra peygamberlik müessesesinin hak olduğunu da ispatlama gayesinde olan kıssa üslûbu; kötü huyların Allah katında ve toplum içindeki zararları, ahlâkî erdemlerin faydaları hususunda muhataplarını yönlendirmesi, eğitmesi sebebiyle en güçlü eğitim araçlarından. Dolayısıyla günümüz eğitim sisteminde de eğitimcilerin, talebelere İslâmi ve ahlâkî değerlerin aktarılması ve içselleştirilmesi konusunda metot olarak kıssaların sahihlerinden faydalanmaları, etkileyiciliği ve verimliliği artırmak suretiyle eğitimin kalitesine katkı sunacaktır.

SONUÇ

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) geçmiş ümmetlerin başından geçen hâdiseleri anlatmaktaki gâyesi muhataplarını eğlendirmek ya da hoş vakit geçirmelerini sağlamak değil, dinî hakikatleri insanların zihinlerinde daha iyi anlaşılır kılmak ve kalıcı bir hale getirmektir. Zîra kıssalar vesilesiyle, anlatılmak istenen hakikatler daha kolay anlatılmış ve zihinlerde uyarıcı bir tesir icra etmiş olur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) anlattığı kıssaların, ashabının eğitim ve terbiyesinde en etkileyici unsurlardan biri olduğu, ahlâk ve yaşantılarını inşa etme konusundaki yol göstericiliği bariz görülmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) anlatmış olduğu bu kıssa ile de anne babaya iyiliğin faziletini, Allah korkusunu dünya zevklerinin önünde tutarak zinadan sakınıp iffeti kuşanmanın önemini, günaha teşebbüs edilmiş dahi olsa hatayı anlayıp pişmanlıkla tövbeye yönelmenin kurtarıcılığını, kul hakkına riâyet konusunda hassasiyet sahibi olmanın Allah katındaki kıymetini çok güzel bir şekilde zihinlere yerleştirmiştir. Ayet ve hadislerde emredilen birçok erdemli davranışı bir kıssada toplayıp âdeta bir film şeridi gibi herkesin anlayabileceği şekilde gözler önüne sermiştir.

Hadis'te geçen ana konular anne-babaya ihsan, iffet, kul hakkı olmakla birlikte, hadis dikkatlice incelendiğinde; sâlih amellerle tevessülün dinimizce meşru oluşu, anne babaya ihsanı öncelerken sızlanan çocuklara duyarsızlığın eziyet mi yoksa vurgulanmak istenen konunun arka planında kalışı mıdır? Gibi meseleler hakkında konu başlığı altında ayrıntılı açıklamalarda bulunulmuştur. Zinaya götürecek yollara yaklaşmak dâhi ayet ve hadislerle sakındırılırken son haddine kadar gidilmiş bile olsa ölüm gelmedikçe günahattan pişmanlık ve tövbenin geri çevrilmeyeceği, işçi hakkının geciktirilmeden verilmesi ve o hakkın hak sahibine teslim edilene kadar değerlendirilebileceği gibi pek çok hakikate Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dikkat çektiği görülmektedir.

Muhtelif tarikleri tespit edilen hadisin rivâyetleri hadis tekniği bakımından metin-sened tahkik ve tenkidine tabi tutulmuştur. Rivâyetlerin her biri özellikle tek tek incelenerek senedin sıhhati açısından ve metinlerdeki lafız farklılıkları dikkate alınarak tetkik edilmiştir. Hadisin hangi kaynaklarda hangi bölümde ve hangi başlıkların altında geçtiği tespit edilmiştir. Her kaynağın sonunda hadisin sıhhati ve râvilerin güvenilirlikleri bakımından genel bir değerlendirme yapılmıştır. Her bir kaynaktaki

rivâyetlerin tarikleri ayrıntılı olarak incelenmek suretiyle sened-metin ve ricâl incelemeye tabi tutulmuştur. Rivâyetler arasındaki lafız farklılıklarının ayrı ayrı irdelenip mânâyâ etkisi üzerinde durulduğu çalışmanın nihayetinde ise hadisin ihtiva ettiği ahlâkî ilkelerin İslâmî ilimlere delil teşkil etme durumları kavramlar üzerinden başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın konusu olan kıssa, Ebû Hüreyre, Numân b. Beşîr, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, ‘Ukbe b. Âmir el-Cühenî ve Abdullah b. Ebî Evfâ tarafından rivâyet edildiği tespit edilmiştir. Tayâlisî’nin *el-Müsned* adlı eserinde; Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik kanalıyla 2 tarikten, Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned* adlı eserinde; Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik ve Numân b. Beşîr aracılığıyla 3 tarikten, Buhârî’nin *es-Sahîh* adlı eserinde; İbn Ömer’den, Nâfi’, Sâlim kanalıyla 5 tarikten, Müslim’in *es-Sahîh* adlı eserinde; İbn Ömer kanalıyla 1 tarikten, Ebû Dâvûd’un *es-Sünen* adlı eserinde; İbn Ömer kanalıyla 1 tarikten, Bezzâr’ın *el-Müsned* adlı eserinde; Ali b. Ebî Tâlib kanalıyla 1 tarikten, İbn Hibbân’ın *es-Sahîh* adlı eserinde; İbn Ömer ve Ebû Hüreyre kanalıyla 2 tarikten, Taberânî’nin *ed-Duâ* adlı eserinde; Ali b. Ebî Tâlib, Numân b. Beşîr, Enes b. Mâlik ve Ukbe b. Âmir kanalıyla 7 tarikten, Taberânî’nin *Mu’cemü’l-Evsât* adlı eserinde; Ebû Hüreyre kanalıyla 2 tarikten, Taberânî’nin *Mu’cemü’l-Kebîr* adlı eserinde; İbn Ömer kanalıyla 1 tarikten, Beyhâkî’nin *el-Kübrâ* adlı eserinde; İbn Ömer kanalıyla 1 tarikten nakledildiği tespit edilmiştir.

İncelenen rivâyetlerin isnatlarının tarikleri bakımından çoğunlukla sahih olarak nakledilmiş olmasının yanı sıra bazı tarikler açısından hasen ve zayıf olarak geldikleri belirlenmiştir. Ukbe b. Âmir ve İbn Ebî Evfâ kanalıyla gelen rivâyetlerin isnadları zayıf olmakla birlikte, diğer sahabe râviler kanalıyla gelen rivâyetlerin ise genelinen sahih ve hasen isnatlarla nakledilmesi nedeniyle birbirini destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Bu bölümde hadisten çıkarılabilecek hakikatleri şârihlerin de beyanları ışığında maddeler halinde sıralayarak araştırmayı şöyle özetlemek mümkündür:

1) Anne-babaya iyilik, Allah korkusuyla zinadan sakınmak, işçi ve kul hakkına riâyet etmek kişiyi musibetlerden kurtarmaya vesiledir.

2) Sâlih amellerle Allah'a tevessül etmenin meşruluğu³⁸⁶ ve Allah katında duaya icabet vesilesi kıymetli bir amel oluşunu ifade etmek mümkündür. Zîra inananlara Allah'tan korkup O'na yakınlaşmaya vesile aramanın emredildiği ayeti³⁸⁷ bazı müfessirler, Allah'a itaatle ve razı edecek amellerle yaklaşmak³⁸⁸ şeklinde tefsir etmişlerdir. İnsan refah zamanlarında Allah'ın rızasını gözeterek işlediği sâlih amellerin faydasını zor zamanlarında görür. Hz. Peygamber (s.a.s.) rahat zamanlarında Allah'ın hakkını koruyup riâyet eden müminlerin sıkıntılı zamanında bunun mükâfatını göreceğini müjdelemiştir.³⁸⁹

3) Ameller sadece Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle ve ihlasla yapılmalıdır. Kıssada övülen şahsiyetlerin her biri Allah'a yakarırken “Allah'ım şayet bu işi senin rızana nail olmak için yapmışsam, bizi bu sıkıntıdan kurtar” diye dua ederek amellerin ancak Allah rızası gözetildiğinde değer bulduğunu göstermişlerdir.

4) Kişinin musibete uğradığı, imtihan edildiği zamanlarda Rabbine dua etmesi iyi amellerini zikrederek Ona yaklaşmaya çalışması müstehaptır.³⁹⁰

5) Anne-babaya ihsan ve ikram eş ve çocuklara ihsan ve ikramdan önceliklidir. Kıssadaki birinci şahsın tutumu bunu temsil etmektedir.

6) Allah sevgisi ve korkusu dünyadaki her şeyin ötesinde öncelikli ve mühimdir. Kıssadaki ikinci şahsın dünyada en çok arzu ettiği şey olarak tasvir ettiği haram fiilden Allah'a karşı duyduğu haşyet duygusuyla uzaklaşması buna örnektir.

7) Kişinin teşebbüs ettiği günah olan fiili bir fasılda terk etmesi, o fasıldan önceki işlemiş olduğu günahı affettireceğini göstermektedir ki bu kıssada söz konusu şahsın amca kızına son raddede temas etmeyi terk etmiş olması hatasının affına ve dolayısıyla duasının kabulüne vesile olmuştur.

³⁸⁶ Tevessül ve ilgili hadis kaynakları hakkında bilgi için bk. Zekeriya Güler, “Vesile Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri”, *İlam Araştırma Dergisi*, c. II, sy. I, İstanbul (Ocak-Haziran 1997), s. 83-132.

³⁸⁷ Maide 5/35.

³⁸⁸ Ebu Cafer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Camîu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'an*, 2. bsk. (Mısır: yy. 1954), 6/226.

³⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/307.

³⁹⁰ İbn Hâcer, *Fethû'l-bâri*, 6/371.

8) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) işçiye ücretinin alın teri kurumadan verilmesini emrettiği hadis³⁹¹ gereğince geciktirilmeden hakkının teslim edilmesi elzemedir. Emanete riâyet ve emaneti eda etmek büyük fazilet barındıran amellerdir. Eğer verilmesi gereken hak elde olmayan nedenlerle teslim edilememişse, hak sahibinin adına yatırım yapmak suretiyle değerlendirilmesi meşrudur. Kıssadaki üçüncü şahsın uygulaması da bu durumun örneğidir.

9) İşçi ve işveren kişiler tarafından bilinmek suretiyle belirlenen bir ölçü yiyecek karşılığında ücretli işçi tutmak caizdir.

10) Fuzûlînin, mal sahibinin menfaatini gözetmek suretiyle onun için tasarrufta bulunması caizdir. Mal sahibinin durumdan haberdar olduğunda rıza göstermesi icazet olmakla birlikte reddetme hakkı da mahfuzdur.

³⁹¹ Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1405/1985), 1/21; *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/120 (11434).

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-kerim*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1408/1988.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, I-L, Beyrut 2001.
- AKINCI, Âdem. *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul 2001.
- ÂLÛSÎ, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'il-Mesânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arâbî, ts.
- BEĞAVÎ, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. *Şerhü's-Sünne*. thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Züheyr eş-Şavis. I-XV. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1983.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. I-X. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- BEYYÛMÎ, *Muhammed, Seyyidunâ Muhammed fî İbdâihi'l-Edebî*. Kahire: Ezher Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi, Doktora Tezi, 1970.
- BEZZÂR, Ahmed b. Amr b. Abdulhâlik el-Basrî. *el-Müsned*. nşr. Mahfûzurrahman Zeynullah. I-XVIII. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1994.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. *el-Camiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâhi sallallahu aleyhi ve sellem ve süneninihî ve eyyâmihî*. nşr. Muhammed Züheyr. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422.
- CERRAHOĞLU, Prof. Dr. İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1976.
- CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2008.
- CİRÎT, Hasan. *Halkın İslam Anlayışının Kaynakları Vaaz ve Kıssacılık*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2002.

- COŞKUN, Mehmet Akif. *Hz. Peygamber'den Nakledilen Kıssalar ve Hadis Usulü Açısından Değerlendirilmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman et-Temimî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- EBÛ DAVUD ES-SİCİSTÂNÎ. Süleyman b. Eş'as b. İshak. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, el-Mektebetü'l-Asriyye. I-IV. Beyrut ts.
- EBÛ ŞEHBE, Muhammed. *el-İsrâiliyyât el-Mevzuât fî Kütübi't-Tefsîr*. Beyrut: yy. 2005.
- EZHERÎ, Ebû'l-Velid Hâlid b. Abdullah b. Ebu Bekr el-Vakkâd. *Tehzîbü'l-lüga*. nşr. Muhammed Avd, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. I-XV. Beyrut: ts.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebû Tahir. Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1426/2005.
- GAZALÎ, Ebû Hamid Muhammed. *Nazârat fi'l-Kur'an*. Kâhire: yy., 1962.
- GÖZÜBENLİ, Beşir. "Fuzûlî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 13/239-240. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- GÜLER, Zekeriya. "Vesile Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri", *İLAM Araştırma Dergisi*. II/83-132. İstanbul: 1997.
- HÂTİB EL-BAĞDÂDÎ, Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*, nşr. Beşşâr Avvâd Marûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmi, 2002.
- HATİB, Abdulkerim. *el-Kasasu'l-Kur'anî fi Mantûkihî ve Mefhûmihî*. Kahire: 1964.
- HEYSEMÎ, Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebî Bekr. *Mecme u'z-zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*. thk. Hüsameddin el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî. I-X. Kahire: yy. 1414/1994.
- EL-HİMYERÎ, İsâ b. Abdullah b. Muhammed b. Mâni'. *et-Te'emmül fî hakîkati't-tevessül*. Beyrut: yy., 2001.

- İBN ADÎ, Ebû Ahmed b. Abdullah el-Cürcânî. *el-Kâmil fî Duafâi'r-ricâl*. I-IX. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- İBN ASÂKİR, Ebû'l-Kasım Ali b. Hasen eş-Şâfî. *Târîhu Dımaşk*. I-LXXX. y.y.: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İBN EBÎ HATİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hatim er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dil*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l Arâbî, 1952.
- İBN HACER, Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalâni. *Fethû'l-bâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. I-XIII. Riyad: Dâru's-Selam, 2000.
- İBN HACER, Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalâni. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Halil Me'mûn Şeyhâ. I-V. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 2010.
- İBN HACER, Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalâni *Lisânü'l-Mizân*, Dâiretü'l-marifeti'n-nizâmiye. I-VII. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî, 1971.
- İBN HACER, Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalâni. *Nüzhetü'n-Nazar fî tavnîhi Nuhbetü'l-Fiker fî mustalahi ehli'l-eser*. thk. Abdussemî el-Enîs, İsam Fâris el-Harastânî. Ammân: Dâru Ammâr, 1999.
- İBN HACER, Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalâni. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Ebû'l-Eşbâl Sağır, Ahmed Şağif el-Pakistânî. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1423.
- İBN HACER, Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalâni. *et-Tehzîbü't-Tehzîb*. Beyrut: Daru'r-Risâle'l Alemiyye, 2014.
- İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnâvût. I-XVIII. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1408/1988.
- İBN HİŞÂM, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Tahkik, Komisyon. I-IV. Mısır: 1355/1936.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. I-VIII. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî. *es-Sünen*. I-V. Dâru'r-Risâle el-Aleмиyye, ts.

- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali. *Lisânü'l-Arab*. I-XV. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1996.
- EL-İSFAHÂNÎ, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb. *el-Müfredat fî Garîbi'l-Kur'an*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- İBN TEYMİYYE, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed. *Sırat-ı Müstakîm*, çev. Salih Uçan. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- İBN TEYMİYYE, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed. *Kaide-i Celile fî't-Tevevül ve'l-Vesile*. Beyrut: 1390.
- KEVSERÎ, M. Zâhid. *Mahku't-tekavvül fî mes'ele't-tevevül*. Kâhire: yy., 1369.
- KUTUB, Muhammed, *Menhecü'l-Fenni'l-İslâmi*. Beyrut 1981. Türkçe Tercümesi: "İslam Düşüncesinde Sanat" Trc. Akif Nuri. İstanbul: Fikir Yayınları, 1979.
- KUTUB, Seyyid, Kur'an'da Edebî Tasvir. Çev. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp. İstanbul: İşaret Yayınları, 2011.
- MECELLE-İ AHKAM-I ADLİYE*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979.
- MİZZÎ, Ebû'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf. *Tehzîbü'l-Kemal fî esmâi'r-ricâl*. nşr. Beşşâr Avvâd Maruf. I-XXXV, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- MUTÇALI, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1994.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *es-Sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. I-V. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- EN-NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasen Abdülmün'im Şelebi. I-X. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- EN-NEVEVÎ, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Muri. *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*. IX. Cidde: ts.
- ÖZBEK, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Selam Yayınevi, 1988.
- ŞEDİD, Muhammed. *Menhecü'l-Kıssa fî'l-Kur'an*. Su'udi Arabistan: Şirketü Mektebât-i Ukaz, 1984.

- ŞENGÜL, İdris. *Kur'an Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- ŞİMŞEK, M. Saîd. *Kur'an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınevi, 1993.
- TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdulmecîd es-Selefî. I-XXV. Kahire: Mektebe İbn Teymiyye, 1415/1994.
- TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemü'l-evsât*. thk. Tarık b. Avdullah b. Muhammed, Abdulmuhsin İbrahim el-Hüseynî. I-X. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1994.
- TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemü's-sağîr*. thk. Muhammed Şekûr. I-II, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1405/1985.
- TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb. *ed-Duâ*, nşr. Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr el-Bağdâdî. *Camiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'an*, VI/226, Mısır: 1954.
- TAYÂLİSÎ, Ebû Davud Süleyman b. Davud b. el-Cârud. *el-Müsned*, nşr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî. I-IV. Mısır: Dâru Hicr, 1999.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa b. Sevrâ. *Sünenü't-Tirmizî*. Riyâd: Dâru'l-Meârif, 1417.
- UYSAL, Muhittin. "Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar", *SÜİFD.*, sy. 22 (2006), 33-57.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. "Tevessül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/6-7. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. I-X. İstanbul: Matbaai Ebü'z-zıya, 1936.
- YILDIRIM, Prof. Dr. Suat. "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar". *A.Ü.İ.İ.F.D.*, 3. Sayı, Ankara 1979.
- YILMAZ, Macit. *İslam Ahlak Eğitiminde Kur'an Kıssaları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Rabia MUŞTU
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi, 2006
Lisans Diploması	Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015
Ön lisans Diploması	Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2012
Ön lisans Diploması	Atatürk Üniversitesi Çocuk Gelişimi, 2020
Yabancı Diller	Arapça